

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: HEVESI M. ANGELICA: *Könyörgés* *szent Erzsébethez.* Vers. ~ KILIÁN ZOLTÁN: *A Guhle.* ~ FALU TAMÁS: *Egyedül.* Vers. ~ RAPAICS RAYMUND: *Virágok virága.* ~ ZSIGMOND JÁNOS: *Szabad szél* *ujjong.* Vers. ~ GYOMAI GYÖRGY: *Lányozás.* ~ FALU TAMÁS:

Versek. ~ HALÁSZ GÁBOR: *Kazinczy emlékezete.* ~ NAGY BERTA: *Őszinte* *historia.* ~ MÉCS LÁSZLÓ: *Az ablak előtti csodaláng ellobog.* Vers. ~ OTTLIK GÉZA: *Egyedül.* ~ FALU TAMÁS: *Oly szép...* Vers. ~ MÁLYUSZ ELEMÉR: *Vörös* *emigráció.* ~ *Elvek és művek:* *Hangok a multból.* ~ *Adrienne.* ~ *Magyar* *irodalmi ritkaságok.* ~ *Észak szigetei.* ~ *Üres zsebbel a világ körül.* ~ *Az ismeretlen Szaharában.* ~ *Uj regényírók.* ~ *A Szentpétery-gyerekek.* ~ *Az Alföld problémái.* ~ *Szemle:* *Kuncz Aladár.* ~ *Tudományos élet.* ~ *Zenei szemle.*

1931. ÉV

AUGUSZTUS 1.

8. SZÁM

IX. ÉVFOLYAM

ÁRA 2.50 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

N A P K E L E T

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

A Napkelet szerkesztője:

TORMAY CECILE

Helyettes szerkesztő:

HARTMANN JÁNOS

Megjelenik minden hó 1-én.

Előfizetési ár: Negyedévre 7 pengő; Tisztviselőknek 5 pengő. Külföldre egész évre 32 pengő.

A Napkelet szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest, VII. ker., Rózsa-utca 23. sz. ~ Telefon: József 314—20.

TARTALOM:

	Lap		Lap
Hevesi M. Angelica: Könyörgés szent Erzsébethez. (Vers)	673	Falu Tamás: Keserűség. (Versek)	692
Kilián Zoltán: A Guhle	674	Halász Gábor: Kazinczy emlékezete	693
Falu Tamás: Egyedül. (Vers)	678	Nagy Berta: Őszinte história	705
Rapaics Raymund: Virágok virága	679	Mécs László: Az ablak előtti csodaláng ellobog. (Vers)	709
Zsigmond János: Szabad szél ujjong. (Vers)	683	Ottlik Géza: Egyedül	710
Gyomai György: Lányozás	684	Falu Tamás: Oly szép ... (Vers)	713
		Mátyusz Elemér: A vörös emigráció	714

ELVEK ÉS MŰVEK:

Török Pál: Takáts Sándor: Hangok a multból	754	m—i.: Richard Halliburton: Üres zsebbel a világ körül	759
Majthényi György: Julien Green: Adrienne	755	(i—gy.): Fritz Ohle: Az ismeretlen Szaharában	760
Fábián István: Magyar irodalmi ritkaságok	757	Fábián István: Uj regényírók	761
m—gy.: Jankovics Marcell dr.: Észak szigetei	758	m—i.: Thury Zsuzsa: A Szentpétery-gyerekek	761
		Horváth Károly: Dr. Csergő Károly: Az Alföld problémái	762

SZEMLE:

Reményik Sándor: Kuncz Aladár	764	Prahács Margit: Zenei szemle	767
Hankiss János: Tudományos élet	765		

T. Előfizetőinkhez!

Tisztelettel kérjük azon t. Olvasóinkat, akik az új negyedre szóló megújítás iránt még nem intézkedtek, vagy hátralékban vannak, szíveskedjenek a júliusi számunkhoz mellékelt befizetési lap felhasználásával az esedékes díjakat mielőbb beküldeni.

Kiváló tisztelettel
A KIADÓHIVATAL.

KÖNYÖRGÉS SZENT ERZSÉBETHEZ.

Hétszázév óta sokszor ünnepeltünk:
 Árvák, szegények áldották neved,
 Meg-megcsodáltuk köntösöd rózsáit
 És Te Deumos szenvedésedet.
 De így fölnézni Hozzád soh'se tudtunk:
 — Miként a beteg orvosra tekint. —
 Ó, Szent Erzsébet, most hajolj le hozzánk:
 S bízni, szeretni tanulunk megint.

Nagy szakadéknál tétovázva állunk...
 Pedig sürgős volt eddig az utunk!
 Világ szőlőjét vérrel permeteztük
 S azt hittük, hegyre sohase jutunk.
 Minden szomszédunk régen megelőzött
 S mi futva kúszunk sarkuk nyomdokán.
 Tüzes szőlőknek szétpergett a cseppje:
 Szomjazva álltunk bércünk homlokán.
 És hogy fölértünk, meghasadt a hegycsúcs
 Két félre osztva árva népedet.
 S mintha elfelednök a közös anyát
 Nézünk egymással rút farkasszemet.

Döbenten állunk szakadék két partján:
 Szédít a mélység, riaszt a sötét,
 És elfeledjük szívni nyílt tüdővel
 A magasságok szűz leheletét.
 Testvérek ők is, kik odaát állnak,
 De ki nyújt nekik e partról kezét?
 Ki érti szavuk a mélység-zúgásban?
 Ki épít hidat az örvény felett?
 Iv tartó pillért itt is, ott is raknak,
 Jaj, de a mélyet mi hidalja át?
 Innen szeretet ível-e keresztül?
 Onnan gyűlölet veti át magát?

Nagy szakadéknál tétovázva állunk...
 Ó, Szent Erzsébet, Te segíts nekünk!
 Ki trónusodról kunyhóig hajoltál...
 Te erős asszony, hozzád könnyezünk.
 Fényes lelkedből aranyhidat építs,
 Gazdagot, szegényt szívedre ölelj:
 S a szeretetnek békesség-országa
 Ó jöjjön, jöjjön, jöjjön végre el!

Hevesi M. Angelica.

A GUHLE.

GUHLE bajbavivő rossz szellemet jelent az araboknál. A történet azonban nem ezzel a guhlével, hanem a boldogság magyarázásával kezdődött. Arab házigazdám, amolyan datolyakirályféle úr, melyből akad néhány Algírban és Tuniszban, nagyon elgondolkozott hatvanadik születésnapján, az ünnepi asztal mellett :

— Azt mondják a régi arab bölcsök, hogy három dolgot nem lehet fel az ember sehol sem a világon ; ezek : a hűség, a guhle és az angka. Boldogság tehát van, bár ritka vele az emberek találkozása. Vagy csak mese volna az egész?

— A boldogság nem mese — bölintott rá egy másik arab, gazdámnak, El Nazdinak barátja, — csupán egy baj van vele : mindig akkor vesszük észre, mikor már elmúlt. Gyermekkorom boldogságáról csak most, mint férfi tudok. Fériboldogságomat mint aggastyán fogom meglátni. Aggkoromban pedig nem lesz boldogságom.

El Nazdi eltűnődve nézett ránk erre a beszédre.

— Az évek haladtával mind kevesebb új éri az embert, pedig boldogságot az új dolgok, a meglepetések hoznak. Elöttem már csak egy meglepetés van még : amit a halál fog hozni. Talán ez a legnagyobb boldogság, azért is borzadozunk tőle. Nem gondolja?

— Furcsa, hogy az emberek hite szerint a guhle is ebbe a legnagyobb boldogságba visz, gazdám ! — feleltem évdve.

— Mondtam az előbb, hogy guhle, angka és hűség nincs. Ez a három dolog megtalálhatatlan e világon.

Az anγκáról megtudtam további beszélgetésünkben, hogy az a legendás rokmadár arab nevét teszi. A guhléről, hogy különböző meszterkedéseivel mocsarakba csalja az embert. A hűségről európai tapasztalataim nyújtottak adatot bőven. Hallgattam az arabok vitatkozásában. Közmondások bölcsesége ellen nehéz hadakozni. Angka például volt a világon, Madagaszkárban élt. És hogy őszinte legyek, életem sodrán az irántam való női hűséggel sokkal több bajom volt, mint a hűtlenséggel. Hűtlen inkább csak a férfi tud lenni, ezért azonban a nők dolga bánkódni, nem kemény arab férfiaké.

Tiszta sor : elaggulnak a közmondások is minden népnél. Újakra volna szükség, korszerűbbekre.

Másnap vadászni vitt bennünket El Nazdi. Őt pompás kocsin mentünk, márkás francia gép volt valamennyi. A datolyakirály vadaskertetet tartott.

Jól indult a mulatság, egyszer azonban sötétedni kezdett az ég, rövid zápor kerekedett. A záport fojtó, lassú szél követte, mely sárga port hordott és teleszórt vele mindent. Csak ketten voltunk akkor El Nazdival, a többiek szétzórta a szél más irányba.

Sokáig ültünk egyhelyben. Gazdám ezt mondta legjobbnak.

— A szél átvonul felettünk és ha kitisztul, ismert helyen vagyunk. Míg ha bolyonganánk a porködbben, Isten tudja hová vetődhetünk!

Ültünk, vártunk. Vastagon belepett bennünket közben a por. Nyálunk elapadt, nyeldeklőnk égett, tüdők tűzelt. Még kitűnő karkötőórám sem bírta a szüntelen port, négyórás hősi harc után megállt.

— Megfulladunk — mormogta El Nazdi egyszer, mikor felrázta magát elaléltságából —, menjünk! Az iránytű talán eligazít!

Északnyugatnak indultunk. Vadak feküdtek, támolyogtak útunkban; nem törődtek velük, azok sem hederítettek ránk, nagyobb hatalom vadászott mindannyiunkra.

Iránytűnk üvege csakhamar betört a sok esésben és bukdácsolásban. A tű kihullott, nem tudtuk többé, hol van észak, hol kelet; csak mennünk kellett egyre, úzott a por, hajtott a fulladástól való rettegésünk.

Éreztük, hogy jön az este. Enyhülést vártunk tőle, a szél elállását. Teljesületlen reménységnek bizonyult ez a várakozás, csak a por lett valamivel sötétebb. Belebuktunk egy sekély gödörbe és ott is maradtunk. Nem bántam már semmit, elaludtam.

Amikor felrázott álomból El Nazdi, alig tátogtam a kintől. A por most kékes-sárgának látszott; gazdám örvendezve kiáltotta fülembe:

— Vékonyul a porréteg, a holdsütés átver rajta!

Körülnéztem.

— A hold! — kiáltottam én is és egy fénylő kerek pontra mutatattam.

El Nazdi tekintete odameredt.

— A guhle! — szakadt fel belőle a rémület. — Végünk van, a guhle!

— Guhle nincs, gazdám! Magad mondtad, hogy nincs! — motyogtam, de hátamon azért nekem is végigfutott a rémület. Félálomban gondoltam a kétharmadrészben csődöt mondott közmondásra: íme, guhle is van és most visz bennünket a halálba...

De aztán megembereltem magam. Nyugodt természettudományos gondolkodásom felülkerekedett az első pillanat rémületén; nézzünk szembe a guhléval, ki ez, mi ez?

A guhle, azaz a fénylő, kerek titokzatosság ment előttünk, mintha igazán vezetne. Nem akarva is mentünk utána, könnyebb volt a járásunk most és mintha a gyilkos port szintén jobban elbírtuk volna. A guhle, úgy látszik, a ködporban is jól tudta az utat, könnyű és kellemes terepet adott agyonfáradt lábunk alá.

El Nazdi arcán egy-egy világosabb pillanatban jól láthattam elveszettségünket. Komoran jött szegény, sokat dolgozott tüdeje akadózó-fujó ritmussal zihált, mint valami kihagyós mótör.

— Belelőjtek? — kérdeztem, mikor megfogta egyszer a szívét.

— Mibe?

— A guhléba!

Reszketve csillapított:

— Nem!... Úgy se találnád el... És ha éri is a golyó, csak nevetne rajta...

— Így meg megyünk utána, pedig talán vesztünkbe vezet!

— Ez van megírva számunkra.

— Ugyan! Ostobaság, amit beszélsz. Mindjárt végéjárom az egész guhlehistoriának...

— Mit akarsz? Lásd be, hogy nem bírsz vele! Ha bántani próbálsz, eltűnik és ezer más alakban jön elénk, melyekről nem is sejtjük, hogy ő az.

Felelet helyett rálöttem a fénylő rejtelemre.

Nem változott semmi. A guhle meg sem billent az érthetetlen félhomályban; puskám különös viselkedése inkább engem ijesztett meg, bizonyosan tele volt a csőjárat beleszállt homokkal, erre nem gondoltam. Jó, hogy nem vetődött szét a kezemben. Megfogadtam, hogy nem lövök rá többet.

Amíg loholtunk tovább a guhle nyomában, temérdek lehetőséget felvettem magamban e titokzatos jelenségről; elfogadható magyarázatot azonban nem tudtam találni. Mi lehet, honnan jött éppen a mi legnagyobb bajunkban, miért és hova vezet? A halál már eszembe sem jutott. Ha ez a guhle célja, ám legyen; mielőtt azonban elpusztulnék, szeretnék közelébe férni, megfogni, földi érzékeléssel tapasztalatokat szerezni róla.

Egyre gyorsabb iramot parancsolt elhagyhatatlan vezetőnk. A por sűrűbbnek és tüzesebbnek érzett itt, mint egész gyötrelmes útunk közben; vágtyuk mindketten a mocsár hűsét, melybe a guhle a hitetlenné vált néphit szerint vezet bennünket; inkább vízbe fúljunk, semmint a tüzes porba, mely már a szemhéjunk alatt is ott volt és vérünkkel keringett az ereinkben, halálra iszaposítva bennünk mindent.

A guhle megtorpant most. Össze-visszalibbengetett, majd visszafelé jött hozzánk, derékszögben balra fordult és lassúbb repülésben megindult, felénk himbálódzva egyszer-kétszer, mintha azt mondta volna: most már egyenesben vagyunk!

El Nazdi a halál vizét törölgette homlokáról. Átöleltem:

— Itt, vagy a mocsárban, gazdám? Hol haljunk meg?

Hosszasan rám tekintett:

— Hát csak hatvan esztendőt mért ki nekem Allah?! Kevés. De neked még kevesebb jutott, szegény!

— A guhle megy már. Erre felelj: itt, vagy a guhle mocsárában legyen-e végünk?

— Vízet még... — súgta az arab — vizet még egyszer...

Balkéznek eredtünk. A guhle nyugodtan, szinte türelmesen haladt

előttünk; tudta, hogy nem merünk elpártolni tőle. Vízet még, vizet még egyszer ez életben, ezt verte a szívem; még áldottam is a guhlét, hogy megvált a kínoktól, meghűsíti az utolsó perceimet. A mocsár bizonyossága felől nem kételkedtem egy pillanatig sem, csak oda vezethet.

El Nazdi alig vánszorgott már. Biztató szavakat nyögdecselem neki, belekaroltam és húztam megmaradt erőmmel.

— Nem megyek el a vízig — súgta. — Minek? . . . Mindegy már . . . Mindegy . . .

— Szedd össze magad! Talán még megmenekülünk . . .

— Ezt magad sem hiszed. Ne áltassuk egymást, ne hazudjunk magunknak!

— Talánt mondtam, nem bizonyosat.

— A guhlénél nincsen talán. Nem látod, eljött megbüntetni, mert hetykén tagadtam, hogy van?!

— Immár tudod a lételét. Gondolj arra, hogy csak meg akart leckéztetni!

Nem felelt rá. Szeme kifényesedett, mint a halálbamenőké; lélek nélkül, reflexszerűen botorkált, ahogy a levágottfejű csibe olykor. Vagy száz lépés után lezuhant a földre. Nyakamba akasztva puskámat, karommal belekulcsolódtam a hónaljába és fejét hátamra fektetve, húztam testét tovább.

* * *

Felüvöltöttem az örömtől, amikor tocsogást éreztem talpam alatt. Lefektettem El Nazdit, vizes kezemet szívére téve, a guhlét néztem, mely ment rendületlenül tovább. Tüdőm könnyebben lélekzett. Az előbb még haraptam a levegő porát, most alig éreztem. A hold erőre kapott.

Valami vad indulat fogott el: nem engedhetem a guhlét megszökni. Tudni akarok mindent, ha az életembe kerül is. El Nazdit ott-hagyva, rohantam bele a mocsárba. Körülöttem fröcskölt az annyira áhított víz, nem törődtem vele. És amikor már mellemig ért a mocsár vize, gonosz háládatlansággal, fogadalmam és robbanástól való félelmem ellenére rácéloztam a holdfényben ragyogó guhléra. Nem volt mellettem El Nazdi visszatartó keze.

A guhle megingott, golyóm talált. Pár libbenés után eltűnt ez a rejtelmes valami, mely kivezetett a halálból. Mikor nem libegett többé előttem, reszketni kezdtem a szégyentől:

— Ez aljasság volt! Guhle van, de hűség és hála igazán nincs!

Nem resteltem bevallani, zokogtam. Sirattam a guhlét és megölt jobb magamat. Gyilkoltam, holott áldanom és köszönnöm kellett volna.

Könnyem ráhullott még El Nazdi arcára is, kihez visszatértem. A tocsogó vize átnedvesítette közben, megöntöztem felülről is testét. Csakhamar megnyílt a szeme és keze belevájódott a karomba:

— Élünk? Hol a guhle?

Elbeszéltem neki a történeteket. Sírtam közben. Elgondolkozva mondta :

— Nem ölhetted meg, mert a guhle szellem. Ölő szándékodra csak más alakot öltött. Lehet, hogy ember már, talán csillag, paripa, kő vagy fűszál... Ki tudná megmondani? Szándékát és bosszúját nem kerülhetjük el semilyen védekezéssel.

A levegő teljesen kitisztult. A szárazabbra mentünk aludni, vacogtunk reggelig a hidegülő éjszakában és töprengtünk az események különösségén.

Reggel elindultunk a mocsár partja mentén; csakhamar talákoztunk egy sást vágó arab öregasszonnyal, aki útbaigazított.

* * *

Másnap európai soffőrrel meg két európai barátommal újra kijöttem a guhle tetemét keresni. Arab barátaim sehogy sem engedtek, El Nazdi egyenesen le akart fogatni, hogy vesztembe ne mehessek. Tegnap jó volt a guhle, de ma megbosszul.

Faltbootjainkkal ráereszkedtünk a vízre. Egy zombékon nagy sokára megtaláltuk a jó guhlét, szegényt. Könnyű volt most felismerni életében betöltött hivatását: a francia légügyi és időjárás-intézet által feleresztett héliumgömb ezüstburka feküdt előttünk, különböző rá szerelt műszerekkel.

Emberkézalkotta holt tárgy volt ma. De tegnap élt. Jobban, erősebben, mint én vagy El Nazdi. Tegnap guhle volt, eszes és segítő, okos, magabízó szellem, aki lenyúlt két halállal küzdő emberért.

Egyikünk sem merte állítani, hogy lelkesnek látszó léleknélküli dolgok véletlen találkozása csak az egész.

Szerettem volna megköszönni mindent. El Nazdi szavai jutottak eszembe: lehet, hogy ember most, de talán csillag, paripa, kő vagy fűszál... ki tudná megmondani ezt?

Belesóhajtottam az égbe. Éreztem, hogy jó guhlénk küldője hallja köszönő sóhajomat.

Kilián Zoltán.

EGYEDÜL.

*Tudod mi az: egyedül lenni,
Négy fal közt, árva lámpa mellett,
Mikor eljön a halott hozzád,
Kire egykor szavad emelked?*

*Kit megvéreztél, meggyötörtél,
Kinek sebe tán most is fáj még...
Tudod, mi az: egyedül lenni,
Mikor eljön hozzád az árnyék?*

*...Csak öleld, öleld a bús árnyat,
S enyhüljön rázó zokogásod,
A halott jó, csak akkor vádol,
Amikor már rég megbocsátott.*

Falu Tamás.

VIRÁGOK VIRÁGA.

HAJDNÁBAN néhány jelző kimerítette azt, amit a civilizált világ az euráziai pusztaságokon lakó törzsekről, közöttük a magyarokról is tudott. Akkoriban azt mondták ezekről a népekről, hogy barbárok és nomádok. Az utóbbi évtizedek kutatásai felderítették, hogy a barbár és nomád jelzők túlságos leegyszerűsítések, mert az euráziai pusztaságok népei is eléggé tagozottak voltak társadalmilag és a vadászaton és halászáton kívül a pásztorkodással, sőt bizonyos mértékig földműveléssel is foglalkoztak.

Ezen az alapon ma már szinte elfelejtették azt az ellentétet, amelyet az ókor és a középkor civilizált népei éreztek maguk és a barbár nomádok között. Sőt Rousseau óta a természethez visszatért európai mintha közelebb érezné magát az Alpoktól és a Himalájától északra lakó barbárokhoz, olyan rokonszenvvel és megértéssel foglalkozik velük, ugyanakkor pedig ellenszenvvel fordul el a középkori civilizációtól és kultúrától, amelyet alig-alig tud megérteni, de semmiképen sem hajlandó történelmi jelentősége szerint méltányolni.

Pedig ennek az ellentétnek megértése és kiemelése nélkül modern életünk számtalan jelensége egészen érthetlenné válik. Ezek között például a virágkultusz is. Az euráziai pusztaságok középkori nomádjai vagy barbárai többféle emléket hagyták ránk az állatkultusznak, így például művészi értékű állatrajzokat és pogány vallásuk alapjául szolgáló totemizmusuk állati személyneveit, amelyek a pogány magyarság életében is fontos szerepet játszottak. Ellenben a virágkultuszt egyáltalában nem ismerték. A magyar nyelv ugor és török elemei között számtalan növénynev van, de feltűnő módon egyetlen virág nevét sem találjuk. Amit ma ezek közül virágnak ismerünk, mint a kökörcsint, gyopárt stb., az mind csak később, a renaissance korban vagy azután lett virággá, a pogány magyarság körében festék, tapló és más efféle célú növény volt.

Sajátságos, hogy a kevés történelmi és semmiféle vallási érzékkel nem bíró felvilágosodás a XVIII. és XIX. század folyamán mennyire helytelen irányba terelte a modern felfogást az európai virágkultusz eredetéről. Nagyon tanulságos, amit ebben a tekintetben Hans Molisch, bécsi egyetemi tanár japáni munkájában olvasunk a japáni és az európai virágkultusz szembeállításáról. «A japánit — írja Molisch — nem kell nevelni a virág szeretetére, a virágkultusz természetéhez tartozik, azt mondhatnánk faji sajátága, szoros következménye annak a felfogásnak, amelyet a természetről alkotott és amely szerint a természetben mindent lelkes lénynek tart. Ennek alapján megértjük bizonyos mértékig, hogy Japánban már évszázadokkal ezelőtt külön művészetté fejlődött a növények és a virágok elrendezése bizonyos szabályok szerint, sőt ennek a művészetnek külön tanárai vannak, akik a leányiskolákban, bár nem kötelező tantárgyként, előadják a virágelrendezés művészetét. Tudomásom szerint nincsen más ország a világon, ahol iskolákban külön tantárgy lenne, miként kell a vázákban vagy más edényekben, a bambuszszárból készült

csőben vagy a kosárban a virágzó ágakat elrendezni. Ebben a tekintetben Japán páratlanul áll az egész világon. Tudvalevőleg Európában is csokorba kötik a virágokat, virágzó ágakat és a leveleket, de a virágcsokrokat a kertész vagy a kertésznő köti. Iskolában ezt Európában sehol sem tanítják. Japánban a növényeket meghatározott, nagyon bonyolult szabályok, elvek, bölcsészeti elméletek és szépzészet előírások szerint rendezik el. Európában és Amerikában ilyesminek semmi nyoma, hanem pusztán az egyéni ízlés és mérlegezés vezeti a virágcsokrot kötöző kezét.»

Mit mondhatunk erre mást, mint azt: ahány állítás, annyi tévedés. A tévedésnek pedig egyszerűen a teljes történelmi járatlanság az alapja. Igenis, Európában sem csak az egyéni ízlés vezeti a csokrot kötöző kezét, Európában sem hiányoznak a csokorkötés szabályai és elvei, az európai virágkultusz sem üres szeszély, hanem annak is mély vallási gyökere és multja van, amelyről ugyan a felvilágosodott természettudományos kutatóknak, mint Molisch-nak is, nem illik tudomást vennie, amely azonban mégis történelmi valóság és amely nélkül éppen úgy hamis az európai virágkultuszról rajzolt mindenféle kép, mint ennek a képnek szembeállítása a japáni vagy általában a keletázsiai virágkultusszal.

Az újkor természettudományi felfedezései teljesen elterelték a figyelmet az európai virágkultusz alapjáról. Természettudományi értelemben egészen más valami a virág, mint volt az európai virágkultuszt megalapozó középkori kereszténység szemében. A természettudományi felfedezések a virágot, mint a növény szerelmét mutatták be, amelyről az ókornak és a középkornak egészen téves nézetei voltak, noha a régiek is szokták a növényeket, kivált a fákat, férfi és nő gyanánt megkülönböztetni. Csak Camerarius, tübingeni tanár és csak a XVII. század végén jutott az eperfa barkáin és a beléndek meg a ricinus virágain végzett kísérleti megfigyelései alapján arra a gondolatra, hogy a növény szerelmi élete a virágban játszódik le. És csak vagy száz év mulva, 1793-ban tette közzé Sprengel, a spandau-i rektor, a virágbiológia alapvető művét, amely «A természet leleplezett titka a virág szerkezetében és a beporzásban» címmel látott napvilágot és a virág szín-, alak- és illatpompáját, mint a beporzást végző rovarcsalogató berendezkedést mutatta be. De még így sem terjedt el nagyobb körben a természettudományos virágismeret, hanem csak a mult század második felében Darwin nagy származástani munkájával jutott a nagyközönség szeme elé és tudatába.

Az új ismeret, az új, természettudományos «virágkultusz» elfeledtette a régit, a középkorit és így egyszerűsítette a modern ember az európai virágkultuszt egyszerű szín-, alak- és illathatásnak emberi vonatkozásaiban is. Ezért lát ma már az európai ember a virágban pusztán csak színt, alakot és illatot és ezért nem érti meg, hogyan lehet Keletázsiban, ahol még csak korunkban nyílt meg az út a természettudományos felvilágosodás számára, a virágkultusz «bonyolult szabály», «elv», «bölcsészeti elmélet», «szépzészet előírás», «tantárgy» és «művészet», egyszóval vallásos kultusz.

Az ókor a mediterrán övben Itáliától Indiáig nagyra fejlesztette a virágkultuszt a maga pogányságában. A középkor első, puritánságra hajló századaiban az emberiség szinte egészen elfeledkezett a virágról. A tömjénillat a pogány császárkultuszt képviselte, a virág és a virágkoszorú a pogány orgiákat, érthető, hogy mindaddig, amíg Nagy Konstantinus államvallássá nem tette a kereszténységet, a virágkultusz sem kaphatott helyet benne. De ettől az időtől fogva megfordult a helyzet és a kolostorokban csakhamar átmentik a bencések az

ókori fejlett kertészeti tudományból mindazt, ami a lefokozott szerzetesi élet igényeinek megfelelt s a szemlélődésre sok alkalmat kínáló szerzetesi élet új és nagyon mélyen vallásos virágkultuszt fejleszt.

Ez a folyamat teljesen párhuzamos jelenségekben felfedezhető messze keleten Indiában is, ahol a buddhizmus építi fel az ókor romjain a középkort. A buddhista szerzetesek körében éppen úgy csirázott és fejlődött a virágkultusz, mint Itáliában a bencés kolostorokban. Vagyis a középkor elején az Alpoktól és a Himalájától északra lakó barbárok állatkultuszával szemben a mediterrán terület szerzetesi kultúrájában a virágkultusz vert gyökeret és amikor keleten a buddhista, nyugaton a keresztény szerzetesek északra indultak a pogányság meghódítására, jelképesen akár azt is mondhatnók, hogy a virágkultusz vonult fel az állatkultuszon győzelmet aratni.

Keletázsia és ebben Japán virágkultusza egyáltalában nem japáni eredetű, szó sem lehet tehát arról, hogy a «japánit nem kell nevelni a virág szeretetére, a virágkultusz természetéhez tartozik, azt mondhatnánk faji sajátysága», éppen ellenkezőleg az a történelmi igazság, hogy az egész japáni és általában a keletázsiai virágkultusz Indiából származik és csak a VI. században érkezett a buddhizmussal Indiából Kínán át Japánba, miként ezt Jassia Conder pontos adatokkal igazolta. Molisch is azt írja Conder nyomán, hogy «eleinte a papok maguk üzték a virágrendezés művészetét, így főként Taisi Sotoku, Jomei császár fia, továbbá Sonin Meikei».

Európában ugyanakkor indult meg a kolostori kultúra és ebben a virágkultusz a pogányság meghódítására, mint Keletázsiaiában. Úgy látszik, ez a mozgalom akkor általános volt, Középázsiaiában is az eltemetett városok buddhista kolostorainak emlékei között ugyanezekből az időkbelől származó képek bizonyítják, hogy a lóbusz és a krizantémum a VI. században jelent meg és szállott szembe a pogány állatkultusszal. Európában a rózsza és a liliom képviselte a szerzetesi virágkultuszt és nyugaton ezek segítették diadalra az Alpoktól északra a középkori kultúrát. Magyar vonatkozásban úgy mondhatjuk, hogy a rózsza és a liliom szállott szembe a turullal és az emsével.

A rózsza és fehér liliom korántsem szépsége miatt kapott helyet a szerzetesi kertben, miként a lóbusz és a krizantémum sem. Az indiai lóbusz, hazai nevén padma, babszerű magja és lisztes gyökértörzse révén fontos táplálék, a krizantémum is eredetileg saláta volt. Indiában és Keletázsiaiában többféle virág szolgál közkedvelt eledel gyanánt. Molisch írja, hogy Japánban «nyáron és ősszel feltűnik a zöldségkereskedésekben a sárgavirágú krizantémum, amelyet azonban itt nem dísznek árulnak, hanem eledelnek. A krizantémumvirágot rendszeren ecettel eszik. De kevernek ebbe a különös salátába krizantémumleveleket is». Az európai kolostorkertekben a rózsza és a fehér liliom eredetileg gyógynövény volt. Magyarban Veszelszki Antal legrészletesebben ismerteti «A növény-plánták országából való erdei és mezei gyűjtemény» című, 1798-ban megjelent munkájában, mi mindenre használták eleinte az ókori hagyományok és a kolostorkerti gyakorlat révén a rózsát. Hasonlóképpen érdemes elolvasni Veszelszki tanítását a fehér liliomról is, amely szintén sokféle betegség gyógyszerre volt a régi időkben.

De csakhamar támadtak a kolostorokban olyan kiváló esztétikai érzékkel megáldott szerzetesek is, akik felfedezték a rózsza és a liliom szépségét is és ennek révén a kereszténység legmagasabbrendű jelképei közé avatták.

Hogy a rózsza milyen fontos jelképévé vált a kereszténységnek, a pápai legnagyobb kitüntetés, az aranyrózsza bizonyítja, mert az az áldás, amelyet

fölötte a pápa elmond, kétségtelenül bizonyítja, hogy a pápai aranyrózsa magának Krisztusnak jelképe, vagyis a rózsza a legnagyobb mártírt, a Megváltót jelképezi, piros színe Krisztus vérének szimboluma. Élénken él ez a mélyen vallásos és keresztény virágkultusz a Szent Erzsébet-legendában is, amely a legszebb rózsacsoda emlékét őrzi. A könyörületes királyleány ugyanis ágyába fektette a tisztába öltöztetett bélpoklost és amint az ellene agyarkodó udvartól felingerelt fejedelmi férje a szobába rontott és ezért kérdőre vonta, az ágyról lerántott takaró alatt a rózsák között fekvő, keresztre feszített Krisztust találja.

A fehér liliom a tisztaság jelképe és elmaradhatatlan szimboluma a szeplőtelen fogantatásnak. Tehát a liliom-kultusz is mélyen vallásos eredetű és kétségtelen, hogy ebben gyökerezik a Liliom személynév is. Hogy a magyarság is meghódolt a liliomkultusznak, bizonyítja a sok középkori Liliom női név és a magyar szárnyas oltárok.

A rózsza és a liliom tehát győzött és csakhamar a magyar ajkakon is felhangzott Nagypénteken az ó-magyar Mária-siralom :

Világnak világossága,
Virágok virága !
Keservesen kízzatul,
Vas szegekkel átveretel.

A pogány állati tetemek emléke eloszlott, az állatkultusz eltűnt és a magyarság is szívébe zárta a rózsát, mint a virágok virágát és a liliomot, mint a tisztaság jelképét.

Európa még a XVI. században is szívvel-lélekkel ragaszkodott a vallásos virágkultuszhoz. Tanította is. Ekkor írta Lukas Martini «Der christlichen Jungfrauen Ehrenkränzelein» című művét, amely 1581-ben jelent meg és amelyet Péchi Lukács jézustársasági szerzetes 1591-ben magyar fordításban «Az keresztényen szűzeknek tisztességes koszorúja, melyben minden ő jószágos erkölcsük az közönséges virágok által kijelentetnek és képeztetnek» címmel adott ki. Ebben a munkában 20 virág hirdeti az európai vallásos virágkultuszt, mint jelkép. A kankalin Isten ígéjéhez és szolgálatjához való jókedv és szeretet, a szekfű azt jelenti, hogy az Istent és szent ígéjét igazán ismerjük, a viola Istenhez való fiúi félelem, az ibolya az alázatosság, a ciprus imádság, a majorránna hálaadás, a csombor az igaz hitnek nyíltan való vallása, a Boldogasszony rózsája a szülőkhöz való szükséges tisztelet, a bécsi fű dolgolódás, az árvácska emberséges magatartás, a bársonyvirág nyájasság, a bazsalikum irgalmasság, a rózsza tökéletesség, a büdöske a testnek és ruhának tisztán való tartása, a ruta mértékletesség és józanság, a rozmarin a leányok tisztasága, a levendula megelegedés és takarékoság, a nárcisz adakozás, az izsóp hűség és állhatatosság, végül a százsorszép hallgatás.

Újabb időben a magáról és virágkultuszáról teljesen megfeledkezett Európa mint nagy szenzációt fedezte fel a japáni kőkeretet és ma már Magyarországon is terjesztik. A buddhista virágkultusz a lelke ennek a kertnek, amelyet helyesen nem japáni, hanem buddhista kolostori kertnek kell nevezni. Nekem úgy tetszik, hogy az európai kolostorkert virágkultusza sokkal gazdagabb és esztétikailag is sokkal szebb volt, mint az egész buddhista virágkultusz és kőkultusz, amely utóbbi legfeljebb bizarrsága révén kötheti le rövid percekre figyelmünket. De ha már vissza akarunk térni a középkori

virágkultuszhoz, ha már belefáradva az exotikus virágözönbe, megint a kolostorkert egyszerűségét és a lelket egészen lekötő primitív báját szomjazzuk, miért kell a buddhistáktól kérnünk kölcsön mindezt, amikor még ma is él az európai virágkultusz és a nép ma is szeretettel őrzi az európai kolostorkert virágait !
Mikor a rózsá ma is a virágok virága !

Rapaics Raymund.

SZABAD SZÉL UJJONG.

*A tél sivár havában és a nyárban,
Erdőn, mezőkön állanak szilárdan,
Felnyúlva, mozdulatlanul a fák.
Kicsiny világ övök a földi tájból,
Mely mérhetetlen és ezer varázsú.
Számukra nincsen új a szűk határban,
Amely köröttük alszik, ébredsz,
Hosszú során a gördülő napoknak.
Mily más a víg szeleknek élete!
Zengő torokkal énekekbe fognak,
— Mint gondtalan, kiránduló diákok —
Fel-felkacagva, csókkal hintve be
Mezőn a tarka, bővülő virágot.
Átszállanak hegyek tömör falán,
Erdőn, a völgyeken, tavak vizén,
Alattuk álmodik homályban Észak
S forrón szemükbe tűz a déli fény.
Látják a Szaharát, a piramist,
— Mit úri kénye régi fáraóknak
Önnönmaguk dícséretére szentel —
Hallják a dalt a végtelenbe zúgni,
Vadúl amint rohanni kezd a tenger.*

*Én szél vagyok. De láncokat rakott
Reám a sorsom és faként megállok,
Mindvégig itt, a megszabott helyen.
Új tájak, édes új csodák felé
Testvér-szelek suhannak át felettem.
Én, én csupán a vágyat ismerem:
Zengő dalok helyett nekem kopott
Varjúhadak siralma szól rekedten ...*

*Szabad szél ujjong ... árva rab vagyok . . .
Csodákra gondolok s a messzeségre.
Dermedt szívem ködös novemberében
Bolyonganak mogorva bánatok,
Álmok halott világa felsajog
S a fájdalom-folyó vonul sötétlen ...*

Zsigmond János.

LÁNYOZÁS.

ISTVÁNKA a csizmáját tisztogatja. Odaáll a kazal mellé. Kihúzza egy csomó szalmát. Összececsavarintja csóvának s nagy gondossággal törli le a lábbeliről a hideg, vastag sarat. Mindez olyan csendesen történik, mintha valami zsványféle ember csinálná.

A házban ég a lámpás. Nyugodtan vacsorálnak a bentvalósiak. Az ablakon keresztül látszik, ahogy az öreg Bika Kalocsa János a falatokat a szájába rakja. Fertelmes nagy a tátogatója így az ablak árnyékán és értelmes falatokat szaporáz bele. Akkorákat, mint egy tisztességes gombóc. Mellette ül Örzsi. A kisebbik lány. Akinek a kedvéért most itt koncsorog Istvánka. Nem is álmodja, hogy már kívül itt van az udvarló. Csak eszik.

A kegyetlen sötét estében nem látszik az Istvánka öltözése, pedig az árulná el legelsősorban, hogy Istvánka az udvarlás és a komázás irányában ballagott ide. Mert úgy kezdődött ez a dolog, hogy Istvánka meg Örzsi egyszerre járták ki az oskolákat. Mind az összest. A nyáron kimúltak már az ismétlőből is. És ezalatt a kilenc esztendő alatt igen megszívlelték egymást. Nagy volt az érzelmük. Istvánka titokban sokszor adott Örzsinek ujságpapirosba csavargatott savanyú cukrot, akit három napig is dugdosott a nadrágzsebben. A vásárban kalárist is vett a nyakába. Meg mézeskalácsból való olvasót. És rettentő orcapirulással adta át mindezeket a lánynak. Örzsi természetesen nem akart alábbvalósi maradni. Vizsgálta az ajándékokat. Egy cigaretta-szipkát — olyan ezüstből vagy bádgmicsodából valót — adott nagy szégyenkezve Istvánkának, amikor mentek hazafelé, ami már igazából a kegyetlen nagy szerelemnek a jele.

Ezek után más nem is következhet, csak az, hogy Istvánka, mondjuk rá már mint «legénység», valóságos legénység, járogatni kezd a szíve kívánalmához, a jelenleges Örsike nevezetű gyenge hajadonhoz.

Ehhez a művelethez azonban bizonyos előtanulmányok és ismeretek szükségesek. A legénynek tudni kell, teszem azt, hogy mely napokon szabad a lányhoz járni, nehogy vöröshagymát nyomjanak a markába. A kedden, szerdán és pénteken este lődörgő legénynek kijár a vereshagyma, ami a tanyák közt körülbelül annyit jelent, mint amikor a mancsétásnyakú városi gavallérnak azt izeni ki a nagysága a szolgálóval, hogyhát nem vagyunk itthon és máskor se leszünk itthon.

A menéshez ezenfelül még más elővigyázatosság is szükséges.

Mindig ajánlatosabb korán menni, mint később, mert így nem igen előzi meg másvalaki az embert.

Mindezek még csak a külső dolgok. A belsők, amik a házban a nagy világosság és a nagy hallgatóság előtt történnek meg, még nem említődtek.

A legénynek célirányos ismerni a hagyományos és udvarias szó-lásokat, amelyekből megláthatják a szülők, hogy nincsen ám beragadva a száj, hanem kinyílt és hangzik belőle a szó sebesen. Betökélheti bár akárki, hogy ilyenkor sűrűn kell használni a kedves szót. Kedves János bátyám. Kedves Panna néném. Mert ez igen hatékony. Érdeklődni kell továbbá az idők járásáról. A bornyúk egészségi állapotáról. Az ökrök étvágyáról. Azonfelül a vetésekről. Tavasszal igen csinosan hangzik az a szó-lás, amikor az ember azt kérdezi nagy ájtatosan, hogy hát tojnak-e már a tyúkok, kedves Panna néném. Vagy elültek-e már a libák? Ezekből láthatják a házbéliek, hogy ez a fiatal igazán ügyes és értelmes, mondjuk rá, mint legénység.

Az udvarlónak ismerni kell ezeken kívül a ház beosztását. Tudni kell, hogy a konyhából melyik ajtó nyílik a kisházba. Melyik a nagy-házba. Nehogy azon az ajtón kopogjon, amelyik mögött egy terem-tett lélek sem tartózkodik. Mert ez rögvest öreg hiba lenne.

Jól emlékezetbe kell venni továbbá a lányok ugratásait, tréfáit. Nehogy letromfolják az embert. És kiröhögjék. Az ilyenekre gyorsan vissza kell tudni vágni. Szintén tréfásan. És alaposan. És tudni kell még a legénynek sok, sok mindent, amit így hamarjában fel sem lehet emlegetni, amik csak bizonyos alkalmakkor adódnak elő.

Istvánka mindezekén már túl van. A hozzájuk járogató legé-nyek beszélgetéseit szájtátva hallgatta esténkint. Éjfélékig virrasztott mint a kutya. Éhesen hallgatott minden történelemre, ami másokkal megesett. És kitanult mindent. Az udvarlás legfontosabb részét is ismeri. A kihívást. A lány kihívását az udvarlás igazi színhelyére, már mint a konyhába. Ez úgy létesül meg, hogy az ember, ha már jól kibeszélgette magát a szülőkkel, feláll és elköszön. Sorban kezét nyujt mindenkinek. Csak annak a leánynak nem, akinek a kedvéért eljött s akivel még odakint, négyszemközt, társalogni akar. Annak nem nyujt kezét. Erről tudja az a leányzó, ha teszem fel több lány is volna a házban, hogy vele akar odakint szavalni az az illető bizonyos fiatal.

Istvánka még mindig a csizmáját törölgeti, vagy legalább is úgy tesz, mintha törölgetné. Kíváncsian les az ablakra. Hétfőn este is itt volt. Meg csütörtök este is. Le is törölte a lábát. De nem mert be-menni. Csak bámult. Ma azonban Örzi olyan biztatósan mosolygott rá, amikor a vakdülön találkoztak, hogy Istvánka elhatározta erő-sen, hogy estére ott lesz a tethelyen.

A csizma rég tiszta, de Istvánka csak áll egy helyben és nem mozdul. Azon tűnődik, hogy mégis csak okosabb lenne holnap eljönni. Akkor úgylis vasárnap lesz. A mai bemenetel nem okvetetlenül sür-

gős. S talán el is osonna szépen, észrevétlenül, ha véletlenül el nem köhenti magát.

— Öhő! Öhő!

A kutyák meghallották a furcsa hangot. Odarohantak. Körülkapták Istvankát két oldalról, hogy alig győzött a botjával hadonászni.

Az istállóajtó hirtelen kinyílt. A béres kiszólt.

— Ki az?

— Én — felelte megilletődve Istvánka. S látva azt, hogy már most el nem inalhat, mert már észrevették, dobogó szívvel indul a konyha ajtaja felé.

Ott csoszogatja a lábát sokáig. Hadakozik az üvöltő kutyákkal veszettül, még az ajtó előtt is. Azután megfogja a kilincset, de le nyomni nem meri. Áll és vár.

Bent hallják az ugatást. Tudják, hogy valami legényféle jöhet. Nem mennek elébe. Majd bejön, ha akar. Bika Kalocsa János nagyot fal. Majd megfullad. Annyira morog.

— No, hozza mán a fene az elsőt!

Istvánka bemegy a sötét konyhába. Megáll a kisház ajtaja előtt. Sőhajt egyet és kopogtat.

— Lehet — hangzik egyszerre négy hang is belülről. Egyik vékonyan, másik vastagon.

Istvánka bebotlik a magas küszöbön. Hunyorog a hirtelen világtól. Az arca lángban áll. Félősen néz a vizsgálódva rámeredő arcokra meg szemekre.

— Csértessik — mondja a kalapját levéve.

— Mindörökké.

Istvánka odalép a gazdához. Kezet nyujt.

— Jó estét, kedves János bácsi!

Következik a kézfogás az asszonnal. Az öregebb lánnyal. Utána a fiatalabbal, mármint Őrszivel, akinek az arca szintén olyan piros, mint az Istvankáé. Fel se mer nézni az apjára vagy az anyjára, annyira szégyenli magát. Csak a nénjére vet egy kihívó pillantást. Egy olyant, amelyben minden benne van. Az is, hogy látod-e, hozzám is jár már legény, nemcsak tehozzád. És az is, hogy mától kezdve ugyanolyan nagylány vagyok, mint te, kijárhatok a konyhába a legény után én is, nemcsak te. Bálba is mehetek veled, úgy mint te.

A szemek beszédét persze nem érti senki, csak a két lány. Istvánka nem ért még az ilyen titokzatosságokhoz. Csak áll és annyit mond:

— Jó étvágyat a vacsoráho!

— Köszönjük. Tartsál velünk te is.

— Mán én jóllaktam — szabadkozik Istvánka komolyan és el nem fogadna egy falatot sem. A fél tanyáért sem. Mert az a szabály. Legény ne egyen lány előtt. Még ha akárhogy kínálják és erőszakolják, akkor sem. Nehogy azt mondassák rá a háta mögött, hogy sze-

génynek nincs otthon mit enni. Istvánka tudja, hogy a kínálás csak formaság. Nem is törődik vele. Inkább közelebb húzódik az ágyhoz. S mikor azt hallja, hogy ülésre bátorítják, arrább húzza az egyik széket és ráül. A kalapját az ölébe teszi. Büszkén előveszi a dózniját. Meg a szipkát. Akit Örszitől kapott. Nagy műértelemmel cigarettát sodorint. Rágyújt. És finoman szólásra nyílik a szája.

— Hogy van kend mindig, kedves János bácsi?

— Lassan, öcsém, lassan.

Csönd. Ijesztő csönd. A társalgás nem akar tovább menni. De Istvánka nem hagyja magát. Most vagy soha — gondolja. És beszél.

— Vót-e erre esső, kedves János bácsi?

— Vót.

Istvánka nagyot szippant. Fúj.

— Mifelénk is vót.

— Gondolom — mondja a gazda. — Itt laktok nem messze, hát honne lett volna nálatok is.

Az asszony beleavatkozik a társadalomba.

— Kinek a gyereke vagy, fiacskám? — kérdezi.

— A Kohári Ráfelé — feleli Örszi méltatlankodva és sebesen, úgyhogy Istvánka már csak annyit nyög:

— Űhüm. Az vónák.

— Hát anyád leginkább kicsoda? — hangzik továbbat az asszony szava.

— Buntyi Rozál. Ha ismeri, kedves Örszi néném.

— Ismerem, honne ismerném. Hisz együtt lánykodtunk. Hát az ű fia vónál. Jó van no — teszi utána kegyesen és odahúzódik a kemence mellé.

A gazda becsattantja a bicskáját. A lányok letakarítják az asztalt. Feljebb csavarják a lámpát. Leülnek az anyjuk mellé a padkára és várnak. Mintha csak mondanák, hogy no, halljuk a szólást. Mármost lehet szavalni mindent az égvilágon. Lehet csinálni egy kis társadalmat.

Istvánka nem várat magára. Beszélni kezd újra. Finoman.

— Lelelt-e mán a Virág, kedves János bátyám?

— Le.

— Mingyán gondoltam — mondja ájtatosan Istvánka. — Látam a bornyúját valamelik nap, mikor erre mentem. Csudaszép. Mongyuk rá, mint bornyú.

— Megjárja — nevet a gazda, látva a süldő legényke zavardását. Azután ő kezdi el a szót, hogy a kacagását valahogy kimagyarazza.

— Majd úgy voltál, fiacskám, mint eccer egy végrehajtó. Ki-gyűtt foglalni egy város cselédjivel. Egy pirossipkás bakterral. Oszt aszongya, no, hogy áll a gazdálkodás? Mondok, hát csak áll. Aszongya azután tovább, hogy no, hát az ökröknek van-e mán kisbornyújuk?

Mondok van. Tán azokat van óhaja lefoglalni? Aszongya, leginkább azokat. Gyenge bornyúkat. Mondok rá, lehet. Oszt kivezettem az istállóba. Persze nem lett a foglalásbul semmi, mert még a kutyák is hencseregtek a röhögéstül, akkora mulatság keletkezett. Alig bírtam beszélni. A végén meg kimutattam az írást, hogy azt a százalékot, akit kereskedett rajtam, már régen kifizettem. Mind. Mikor ez megvolt, oszt ballagtunk a kocsihoz, aszongya megest a végrehajtó, hogyhát de jó keteknek ideki. Jó lebegő van, meg jó víz. Mondok attól hízunk annyira, uram, attól. A lebegőtől meg a víztől. Hát aszongya, hiába tréfál kend, csak jobb ideki, mint bent a városban. Jobb ám, mondok, mert itteng még az ágacafákon is szárazkolbász nől, meg ódalszalonna, meg egész kenyér, süelve. Hogyne volna hát itt jó!

A gazda nem tudja tovább folytatni a történelmet az általános kacagástól. Mindenki nevet. Az Istvánka szeme úgy csillog, mint az egéré. Azon gondolkodik, hogy mit meséljen mármost ő, valami ilyen kegyetlen érdekeset. Persze nem jut az eszébe semmi.

Egy gavalléros kérdést azért összeszed az emlékezetében és elő is áll vele sebesen.

— Ad-e sok tejet a fias tehén, kedves János bátyám?

— Ad — feleli kurtán a gazda.

A lányok hallgatnak. Támogatják hátukkal a kemencét. Az asszony sem szól egy mukkot sem. Már megcsinálta a számadást. Ha az Istvánka apjának vagy húsz holddal többje volna, akkor azt mondaná, hogy hát felétek mi ujság, kedves gyerekem, férjhez ment-e man az ángyikád lánya? Vagy más ilyent kérdezne. De így hallgat, mert kerülhet Őrzsinek ennél még jobb szerencse is.

Bika Kalocsa a pipáját szívja meg nyomkodja. Istvánka is rágyujt. És az jár az eszében, hogy milyen jó is annak, aki nem koncsorog, hanem otthon van a maga fedele alatt és azt csinál, ami éppen jól esik. Nem kell törni magát a beszéden.

Meredt csönd.

Istvánka nézi az ágyat, a lámpát. Forgatja a kalapját a kezében. Egyre jobban vörösödik, mint a tüzesedő vas. Az arca már olyan tüzes, hogy a könny majdnem kicsordul a szeméből. Vigyorgó, ördögi pofa előtte a gazda basarózsaszínű ábrázata. Ugrál a szoba, az asztal. A nagy csend pedig ordít a fülekbe. Mindenkiébe. Azt zúgja, hogy van itt egy gavallér fiatal, aki kuka. Más legény azóta már összehazudozta volna a fél világot. Ez nem teszi. Csak hallgat a lányos háznál, mint vallatáskor a betyár.

Istvánka felnéz a szoba tetejére, mintha az égi intézőktől várna valamelyes segítséget. Azon töpreng, hogy legajánlatosabb lenne felállani és indulni, de igen ám, akkor is csak mondani kell valamit. Meg a mozdulás is szégyen már ilyenkor. Legjobb volna mindenestül elsüllyedni. Minél mélyebbre.

Őrzi biztatóan néz a legényre. Mintha csak mondaná neki, hogy

beszélj már valamit. Ne szégyeld magad. De Istvánka előtt már forog a világ lányostól, mindenestől. És hallgat kitartóan.

Kint a kutyák hirtelen felugatnak. Fognak valakit. Az ajtó előtt erős lábak döngetik a téglakövezetet. Istvánka nagyot sóhajt. Mintha egy nagy, teli zsákot tett volna le a válláról.

— Gyün valaki.

— Nyilván gyün — felelik.

Ajtónyitás, csukás, nyikorgás, kopogás hallatszik és belép két legény. Két igazi legény. Magasak, egyenesek, erősek, mint a fenyő. Bajusz is van a szájuk fölött.

Istvánka felhasználja a kedvező alkalmat. Sietve feláll. Kezet nyújt mindenkinek. Gyorsan. Nehogy még marasztalják. Odalép a lányok elé is. Zavarában nem figyel semmire. Nem nézi az arcokat. Szoknyákat lát, meg kékes-pirosas kötőket. A kezét mereven és remegve tartja. Kinyújtja a lányok felé. S amikor érzi, hogy egy meleg leánykéz egy pillanatra hozzáért, már lódul is kifelé a konyhába. Hátra sem néz. Tudja, hogy Örzi is jön rögvest utána, csak magára veszi a nagykendőt. Akkor azután megkezdődik az igazi udvarlás. Hallgatók nélkül. Nem kell átallani semmit.

Örzi lehúnyt szemmel ül élete ezen fontos pillanatában. A szíve akkorákat dörömböl, mint az ajtó, ha ökölrel verik. Egyszer valami meleget érez, ami a kezéhez ért. A tenyerét ijedten hátrakapja. Nehogy még vele fogjon kezét Istvánka. Pislantani sem mer. Remegve vár, hogy kimehessen. Mikor az ajtó csukódását hallja, felrezen. Néz. De már akkor azt látja, hogy a nénje készülődik kifelé.

— Nem engem hívtott ki Istvánka — szúr bele a fájdalom és sehogy sem akarja megérteni a dolgot.

A nagyobbik lány sincs tisztában az üggyel.

— Mit akar tőlem ez a nyálás! Miért nem Örzsit hívta ki — morogja mérgesen, de azért hűségesen magára kanyarítja a nagykendőt és megy Istvánka után kíváncsian. Ugyanis nem tudható, hogy nem üzenetet hozott-e Ferentől, az igaz szeretőtől és azért hívta ki, hogy megmondja neki a fontos hírt. A nagy lány tehát megy. Örzi pedig bént marad. Varrást vesz elő. Buzgón öltöget, hogy ne lássák a szemében csillogó könnyeket.

A konyhában olyan hideg van, mint odakint a szabadban. Az ajtóalatti nagy nyíláson bejár a szél. A sötétség is teljes. Fekete, mint a sár

Istvánka a sarokban áll. Boldogan támaszkodik a falnak. Átesett élete egyik legfontosabb eseményén. Izgatottan várja Örzsit, a szeretőjét, akinek majd megfogja a kezét. Esetleg a derekát is.

Nyílik az ajtó. A világosság kiömlik. Benne áll egy pillanatig a lány. De nem Örzi, hanem a nénje.

— Miért hívtál ki, he? — kérdezi kíváncsian. És erősen várja a szólást. — Tán izent valaki?

Istvánka ijedten dadog.

— Nem izent senki. De én... én nem tipeg hittalak ki, he, én Örzsit akartam.

— Örzsitől elköszöntél, velem nem fogtál kezét — erősíti az igazát a nagy lány és szeretné Istvankát megtépázni.

A beszéd suttogva megy. Belülről kihallatszik a legények jóízű nevetgélése. A lány mérges.

— Mit kezdjek ezzel a nyálással — gondolja. És odaáll a másik sarokba.

Istvánka moccani sem mer. A véletlenség jár az eszében. Meg az ügyetlenség. Elmenne, de nem mer. Fél, hogy a nagy lány kineveti és elhíreszteli a történelmet. Egész életében azzal fogják csúfolni, hogy összecserélte a lányokat és még ráadásul el is szaladt előlük. Így hát inkább csak áll és bámul a sötétbe. Hallgatja a szobából kiszurruló beszédeket. Meg az ereszt csepegését. A másik sarok felé lesni sem mer...

* * *

Bent búcsúznak a legények. Jönnek kifelé. A konyhába. A nagy lányhoz. Udvarolni. Az egyik masinát sercent. Odatartja az Istvánka orra alá. Megnézi a képét alaposan. Kiröhögi. Azután odalép a lány mellé és susogni kezd vele. Senki sem érti, hogy miről. Néha az hallatszik, hogy a lány mondja, menj már haza, he, késő van. Elég volt már. De a legény nem mozdul. Csak társalog. Tudja jól, hogy a lány nem komolyan beszél. Nem igaziból küldi. Hanem csak azért, hogy láthassák, hogy ő nem fogja erővel a legényt

A másik legény ezalatt nyugodtan ül egy padon a vak sötétben, mintha csak otthon lenne és cigarettázva vár a sorsára. Ha majd a beszéd befejeződik és amaz a cimbora elballag haza, akkor megy majd oda ő a lány mellé társalogni. Bizony az idő nagyon lassan halad az ilyen várakozásban, különösen, ha többen is vannak még sorosak az ember előtt, de hiába. Ezt be kell tartani. Ez az udvarlási rend.

* * *

Az ajtó homályos üvegje előtt hirtelen sötét árny jelent meg. Mint egy nagy, vészes felhő. Az ajtó nesztelenül kinyílt. S belépett egy legény.

A lány megremegett, amikor meglátta és kacagott és hangosan beszélt, hogy a kilincs kattánását meg ne hallják bent a házban. Se az ajtó nyikorgását. Észre ne vegyék, hogy megest jött valaki. Oda-bent erről a legényről nem szabad tudni semmit. A szülők haragszának rá. Még az apjából kifolyólag. Nem engedik a lányhoz járni. Pedig a lány igen szíveli. Ez a gavallér az a bizonyos Ferenc, aki most lépett be nagy sunyin és ájtatosan. Szegénynek ilyen titokban kell felkeresni a szeretőjét. Ki kell mindig lesnie a kazlaknál, hogy megy-e ugyan

valaki hozzá. És ha ment, türelmesen ki kell várnia addig, amíg gondolja, hogy no, már azóta talán kint vannak a konyhában. Akkor lassan és vigyázva, hogy még a kutyák se ugassák meg, szegénynek oda kell surranni az ajtóhoz és hallgatózni sokáig és kilesni a legkedvezőbb pillanatot, amikor nevetés meg lárma van bent, amikor fel-tűnés nélkül besurranhat. Így ér a szeretője közelébe.

Most is így jött.

Csendesen becsukta maga mögött az ajtót. Halkan köszönt.

— Jó estét.

Azután hozzátette:

— Megnizem mán, kik vannak itt.

Masinát gyujtott. Feltartotta a magasba. Szétnézett.

— Hm. De sokan vagyunk — morogta.

Megvizsgálta az összes arcokat. Mint a morcos bika. Mikor Istvánkát meglátta, odalépett mellé. Megmarkolta a gallérját. Odarántotta az ajtóhoz. És úgy kilökte, hogy Istvánka az udvar közepén állt meg a sárban. Ott is négykézláb.

— Te ereggy fekünni, öcsém — szólt utána lassan s be sem csukta az ajtót.

Egy pillanatig várt. Beljebb ment a konyha másik felébe, hogy jobban lásson. Nekidőlt a reggeli fűtéshez bekészített nagy kas szalmának. S barátságos hangon megszólalt:

— Aki legrégebben itt van, mán akár mehetne is.

A lánynak udvarolgotó fiatal összehúzódott. Morgott. De nem várt más következményt. Nem akart az Istvánka sorsára jutni. Ijedten indult kifelé. Hátrapislogva. Még búcsúzni is elfelejtett.

A padon ülő legény nem mozdult. Reménykedett, hogy ő még maradhat. Fel is állt és odament a lány mellé.

Ferenc ráfordult.

— Mehetne mán az utólja is hazafele.

Azzal csatt. Visszakézből úgy szállt egy csapás, mint a villám. A cimborá felugrott, mint az ijedt nyúl. Szaladt kifelé, ahogy csak bírt. Ferenc utána lábujjhegyen. A ház sarkáig. Ott két puffanás hallatszott, mintha valakit végigvágta volna, meg kutyaugatás. Meg cupogás. Más semmi.

Nemsokára Ferenc visszajött. Becsukta az ajtót. Megfogta a lányt. Odahúzta maga mellé a lócára. Átölelte a derekát. Ránevetett.

— Vártál-e mán, he?

— Vártalak.

* * *

A szobában már rég elfűjták a világot. Alszanak. Csak az öregasszony virraszt. Az ajtó mellé megy lábujjhegyen. Hallgatózik. Ki is szól:

— Mennyetek mán haza, kedves fiaim! Reggel korán kell kelni annak a lánynak. Sütés lesz. Haggyátok alunni is!

— Rögvest menünk, szülém — sipítja elváltoztatott hangon Ferenc és az ölébe ülteti a lányt. S mintha csak a legszívéyesebben marasztalnák, jókedvűen társalog tovább.

Lassan elalszik az öregasszony is.

Őrzi a kuckóban fekszik. Sír. Mikor észreveszi, hogy az anyja már hortyog, odasuttyan az ajtóhoz. A fülét a kulcslyukra szorítja. Hallgat erősen. És arra gondol, hogy Istvánkával többé nem áll szóba.

* * *

[A kakasok a hajnalt kiabálják. Ferenc úgy oson ki a tanyából, mint egy zsvány.

Az égen rongyokra szakadoznak a felhők. Mögöttük tiszta fény-nyel süt a hold. Ferenc ballag. Tátott szájjal felnéz az égre. És szerelemmel telt szívvel, ájtatosan bőgni kezd.

«Két nyárfa közt kisütött a Hódvilág,
Az én babám abba fűsüli magát.
Nem kell neki éjjeli lámpavilág,
Mégis göndörre fűsüli a haját.»

Bika Kalocsa felérez a neszre.

— Ki danol? — makogja gyanakodva. Nagy álmosan.

— Istvánkáék — hazudja pergőn a nagy lány és ruhástól bújik a dunna alá.

Gyomai György.

KESERŰSÉG.

*De rövid lett az emberek karja,
A réginek éppen a fele.
De rövid lett az emberek karja,
El sem érik már egymást vele.*

*De gyöngye lett az emberek hangja,
Megsem hallják már egymás szavát,
A házak is oly messze tolódtak,
Hogy közöttük egész Szaharák.*

*A lelkekből kiszáradt a harmat,
Száll, száll a por, s hull, hull vastagon,
Tevehátra ültettem a szívem,
S elpusztulok a sivatagon.*

Falu Tamás.

KAZINCZY EMLÉKEZETE.¹

A legigazabb méltatás a kommentár.

Egyéniség.

GYEREKKORÁBAN makacs akaratosságáért gyakran meg kell fenyíteni és már gyerekkorában mindennél jobban érdeklik a könyvek. Uralkodó hajlandósága és irodalomszeretete együtt bontakoznak a lelkében. A diák szülei biztatására és a tanárai megbotránkozására irodalmi munkába fog, geografiát ír, fordít, érintkezést keres az irodalom nagyjaival és Báróczi munkáiban «sikoltozó örömmel» ismeri meg a szépséget. A szépség mindvégig legjobban kihozza sodrából, akár egy szonettet izlelget, akár a Belvedere festményeiben és szobraiban gyönyörködik. A leghálásabb publikum az első benyomás erejéig. Azonnal kész az elragadtatásra, de ha az első mámor elmúlt és enthuziaszta mondatait lepergette, tele van kifogásokkal. Vizsgálódó szemmel néz körül ilyenkor a nyugós kritikus. Szenvedélyes olvasó. Ismeri a legveszedelmesebb csábítást, amint az idegen gondolatok és idegen megvalósítások, mások eredményei ráfonódnak az agyra magukat kelletőn, elcsitítják az új vállalkozás kedvét, elfojtják az önbizalmat, a birtoklás élvezetét nyújtják az alkotás gyötrelme helyett. De őbenne van ellenállókészség, jobban mondva örök, nyugodni nem tudó aktivitás, amely a kiesett könyv után nyomban tollat ad a kezébe. A tollat nem hagyja, még ha rozsdával vagy vérrel kell is írnia. Életének az eseményei mind az irodalommal szövődnek egybe ; ő az első és leg-tökéletesebb literátorunk. «Május 30-d. épen Cátónak Caesárral harczoló beszédén dolgozám, midőn íróasztalom mellett ledőlt feleségem letev é kezéből a könyvet, Goldsmithnek Kosegarten által angolból fordított *Római történeteit*, s általméne a szomszéd szobába, s ott egy óránál kurtább idő alatt egy fiat szüle» — írja gróf Dessewffynek. («Vevém leveledet, mely Antoninnak születését sub optimis auspiciis jelenté : Te is, feleséged is Rómában voltatok, midőn a világra vergődött» — válaszolja Dessewffy.) Fogságát szintén irodalmárságának köszönheti ; legfőbb bűne, hogy olvasta a Martinovicsék forradalmi kátéját. Spielbergi börtönében a vaskos várfalaktól elválasztott fogolytársaival kopogás útján érintkezik. Egy ízben hajnaltól délig kopogtat, fölfedeztetésről, büntetésről, mindenről megfeledkezve, egy értekezést — a lélek halhatatlanságáról. Amikor 2387 nap után, ahogy fogsága idejét presziózködőn jelezni szokta, kiszabadul, első levelében Kis Jánoshoz alig pár szóval érinti szenvedéseit és nyomban az egyedül lényeges irodalmi témára tér.

Az egyéni vonások mellett lehetetlen itt észre nem vennünk a rokkoló lélek sajátságos beállítottságát, melyet csak a szellem kérdései érdekeltek s mely becsülni csak a formát tudta. Szigorkodó ítélettel cinizmusnak is nevezhették ezt az egyoldalúságot, de ha közelebről tekintjük, mennyi heroizmust érzünk meg könnyedsége alatt ! A szépen élés és a szépen meghalás tudományát egy kor emberei sem értették jobban. A lélek, mely a világban harmóniát

¹ Halálának századik évfordulójára. 1831—1931.

keresett, a legválságosabb helyzetben meg tudta őrizni contenance-át. A francia forradalom áldozatai a siralomházban is folytatták szalonéletüket és a guillotine előtt egy hatásos mondaton törték a fejüket. Az irodalmiság a legemberibb érzelmeket befolyásolta. Midőn II. József a halálos ágyán levélben elbúcsúzott Kaunitztól, a régi hí miniszter a búcsúsorok szépségét élvezte és válaszában bókolt a levélhez, — «un chef d'oeuvre, relativement au fond non moins qu'au moment auquel elle a été dictée». És a császár maga is végső erőfeszítéssel, már a halál árnyékában visszabókolt, mert az udvariasságot bűn lenne viszonzatlan hagyni: «croyez qu'il me coûte de devoir penser à ne plus jouir de vos lumières». Kazinczy csak egy önkénytelen, visszafojthatatlan «je suis perdu» kiáltásig veszti el önuralmát a halálos ítélet szorongatásában, de a lélek nyugalma gyorsan helyreáll és a végsőkig vitt megpróbáltatásnak, a fogsága szenvedéseinek az emléke szinte nyomtalanul pereg le szelleméről és érzelmeiről. Mennyire más Dosztojevski megviseltsége, kinek álmai, élete, munkái a rettenetes emlék lidércnyomását hordozzák. Két lélektípus különbsége, de két korszaké is. Kazinczyban irodalmi emlékké enyhül a megrázkódtatás, érdekes, de alig emlegetett epizóddá. S amidőn öreg korára újból a halál szomszédságába kerül, az 1831-es kolerajárvány zürzavarába, elvágva a világtól, a terjedő járvány és a lázongó parasztok közt is csak a szellem sorsa izgatja. «Ugyan, édes barátom, mikor fogják elhinni közöttünk némellyek, hogy jobb élni Weimár körül, mint Algír táján; hogy a lélek műveltsége hasznos, és nem káros!» — kiáltja Kis Jánoshoz és negyednapra meghal.

Akinek ennyire szívügye az irodalom, annak kedvencei lesznek az írók is. Csakugyan bárki küldi el bátortalan hódoló sorok kíséretében első zsengeit a mesternek, nyomban rajongó, lelkesedő, baráti levelet kap tőle válaszul. Első jelzőkben nem fukarkodik; lépten-nyomon egy új Schillert üdvözöl (Goethe nem, mert ez a név az övé), például Bölöni Farkas Sándorban. Vagy Helmecki; második Aristoteles! De a későbbi jelzők már jóval kimértebbek. Maga mondja, hogy minden bátorítása az íróé, de a művet már csak kritikailag tudja nézni. És a kritikáját nem titkolja. Elnézó kritikusként mondták, pedig a recenziói, de még inkább levelei tele vannak elítélő, megrovó, rosszaló ítéletekkel. Kisfaludy *Regéi*, Teleki *Esdeklései*, Verseghy *Rikóti Mátyása*, *Tiszta Magyarsága* rosszak, Bacsfányi nyakatekerten ír, Döbrenței stílusában is pöfeszkedik. De nemcsak az elvi ellenfelekben van hiba. Berzsenyi jól tenné, ha munkái egy részét elégetné. A Széchenyire írt óda «rossz, felette rossz». A *Delicta maiorum* sokkal csekélyebb, mint amit várt. Csokonai is sokat nyerne, ha verseiből jó néhányat kigyomlálnának. Árpádiász eposzterve pedig olyan, mintha a hajdu harangöntésre gondol. Még a jóbarát Dessewffy-ről is elárulja a másik jóbarát Kis Jánosnak, hogy nagyrabecsüli, de mint írókat nem mindig.

Ítéleteiben kétségtelenül elfogult; elvi álláspontja és érzelmei egyaránt befolyásolják. Szektárius hajlandóságú, a kiválasztottak kicsiny csapatát egybeforrva szereti látni, a kinnmaradtaknak és a kifelé tekintgetőknek nincsen igazuk. Nagyon érzékeny minden kísérlettel szemben, amely a szellemileg egyívásúak egységét meg akarná bontani. Ezért haragszik a fészkelődő Döbrenzteire, bizalmatlan Kölcey «tassoizmusával» szemben («makacs elborulású ember» — panaszkodik reá), ezért indul fel Toldy és Bajza maguk útján járásán. Mert a szellemi egység egyúttal az ő fölényét jelenti és minden eltérő vélemény az ő hatalmát tépázza. Hiú temperamentum, aki csak a vezérkedés enyhe szédületében érzi jól magát. Élvezi a vonzóerőt, melyet társaira gyakorol, a mindenfelől feléje sugárzó hódolatot, a természetes fejthajtást képességei

előtt, a tanítványok áhítatos ragaszkodását, még a szeszélyeinek is beteljesítését. Szervezete kívánja meg a kegyben sütkérezést s idegzete folytonos készenlétben ügyel minden zavaró momentumra. Semmi sem kerüli el a figyelmét, a legcsekélyebb ellenállás felébreszti ösztönös ügyességét; bámulatos hajlékonysággal indul a kisikló emberi lélek újrameghódítására. Levelei nagyszerű példái emberismeretének és tudatos meg öntudatlan alkalmazkodásának. Minden eszköz jó, hogy uralmát társai felett biztosíthassa. Ha kell, áradó dicséretekkel, a barátság extatikus kitöréseivel árasztja el őket, szinte megsemmisül előttük, hogy annál jobban érződjön fölénye. Az erős ellenféllel szemben óvatosabb, taktikázóbb, célját burkoló, a gyengével szemben fölényes. Berzsenyihez írott leveleiben uralkodik a hűvös, kijózanító, leckéztető hang. Az érzékeny, de nehezen megnyilatkozó, prózában csak dadogni tudó költő tehetetlenül vergődik a «bajuszos magyarságát», hebehurgya ítéleteit leintő megjegyzések között, amelyek a tudás és kultúra fölébe tornyosodó magaslatáról hangzanak el. Kazinczynak írott válaszaiban szánalmasan ügyel a szavaira; egy-egy «tulzó» vélemény ha kiszaladt a száján, aggódva kérde következő levelében, nem haragszik-e érte. Iparkodik megjavulni, megérdemelni Kazinczy dicséretét. A megfelelni törekvés siettette Berzsenyi idegzetének romlását, melankóliája kialakulásában feltétlenül része volt mesterének; Kazinczy a maga jóérzésében nem vette észre a hódolat mögött meghúzódó fájdalmat. Jellemző példája kettejük viszonyának a Berzeviczy Gergely körüli levélváltásuk. Berzeviczy németesítő, racionális tervei ellen Berzsenyi a maga patrióta lelkének közvetlen felindulásával fakad ki, majd ijedten visszakozik s csakugyan megszégyenülve kell hallania Kazinczy mértéktartóbb, szenvedély nélküli, az övénel kétségtelenül helyesebb véleményét. Ám midőn Kis Jánosnak nyilatkozik az ügyről Kazinczy, vagy éppen Berzeviczynek felel egy hosszú levélben, már nem éri szükségét a szordinónak, nekik megmutatja szenvedélyes arcát, melyet Berzsenyi elől gondosan elrejtett.

A hirtelen indulatok emberével szemben az ész fegyelmező erejét kellett képviselnie, hogy fölényben maradhasson, intellektuálisan egyenrangúnak tudott levelezővel, pl. gróf Dessewffy Józseffel, a spontán érzelem hangján szól, nem resteli, sőt önkéntelenül hangsúlyozza lelkének felbuzdulásait. Itt azonban más érzés lopakodik a két barát közé: a féltékenység. Dessewffy műveltsége szélesebb, biztosabban megalapozott, nagyúri neveltetésénél, társasági érzékénél fogva disztिंगváltabb. Mindent ismer, amit ő, az antik, a német literaturát, a magyar multat, de azonkívül otthon van az angol és különösen a francia irodalomban és bölcséletben, tőle alig járt területeken. Egy ízben lekicsinylő megjegyzésére a gróf hatalmas levélben, valóságos értekezésben veszi védelmébe a francia irodalmat, csaknem elkábítva erudiciójával a barátját, aki nem igen tud ellenérvekre találni. «Hosszas és ezért még becsesebb levelednek aesthetikai s philosophiai tárgyára most nem felelhetek. Alig hinné az ember, hogy te oly szélesen tudj holmit.» Érezhető keserűséggel teszi hozzá: «Én veled egyébben sem mérközhetem össze teljességgel, mint a német literatúrában.» Dessewffy ítéleteiben mindig van bizonyos kiegyensúlyozottság, úri tartózkodás, amely őt éppenúgy idegesíti, mint a saját hasonló hangja Berzsenyit. A gróf mindig ugyanazt akarja, amit ő, de valahogy mérsékeltebben és megmagyarázhatatlanul finomabban. Ujító, de a nyelvjavítás lázában égő állandóan csitítja, a «jól nevelt többség» szokására hivatkozik az írói önkénnyel szemben; a nyelv formálásához szerinte nem elég a tudós emberek munkája, sem a tudatlanok, sem a «szobaszennyeselek» (pedánsok) nem lehetnek irányadók,

hanem olyanok, akik sokat forgolódnak társaságban, asszonyok körül. Kazinczy kicsinylése ellenében kimondja Csokonairól, hogy «legnagyobb poétáink egyike.» «Fő bélyege, mint minden nagy elmének, a természetiség, mely, ha valóban az, sohasem durva, mert különben aljasság». Kazinczy nem adja be a derekát (izléskérdésben nem fogad el ellenvéleményt; ez legfőbb erőssége), de Csokonait nem képes olyan jól kisebbiteni, mint ahogy Goethet magasztalja a gróf előtt, aki csökönnyösen a Faust költője fölé helyezi — Kotzebuet. Mindenkinek megvan a maga gyöngéje!

Kettejük levélváltása pszichológiai szempontból kétségtelenül a legérdekesebb. A barátság, a kölcsönös tisztelet és a gróf hódoló, Kazinczy udvarló hangja mellett végig ott érzik a levelekben az egymást szemmel tartás, az erők összemérésének rejtett célzata, olykor titkos ingerültség és elégedetlenség. Kazinczy a bosszúsabb és így az alulmaradóbb. Dessewffy a társaságbeli ember ösztönével megérzi a burkolt fullánkot és kitűnően pariroz. Kazinczy egyszer ártatlanul felveti a kérdést, mit tart majd az utókor kettejük nyelvéről. Azt mondják majd, Dessewffy született francia, de jól megtanulta a magyar nyelvet, ő «enragirozott nyelvrontó», de látszik, hogy az anyanyelvét változtatja. Dessewffy azonnal megfelel. Az utókor látni fogja, hogy inkább csak olvasmányokban van köztük különbség. Látszik, hogy ő kevesebbet fordított barátjánál. «Kazinczy szebb, fellengőbb s kellemetesebb író, de Dessewffy azért nincs tűz és hathatóság nélkül és bizonyosan populárisabb.» Midőn a gróf az *Erdélyi levelektől* a *Bártfai levelek* írására kap kedvet és a Kazinczy rövid, a nemtetszést alig palástoló kritikájában megérzi a konkurrens feletti kedvetlenséget, gyorsan kész a legsikeresebb érvvel; ő franciás könnyedségre törekedett és a könnyűség, az árnyalások iránt Kazinczynak nincsen érzéke. Érzékeny ponton találja a költőt, aki folyton panaszkodik, milyen nehéz neki a könnyűvé válás. Persze a nagyon okos gróf írónak már sokkal gyámoltalanabb, bár erős írói ambíciók fűtik. Különös passzivitással azonban mindig csak egy másik munkához támaszkodva tud megnyilatkozni. Az *Erdélyi levelek* váltják ki belőle a *Bártfai leveleket*, Kazinczy tübingiai pályairása a nyelvtudományi fejtegetéseit, a *Konversations-lexikoni* perbe bevonódik *Zajbájával*, a *Hitelre* megírja *Taglalatját*. Kazinczy tisztában van barátjának írói értékével és szívesen fogadja tőle a maga írói tehetségének őszinte csodálattal elismerését. A tehetség előtt a legjobb ellenérv is szétmállik. Ebben a megnyugtató tudatban marad barátságuk mindvégig zavartalan.

Nemcsak temperamentumokhoz alkalmazkodik, de érdeklődési körök-höz is. Mindenkinek megvan a kedvenc témája, amit levélben részletesen, a közbeszakítás veszélye nélkül ki lehet teregetni, amire jólesik újból meg újból visszatérni. A levelezés pótolja nálunk ebben a korban a francia szalon-, az angol klubéletet. Az írók személyesen alig érintkeznek, gondolataik kényelmesen váltott levelekben cserélődnek. A levélváltás, akárcsak a társasélet, feltétlenül befolyásolja a szellemiség alakulását. Hiányzik a közvetlen visszhang, a figyelő és várakozásteljes társaság pezsdítőereje, a közvetlen hangulathoz alkalmazkodás, a nehéz problémának az előszó fesztelensége és a tréfás fordulatok által súlytalanítása, a pointe-keresés, a hálás gúnyolódás. A társasélet veszedelme a felületesség, a levelezés a nehézkesség. A levél terjengősségre csábít, a tárgy kimerítésére. A gondolat elnehezül s bizonyos mértékig ellomposodik, az író önkéntelenül pedáns lesz. A Kazinczyval sűrűbben levelezők egyetlen monologot szakítanak meg s folytatnak ismét a leveleikben. «Témáik» vannak, amelyeket közölni, jóváhagyás végett a mester elé terjeszteni, megvitatni vagy

megoldani akarnak. Kazinczy szerencsésebb a társainál, akikben van valami a végre megszólaló és bőbeszédű vadócból. Levelei mindig alkalmiak, a kibugygyanás frissége érzik rajtuk, sohasem a folytatólagos gondolatközlés. Nem «témái», ötletei vannak, lélektani indítéka az írásra nem a mondanivaló, hanem a beszélgető kedv. Voltairei báj árad éppen ezért a levelei hangjából, bár a voltairei frivolitás nélkül. Maga vallja: «a frivolitás tónusa nekem nem kedves tónusom.» Még egy ponton rokon a levélíró Voltaire-rel: ő is mániákus. Amint Voltaire levelein az «Ecrasez l'infame» száz változata, úgy vonul végig nála örök leitmotivként a nyelvújítás kényszerképzeete. De jól ügyeljünk: a mánia nem pedantéria. A pedáns^f fejteget, a mániákus csak emleget; az előbbi mindig, a legalkalmatlanabb helyzetekben is meggyőzni akar valakit, az utóbbi időnként, minden térítő szándék nélkül szükségét érzi, hogy leszögezze az álláspontját, az elsőnek a gondolatai lehetnek érdekesekek, de maga unalmas, a második kedves és rokonszenves, ha a legkárhözatosabb tételeket hirdeti is. Voltaire elvein felháborodhatunk, egyéniségében csak gyönyörködni lehet. Pedig ez az egyéniség, ha egyenként számba vesszük alkatrészeit, csupa kellemetlen tulajdonságból rakódik össze; az egész varázsában feloldódik a részek csúfsága, de nélkülük talán nem lett volna meg a varázs sem. Kazinczyval szemben hasonló az érzésünk.

Szenvedélyes levelezőnk éles emberismeretével jól látja, milyen szükséglet hajtja író társait, mikor leveleikkel felkeresik. Odaadó érdeklődéssel fogadja mindegyikük témáit, kész belemenni minden felkínált vitába. Gróf Dessewffy kedvéért politikárai elmélkedik, bár a politika valójában alig érdekli. Vallásos kérdések nagyon kevésbé izgatják, de buzgón felelget Guzmics, a lelkes pap, kifogyhatatlan hitérveire. Persze alkalma nyílik ilyenkor a szelleme sokoldalúságát bemutatni; de a főcél újból, megnyerni az idegen lelkeket, egyéni hangjukkal velehangozva kicsikarni elismerést, rokonszenvet, hódolatot belőlük. Igazán elemében ezért a középszerűekkel, a Kis Jánosokkal, Guzmics Izidorokkal folytatott levelezésében van. Itt nem kell újra meg újra helyt állania tekintélyéért, nincs szükség erőfeszítésre, nincs ok féltékenységre, nem kell félni vonzóereje csökkenésétől; a szerető csodálattal feléje fordult szíveken pillanatra sem fut át ellenérzés.

A jó viszony leghamarább a költőkkel bomlik meg. Pedig senki sincs, aki olvadóbb gyönyörrel ízlelne egy-egy sikerült verset s hálásabb és lelkesedőbb lenne írójával szemben, mint ő. De az elragadtatás kitöréseit elmaradhatatlanul követik a bíráló megjegyzések, tanácsok, sőt javítások; szenvedélyesebben szedi szét a verset, mint ahogy olvassa. Minden szó mérlegre kerül, a finom hallás, biztos izlés mérlegére. A mondatért él a szó és nem önmagáért; ne legyen kirívó, dús érzéki tartalmával a képzeletet magának kisajátító, a vers harmóniájából a maga éles hangját kicsengető, túlcifra, pöffeszkedő. («Alantas» szavak Kazinczy szemében. A Himfy-dalokban ilyeneket kárhóztat: töpördött boszorkányok, ragyás s aszott bagoly, Belzebubnak kajlája, kerepel, pondró nyelv.) Legyen simulékony, lágy, már hangzásával hangulatidéző, ha kell, mesterkéltnél vagy szokatlanul új; nem szemléletes, de mágikus hatású. Fáradhatatlan az árnyalatok megkülönböztetésében. «Kéregkritikus»-nak nevezték, pedig valójában minden kritikusunk közül ő férközött legközelebb a vers magjához, a nyelvi formához. De a költő, aki félig öntudatlanul alkotta versét és értetlenül nézi, midőn elkészült, idegenkedve fogadja a sűrű igazítást, dadogva próbálja védeni az igazát, az annyira érzettet és az oly nehezen kifejezhető, végül — legjobb ellenérv az érvelés mestere ellen — megsértődik.

Mert a mesternek a gáncsolásai mellett még egy különös kívánsága is van ; a «tűzbe felét» követelménye egyre gyakrabban és nagyon komolyan hangzik el a szájából. «Nem vagyok érdemes Schillernek papucsát feloldani, de bizony ha Schiller voltam volna, nagy részét verseinek elégettem volna.» (Kis Jánoshoz.) Kegyetlen áldozat a tökéletességért, amelyre, azt hiszi, költőtársai ugyanoly könnyen rábírhatók, amint ő kész a saját munkáinak folytonos rostálására.

Az ideál szolgálatában ő maga nem ismer megalkuvást. Nehezen és lassan dolgozik ; némely versét évekig simitgatja. Sallustius fordítását harminc éven át készíti. Rengeteget ír, mégis keveset, mert a javítás makacs lázával minden dolgát újrakezdi. Végzett munkára, kárbavesztett időre nem ügyelve habozás és keserűség nélkül semmisíti meg a régit, ha tökéletlennek érzi, elindul friss kedvvel új ostromra. Sallustiust újra egészen lefordítottam. Végére jutván, s megtekintvén az új fordítást, láttam, hogy újra le kell fordítanom, s azt még e hónapban fogom.» (Kis Jánoshoz.) Ahlward Osszián-fordítása nyomán egyszerre rossznak látja saját régebbi fordítását és «feszített szorgalommal» újradolgozza az első részt ; «szó nem maradt szó mellett» benne. Minden munka között a versírás megy legnehezebben, verset, főleg rimeset írni «kövágás» neki. Mégis tragikus sóvárgással a vers az igazi szívügye. «Semmit sem óhajtanék annyira, mint öt-hat ív énekeket» vallja be Kis Jánosnak. Ritkák, nagyon ritkák a szerencsés percek és kínos a küzködés a formával. A megszületett költeményt többnyire szemérmesen rejtegeti és csak évek múlva hozakodik vele elő barátainak szégyenkező büszkeséggel. Ez nem Berzsenyi közömbös tartózkodása, akiben csak az unszolás kelti fel a nyilvánosság vágyát ; friss gyötrelmének árulóit vonja el verseiben a profán szemek elől. A nehéz munkából ugyan erény, az örökös elégedetlenségből elv lesz a fogalmak nyelvén, de az ösztönökben titkos keserűség munkál, az intellektuális féltékenységnél kínzóbb, akaratlan irigység a könnyű tollú költőkkel szemben ; elmosódott, elnyomott érzés, de az állásfoglalást végső gyökerében mégis befolyásoló. Hagyján, ha Édes Gergely ontja a köteteit, a csapnivaló poéta ; de akiket jó költőknek tud, Kisfaludy vagy Berzsenyi is termékenyebbek nála — az összehasonlítás itt már fájdalmas. «Mit ér minden dolgozóm, ha magam után egy kis kötet poezist sem hagyok ! Csak annyit hagyhatnék, mint amennyit a Berzsenyi versei mostan tesznek már. Pedig ő nekem fiam lehetne.» (Kis Jánoshoz.) Az óhajtott versek helyett a forszírozott fordításokban bont szárnyat a tehetsége ; csodálatos-e, ha hangja egy árnyalattal mindig szigorúbb az «originál darabok», mint a fordítások megítélésében?

Uralomvágyó és gyenge lélek, egyszerre rajongó és bizalmatlan : bizony szüksége van a hódolat dédelgető melegére. Asszonytermészet — állítja róla Kisfaludy Sándor, aki költői önérzetében megbántva, a harag diktálta egyoldalúsággal, de egyben szokatlan éleslátással jellemzi kritikusat. Az indulat erősíti a pszichológiai érzéket, a nagy arcképrajzolók többnyire nagy gyűlölködők voltak. «Mert hát az egyedül uralkodni vágyódás a tudományos társaságban, a híren, a dicsőségen, a hangadáson olly esenkedve kapkodás, a Lite-rátori udvarlókát, tisztelőket, szeretőket, imádókat hajházó gögösség, az a szerfelett való affectálás, és a sok más nyelvekből vett grimace, az a Literátori zsémbelődés, az a hiú hírfogás, az az írói pletykaság, mende-monda, mellyek természetét különösen kijelelik, s mind ezek mellett az a sok szép, jó, kellemes és tetszetős, a mi írásaiban olly magához vonzó — mind ezek nem valóságos asszonyi tulajdonságok-e, mellyek az embert hol magához édesgetik, hol vissza taszítják.» (Levele Ruszek apáthoz, 1816 április 14.) «Dictatorkodni akar és

minden dicsőségét ebben látatik találni» — olvassa fejére a vádat. Az ítélet pontos, elfogadhatjuk, csak éppen a vád dicséretté változik szemünkben, a bűnből erény lesz. Kazinczy legfőbb érdeme, hogy diktátorkodni akart és az ő, meg a korabeli irodalom dicsősége, hogy tudott diktátor lenni. Természetének a hibái is termékenyek voltak: képessé tették őt a szerepére.

Vezérszerep.

A születő irodalmi élet szervezőt kívánt, s nem Kazinczy volt az egyetlen, aki hivatottnak érezte magát a feladatra. Mindenesetre igazi tekintélyt csak ő tudott elérni, őszinte csodálat és tehetetlen harag kísérte tekintélyt. természetes fölnyit, mely alól tanítvány és ellenfél hasztalan próbál szabadulni. A véletlen játéka, vetélytársai karaktere és a saját tulajdonságai egyaránt védtek pozícióját. Bessenyei, az első szervező, bihari jószágán egyre magányosabban töprengedett; a filozófiai kérdésekkel viaskodót közömbösen hagyták az irodalmi hétköznapok, kiadatlanul halmozódó kézíratai a hatás útját is elrekesztették előtte. Tisztelettel tudomásul vették, hogy él, dolgozik és nem gondoltak vele többé. Báróczy, az első írói ideál, Bécsben maradt, a fordítás henye játékától az alchimia és az illuminátus tanok komoly titkai vonták el; a fiatalok, akik irányításért epedve siettek legvarázsosabb szavú írójukhoz, csak egy szórakozott öreg urat találtak, akit a «őrszikáján» kívül semmi sem érdekelt. A fáradt elődöknél veszélyesebb riválisok voltak a mohó kortársak, így Bacsányi. Ő és Kazinczy, két hatalomvágyó fiatal, először megpróbált együttműködni Baróti Szabó szelíd tutorsága alatt, hogy azután végleg elszakadjon egymástól. Mindkettő erőszakos, de Bacsányiban a plebejus nyers, kerülő utat nem ismerő akarata dolgozik, csökönyös irodalmi és politikai elveiben egyaránt; az egyetlen írónk, aki a felvilágosodás tanításait töretlenül végig gondolja egészen a forradalmi eredményekig, franciás izlése politikai programvállalás is. Elsőnek üdvözlí a franciaországi változásokat és minden véres változat ellenére megőrzi első illúzióját. Amíg a rousseauista Csokonai elszörnyedve biztatja az európai fejedelmeket a terrorba fordult szabadság letörésére, ő a leveleiben rendületlenül örvendezik a zsarnokság bukásán. Heveskedő, meggondolatlanul merész és vállalkozó kedvű. Ha nem sikerült Martynovicsal, próbát tesz Napoleonnal. Gyanús lesz, a nélkül, hogy mártírrá válna; a linzi száműzetés kiszakítja az íróvilágból, a közszereplésből, a hatalomból. Vezérkedés helyett most már ellenzéki szerepe, a kívülről küldött óvások, meddő kirohanások (*A Magyar Tudósokhoz*, Pest, 1821 — erős támadás Kazinczy ellen), még ha idehaza szövetségesekre találnak is, nem enyhítik a kényszerű mellözöttséget. Kazinczy óvatosabb a politikában. Egyszer megégette a kezét és azontúl nagyon vigyáz magára. Lelkesedik Napoleonért, de csak Dessewffy előtt. Különben is dinasztikus érzésű, jó alattvaló, mint a korabeli írók legtöbbje; életének legbűszkébben emlegetett emlékei II. Lipót barátságos szavai és Van Swieten ölelése.

Éppen fogságbakerülésekor bontja ki a vezéri zászlót egy fiatal pesti ügyvéd: Kármán József. Markovics grófné szerelmese tudja, hogy a nők az «ízlés uralkodónéi» s rajtuk keresztül akar olvasóközönséget teremteni. Jó taktikus, művelt fej, tehetséges író. A magyar irodalom baja szerinte az elbizakodottság. A kezdet lendületét már aranykornak hirdeti a lelkesedő kritika, az írókat és az eredményeket túlbecsüli. Valójában csak a költészet talál munkásokra, a szellemi élet többi területe elhanyagolt. Pedig «csinosodás» nincs,

nem lehet a tudományok művelése nélkül. Kevés az eredeti munka, sok közöttük a gyarló ízlésű; az ok a tétlenségre csábító, továbbképzést elfojtó, durva vidéki élet. A város irodalmi társulásaiban urbanizálódik a szellem, pallérozódik az ízlés. Kazinczy, a fordítások mestere és ajánlója, aki a poézist mindenek fölé helyezi, hisz a virágkorban, a városi életet szereti, de szükségtelennek tartja jelszóként kitűzni, talán legyőzőjére találna Kármánban, de ez a folyóirata indulását követő évben meghal. Kazinczy él és uralkodik. Lehet különben, hogy a túlkomoly és túlszéles kármáni program halálra volt ítélve, még ha gazdája életben marad is. Hiszen a mai napig sem valósult meg teljesen!

Van még egy és hosszabb életű versenytárs: Döbrentei. Karrierjét Kazinczy indítja el, beszerzi a gróf Gyulay családnak nevelőnek. A nevelőkörök ekkoriban általános az íróink között s talán még hasznosabb rájuk, mint fiatal tanítványaikra nézve. A többnyire szegényes környezetből származó író a nagyúri házaknál ismerkedik meg nemcsak a finomabb ízléssel, művelt társasággal, hanem a magasabb kultúrával is; gazdag könyvtárakban dűlködhet, francia felvilágosodásba, nyugati irodalmakba szerelmes gazdái irányítják érdeklődését, bátorítják erőpróbáit és (nem utolsó sorban) biztositják megélhetését. A külföldön divatozó pension-rendszernek magyar megfelelője ez a helyzet, mindkettőben az író jellegzetes tizennyolcadik századi, egyéni függése a mecénástól nyilvánul; függés, mely egy ponton megkötöttségével több tényleges szabadságot engedett az írói munkának, mint a mai «emancipált» író ujságoktól, kiadóktól, publikumtól megtépzott függetlensége. Döbrentei azonban új jelenség volt osztályostársai között. Ő az első sznob az irodalmunkban, aki életfeladatának tekintette, hogy minél több előkelő bizalmasra tegyen szert. Elsőnek ismerte fel, hogy az arisztokrata jóindulat nemcsak hálás ódatéma, hanem hasznosítható befolyás is. Értette a módját a megszerzésnek és a felhasználásnak. Az erdélyi mágnások egyszerre szükségét érzik, hogy folyóiratot indítsanak Döbrentei szerkesztésében, pályadíjakat tüzzenek ki Döbrenteivel a bíráló bizottság élén. Széchenyi a lótenyésztéssel foglalkozva olyan önzetlen segítőt talál benne, hogy az akadémiai titkárság a legkevesebb, amivel a háláját leróhatja. Dessewffy, mikor kedves barátját veszedelemben látja, engedelmesen odatartja a fejét, hogy az ütések reá zuhognak. Természetes, hogy ilyen sikerekkel népszerűtlenné lesz az íróvilágban (csak a mindenkitől elvadult Berzsenyi tart ki mellette mindvégig) s fokozódó ellenszenv kíséri működését egészen a Konversations-Lexikon peri kirobbanásig. Pedig jószándékú ember, szívében viseli az irodalmi kultúra ügyét, művelt, a feladatokkal tisztában levő. Agilis, de talán túlságosan az, mindenáron szervezkedő. Vezéri tekintélyre sehogy se tud szert tenni; lefelé különben még egy kellemetlen tulajdonsága van, amelyen felfelé talán uralkodni tud: pedáns és preceptor hajlandóságú. «A tanítani oly rettenetesen szeretőt» utasítja rendre Kazinczy utolsó, hozzaintézett levelében (1830. november 30.), mely szókimondásával és élességével szokatlanul elüt a Kazinczy-levelek hangjától és évek felgyülemlett ingerültségét önti szavakba. «Én is szerettem elől állani, de sohasem tolongottam.» «Arra, hogy pirulás nélkül üljünk elől, ha nem érdekeljük, nagy mértéke kell a szemtelenségnek.» Senkivel sem lehetett olyan jól és büntetlenül gorombáskodni, mint a nagyurak barátjával, Döbrenteivel.

Kazinczy minden próbálkozásnál szerencsésebben értette a vezérszerep egyensúlyozó művészetét. Ráday támogatta, Dessewffy jó barátja, de Festetich hideg, Széchenyi Ferenc tartózkodó vele szemben; kegyencnek senki sem tarthatja. Nagy tudású, de ügyel, hogy a tudása ne váljon nyomasztóvá. Politi-

zált, amennyire a fiatal temperamentumnak szüksége volt, de érett fejjel túrtóztetni tudja magát. Erőszakos, amikor elveiről van szó, simulékony, amidőn az emberekkel szemben érvényesíteni akarja őket. Fáradhatatlan, de nem lázas; nyugodt, egyenletes kultúra irányítja minden tettét. Erejét egyetlen feladatra képes koncentrálni: a nyelvművelésre, amely egyúttal tetszetős, örök friss, az elméket mindig megbolygató program. A rábeszélést és a polémiát egyaránt érti, a kellő helyen és időben szólaltatja meg. Formában változatos, lényegben egy; az újat kívánó érdeklődést éppen úgy kielégíti, mint ahogy a következetességnek kijáró csodálatot learatja. Hiába ellenkezik Keszthely és Debrecen, egy szerencsés pillanatra övé az egész ország.

De az ő uralmának is eljött az alkonya. Amikor Döbrenteit utoljára a földre tiporta, haragjában már a saját megaláztatása feletti keserűség is tombolt. Két fiatal, szinte gyerekember tör elő a huszas években, hallatlan céltudatossággal, hideg megfontolással, (Bajza magáról: «Áldom az isteneket, hogy oly szívet adtak, mely hevült pillanatokban is hagyja magát fej által vezetetni.»), könyörtelen ítélkezéssel és — ami a legkevésbé kivédhető — biztos iróniával. Az entuziaszta és csak nyílt felháborodást, közvetlen harcot ismerő Kazinczy először kerül szembe olyan emberekkel, akiknek kimondott szavai mögött hátsó gondolatokat, burkolt célzásokat, gúnyt kell rettegnie. «Barátom! Valakit nemesen megtámadni, nemesen vádolni, nemesen megcáfolni, korántsem oly bántó, mint midőn valakit hidegen sujtunk meg, midőn nevetségessé tesszük; pedig a paradox titulus oly emberre illik, kit a nálánál eszesebbek kéntelenek szánva megmosolygani» — írja Toldynak, aki őt a paradox jelzővel illette. «Én az úr fájdmát nem ingerleném hideg játékkal» — panaszkodik Bajzának. A velük való levelezés a legkínosabb olvasmányok egyike. Megismétlődött — súlyosabban — a régi versengés, tökéletes vereségével. Mint egykor ő Berzsenyit, úgy bírálja, kezeli felülről őt most Toldy és Bajza. Dessewffy erudíciója és a barátságot folyton szem előtt tartó ellenvetései nyersebben, bántóbban kapnak erőre a két kritikus támadó tudásában, kritizáló megjegyzéseiben. S Kazinczy szervenvedve, gyöngé ellenállás után meghunyászkodón, állandóan deferál. «Igérem, hogy szoros vizsgálat alá fogom vetni magamat, s macacsságomat örömmel áldozom fel a jobb tanácsnak.» (Toldyhoz.) «Nekem minden óhajtásod parancs, s oly parancs, a mit örömmel teljesítek.» (U. ahhoz.) «Annunciálom-e a Minervában ezt a darabot, nem tudom; félek, hogy ismét nem leszel meglegedve szavammal.» (U. ahhoz.) «Én lesni fogom az úrnak minden változtatásit . . . Ha az ilyet Döbrentei hallaná tőlem, meg nem tudná fogni, hogy én egy gyermektől örömet tanulok, egy oly Stattlicher Herr-től pedig, mint stb. a leckézésnek recalcitrálok.» (Bajzához.) Döbrenteinek persze óvakodna elárulni a helyzetét, legfeljebb, ha Kis Jánosnak panaszkodik, természetesen harciasan, ügyelve a decorumra és látszaterőt mutogatva. Valójában odavan a régi biztonság és fölény. Elsősorban a tudásuk bénítja meg, amely más, mint az övé és mindazoké, kik kortársai voltak. Rendszeres tudás ez, tudatosan kidolgozott, nem az ismerés mámorában ideoda csapongó; nem erudíció, hanem tudomány. Tudni, eddig élvezetet jelentett, most merev kötelességet. Széles látókörűek; mellettük százágú figyelme ellenére tájékozatlannak érzi magát. Toldy Németországot, Franciaországot, Angliát járja, ő sohasem jutott Bécsen túl. Vágyai röpködtek csak Weimar felé, Toldy magátólértetődően áll a költőfejedelem elé. Kazinczy boldog borzongással képzei magát ifjú barátja helyébe s öreges-gyerekesen kéri, pattogtasson magyar hexametereket a költő előtt, hadd ismerje meg nyelvünk zenéjét.

Toldy bizonyára mosolyog az öreg naivságán, más megbeszélője van neki Goethevel, Tieckkel, Schlegellel. Nyugtatón ír vissza, nem volt alkalma, nem akart tolakodó lenni, nem kívánták. «De hallották sokan mindenfelé.» Tieck, Schlegel — új neveket emlegetnek a fiatalok, amiket lelkiismeretesen ő is megtanul, de érezni, Goethe után, nem sokat tud beléjük. De a fiatalok lelkesezésével sincs rendben a dolog; irtózik egyéniségüktől, «gonosz nyugalomuktól». A társadalmi hierarchiát tisztelő érzése lázadozik, amidőn ők különös előszeretettel a grófot, az érseket választják támadásaik célpontjául. A nemzedékváltás tragikus rendjén, az öregség természetes lemaradásán, friss erők érvényesülésén túl az ancien régime írótipusa omlik itt össze az új század küszöbénél. A dilettáns Dessewffy, az amatőr Kazinczy helyébe mesteremberek lépnek, kiknek a hivatás foglalkozás, a kritika életpálya. Az egyéni diktatúra ideje lejárt, felváltja a testület, a klikk. Kazinczynak tanítványai voltak, Bajza, Kisfaludy, Toldy kört alkotnak, egyenrangúan, együttműködően, egy célra törően. «Ezek a fiatal emberek elhitték magokat erejekben s tanultságokban, s egy clubba állottak, s össze akarának tiporni mindent a mi az ő értelmekre nem tér... Czimboráskodás, undok, fertelmes czimboráskodás az ő dolgok. S annak elakasztására én ugyan kész leszek mindent tenni.» (Kis Jánoshoz.) A halál elejét vette, hogy kilátástalan harcot kezdjen a mindegyiknél hatalmasabb ellenféllel: a változott korszellemmel.

Az irodalmi diktátorság mindenütt sajátos korviszonyokhoz kötött volt. Expanzív, zaklatott időszakok után szinte észrevétlenül megváltoznak az igények; új irodalmiság-ideál szorítja ki a régit. Az egyéniség korlátlanágát, a képzelet szertelenségeit, a teremtőerő túlzásait, a nedvbő, áradó nyelvet, a féktelen stílust, az erőszakolt effektusokat, a szélsőségekig hajszolt műfajokat, amelyek addig mindenki előtt természetesnek látszottak, egyszerre nyersnek, művészietlennek kezdik érezni, feltámad a vágy a fegyelmezettség, kiegyensúlyozottság, választékosság után; a valóságosság vágya helyébe a tökéletesség igyekezete, a tehetségkultusz helyébe az izlés szolgálata lép. A lélek normát, az ész tekintélyt kíván maga fölé, ekkor következik el az irodalmi diktátor ideje. Angliában az Erzsébet korszak temperamentuma, vaskos realizmusa Drydenben, a francia XVI. század élettobzódása, nyelvi kamaszkora és a XVII. század elejének précieux zürzavara Boileauban, a harmincéves háború német irodalmának aránytalanságai, a borzalom és a halál témáitól megszállottsága, a barokk érzékiség formában és mondanivalóban Gottschedben találtak ítélőbírájukra. Mindhármuk alaptörekvése a nyelvi vegetációt nyelvi kertesztetté változtatni. A romantikus esztétika elfogultan és értetlenül tekintett az izlés tanítóira, eltévelyedéstről beszélt, ahol valójában visszatérés volt az irodalom örök elveihez, színvakságnak tüntette fel a tudatos áldozatot, a szabályok szolgái követésének az önkéntes tehervállalást. Pszichológiai érzéke csődöt mondott a tőle annyira idegen korszellem előtt; elvek keresztülerőszakolását emlegette, elfelejtve, nem lehet egy korra sem mást kényszeríteni, mint amit már ösztönösen kíván. Aristoteles szünni nem akaró hatásában keresett magyarázatot, nem gondolva arra, hogy nem Aristoteles váltotta ki a tekintély érzését, hanem a tekintélyvágy kerestette fel a klasszicizmus teoretikusaival Aristoteles tételeit. (Az ember nem mindig tanítványa szellemi elődjeinek; néha csak magamegnyugtatás, magaigazolás, a mult természetes autoritásának hasznosítása számára a tanításuk.) A legsúlyosabb hibát pedig akkor követte el, midőn a szabadságnak csak egyetlen lehetséges formáját ismerve el, értékelésében szembeállította a szabad terjeszkedést a béklyókba vertséggel. Pedig,

ha voltak is korszakok, melyek csakugyan a korlátatlanságban látták a szabadságot, évszázadok számára a megkötöttségből fakadó szabadság jelentette az ideált. A középkori filozófia nem egyeztetni próbált az isteni mindenhatóság és az egyéni akarat szabadsága között, hanem éppen a végtelen hatalomtól függésben jelölte meg a szabadság lényegét. Descartes, ebben és sok másban, a szkolasztika hú tanítványa, a racionalista bölcsélet alaptételévé emelte ezt a tanítást.¹ A vallásos felfogás később elvilágiasodott; az isteni gondviselés trónját az ész, majd az állam foglalta el, a lényeg ugyanaz maradt. A sztoicizmus újjáéledő hatása az egyéni és politikai erkölcsben, a racionalizmus befolyása a tudományban és az esztétikában szinte bálványá emelik a törvény fogalmát, a korlátozottságot érezve mindig a szabadság forrásának. A XVII. és XVIII. század a függetlenséget csak normáknak alávetetten tudja elképzelni; a lelki anarchia éppenúgy megsemmisíti az egyént, mint a törvények nélküli állami berendezkedés. «Und das Gesetz nur kann uns Freiheit geben» — így tudja még Goethe is. S hogy az elmélet mellett a politikai gyakorlatban is érvényesült a rejtett összefüggés megkötöttség és szabadság között, mutatja pl. az erős központosító törekvésnek és a vidéki autonómiáknak, testületi szabadságoknak újabbán egyre jobban csodált egyensúlya a francia ancien régime-ben. A XVIII. század végén azonban a szabadságnak régi értelmezése már elhomályosult. Locke nyomán Rousseau csak a külső erőktől nem befolyásolt, gátatlan, korlátatlan szabadságot ismerte el igaznak, a romantika új Aristotelesekre esküdött (mert tekintélyre szüksége volt a tekintélytagadásnak is) s az újfajta szabadság egy évszázad fejlődésén keresztül örökkönvoltnak tűnve fel szállott reánk, kiábrándult utódokra.

A megkötöttség, midőn esztétikai kategóriává vált, külön értéket nyert. A költészet súlyát a leküzdött nehézségekkel mérték (*difficulté vaincue*), a szabályok, megszorítások, nehéz formák, a megmunkált stílus, a kötelező izlés megannyi vállalt akadály volt, amelyekhez az író tehetsége és tudása szerint alkalmazkodva törekedett a tökéletes felé. «Denn nur also beschränkt war je das Vollkommene möglich» — idézhetjük ismét Goethet. Az ellenálló márványt nehezebb kifaragni, mint a hajlékony viaszt; a művész mégis a márványtömb után nyúl, az anyaggal vívott küzdelemben éli át igazán a teremtés szabadságát. Irodalom és elmélete e korokban erősen formai problémák felé fordul. A megvalósított forma áldozat és diadal szimboluma, megmagyarázhatatlan többlet minden tervhez, előre elgondoláshoz, az egyéni akaratok fölé magasodó zárt valóság.

Az ész századjai babonásan tisztelték a törvényt és vele a törvényhozót. A législateur Isten embere vagy a rációé. A jó törvényektől és csak tőlük függ a nép boldogsága, — így tudták — a jó törvényhozót és csak őt illeti hát meg a hatalom. A királyi hatalom legyen abszolút, ne kösse más, csak a saját törvényei. Az abszolutizmust inkább a hódolni szerető nép, mint az uralomvágyó fejedelmek szöktették virágjába. «Mert minden ember alattvalónak születik» (Bossuet) és tehetetlenül alattvaló marad, amíg történeti erők ki nem forgatják valójából. A forradalom még a legserényebb forradalmár számára is úgy jelent-

¹ V. ö. a *Méditations métaphysiques* következő helyét: «Car, afin que je sois libre, il n'est pas nécessaire que je sois indifférent à choisir l'un ou l'autre des deux contraires; mais plutôt, d'autant plus que je penche vers l'un, soit que je connoisse évidemment que le bien et le vrai s'y rencontrent, soit que Dieu dispose ainsi l'intérieur de ma pensée, d'autant plus librement j'en fais choix et je l'embrasse.» Méd. 4e, éd. Garnier, p. 130.

kezik, mint a természet elemi erőinek a kitörése, földrengés vagy trópusi vihar. Az abszolút uralkodó megfelelője volt az irodalmi diktátor. Législateur, akinek ítéleteihez igazodni kell. Mélységes rokonság közöttük, hogy mindkettőjüknél az uralkodói hivatás a lényeges, nem az egyéni természet, az emberi gyengék. A szerepbetöltésnek kell kifogástalannak lennie, nem a szereplőnek. Következésség (a szeszélynél kezdődik a gyöngye fejedelem vagy a zsarnok) és a dolgok menetéhez mégis ösztönösen alkalmazkodó érzék, az emberekkel bánni tudás és a személyes kiválóságtól függetlenül ható természetes presztizs, néhány alapvető principiumhoz ragaszkodás a realitás teljes méltánylásával, nélkülözhetetlen macchiavellizmus a formaságok gondos megőrzésével — a nagy abszolút uralkodók, XIV. Lajos, Nagy Frigyes, Mária Terézia erényei. A nagy kritikusokban szintén meg voltak az uralomratermettség tulajdonságai; elvi állandóságuk, fölényt adó tudásuk mellett azonban igazi tekintélyt az izlésük biztosított számukra. Az uralkodót politikai ösztöne, a kritikust izlése teszi.

Kazinczy értette az uralkodás művészetét, kora az elfogadását. A nyugati fejlődés analógiája helyi színeződéssel nálunk is meg volt. A fegyelmesség vágya feltámadhatott a két akkor élő irodalmi hagyománnyal, a hitviták brutális és Gyöngyösi gáttalanul ömlő nyelvvel szemben. Latin és latinizáló költészetünk a XVIII. század végén doctus jellegével, formai kénszerével már ezt a vágyat szolgálja. Monoszlaival és Gyöngyösivel leckéztetik az orthodoxok a «nyelvrontót», aki különösen az utóbbira haragszik. «Ő rontotta el a Magyarok izlését. Azolta minden csak könnyen ír, s nem igyekszik jót és szépet írni», írja Szentgyörgyi Józsefnek. Számára az irodalmi stílus Báróczyval kezdődik, ahogy Boileau szemében Malherbel. A törvénytisztelet jellemző vonása a mi felvilágosodásunknak is és vele a megkötöttségből származó szabadság eszméje. «A makkos ember és mi, nagy különbség. A makkal elmúlt a szilaj szabadság, Az ember önként hordja most nyűgét. (Berzsenyi : *A vandál bölcsesség.*) Az abszolutizmus pedig olyan állapot volt, amelyet a legtöbb írónk magától értetődőnek és üdvösnek tartott. Bessenyei a Tarimesenést, Csokonai, Berzsenyi és mások ódákat írtak a bölcs királyi hatalom dicsőítésére. Csak Kazinczynek egy kevésbé ismert versrészletét idézem, amelyre Mária Teréziának kézírása ihlette. Az elvi hódolás az abszolutizmus előtt jellegzetesen kapcsolódik egybe benne a magyar viszonyok keserű megítélésével.

«Ah, a szabadság nem nekünk való !
S nem a szabadságnak mi ! Róma, s Hellasz
Kinőtt a más igazgatása alól
S nagy lelke bírta fékezni önn magát.
Mi kiskorúk vagyunk, s bennünket az
Atyai fenyíték kapcsol egyyüvé,
És a mit ott a köznek szent szerelme
Hatalmasan tanított a nagyoknak :
A jót szeretni, s gyűlölni a gonoszt,
A törpe népnél nem tanítja szív,
De bér, de büntetés, s parancsolat.
És mégis így félvén a jó atyát,
Mint ők magokban, boldogok vagyunk.»

(Kis Jánoshoz írt levelében, 1810. július 27.)

Meg volt győződve, az irodalmi kiskorúak sem lehetnek el atyai fenyíték nélkül. Az ifjú literátorból már az irányító, boldogító «jó atya» ütközött ki és a szent öreg változatlan lelkesedéssel és készséggel őrizte régi, kedvenc szerepét.

(Vége következik.)

Halász Gábor.

ŐSZINTE HISTORIA.

ÉLETEM sokat hányt-vetett, ment a dolgom jól is, rosszul is. Mikor egyszer épen elég jól ment, betoppant hozzám egy régi barátnőm, a neve nem fontos, mondjuk: Héczey Éva. Reggel volt, tíz óra felé járhatott az idő s én ilyenkor szoktam ébredezni. Leült az ágyam szélére és zokogott.

— Ha tudnád, milyen rettenetes helyzetben vagyok — panasolta. — Vőlegényem elhagyott, állásomból kitettek, már egy tisztességes ruhám sincs, három napja nem ebédeltem, csak tejet iszom meg kenyeret eszem s elsején lakbért kell fizetnem, a háziúr kidob, úgysis haragszik reám . . .

Héczey Évára sokan haragudtak. Kicsit nyers természetű, irigy és kapzsi leányzó volt, de elég csinos. Szőke, karcsú termetű, magas. Ám az ilyen jótulajdonságoknak is megvan a maguk határa; most a látható nélkülözésektől olyan szőke lett és olyan karcsú és egyben olyan magas, sőt hosszú, hogy megsajnáltam.

— Nézd, kérlek — mondtam mentegetőzve — valami alapos segítséget nem nyujthatok neked, sajnos magamra se sok jut. De mindjárt felöltözködöm s elmegyünk ebédelni, továbbá adhatok egy pár pengőt. Aztán ebéd alatt majd kigondolunk valamit.

— Egyelőre ennyi is elég lesz, csak siess, mert nagyon éhes vagyok — felelte szendén.

Megebédeltünk. Míg a levest kanalaztuk, elmesélte szerelme szomorú históriáját; a hús mellett én beszéltem a magam másféle, de szintén szomorú dolgairól. Gyermekekori ismerősök voltunk, jól esett egymásnak elmondani azt, ami rosszat értünk. Valami régi félreértés is húzózkodott közöttünk, azt ott melegében elintéztük. Olyan egyedül voltam akkoriban és annyira nem élt az életemben semmi; csupa tengés és céltalan várakozás . . . Éva az ő sok panaszával társul szegődött mellém. Akárki: ember volt. Megtettem érte, amit tehettem: kilincseltem állásért, írtam a nevében folyamodó leveleket, rendbeszedtem a ruháit s megtanítottam egy-két dologra, aminek hasznát vehette. Elég korlátolt teremtés volt szegény, nehezen lehetett vele valamire menni . . . Délutánonként sétálni vittem, társaságba vezettem s dicsérgettem fünek-fának. Könnyű szívvel tehettem, hisz nem tetszett senkinek sem . . . Mint említettem, akkoriban még a jólétnek valami kis végső foszlánya fátyolozta könnyebbre az életemet s nem osztoztam Évával oly mértékben, hogy megérezhettem volna. Fölényes jóbarát szerepét játszottam

vele szemben, ez a fölény kellett nekem, nagy szükségem volt reá; az ő nyűtt, tehetetlen lényén át akartam magamat erősnek és életrevalónak látni, magamat, aki szintén gyáva és tehetetlen voltam... Önző önáltatás volt az egész, nem szerettem Évát; ugyan mit szerettem volna rajta? Ő pedig azt hiszem, hogy gyűlölt. Akkoriban még csak annyit tudtam, hogy irigyel s ez jól esett nekem néhanapján, hisz én tudtam legjobban, hogy nem lehetett engem irigyelni.

Jósorsom nem sokáig tartott s utána valami olyan következett, ami minden volt, csak jó nem. Szűkös sor, nagy szegénység.

Azt hiszem, mindent el lehet viselni csendben, befelé, amerre nem kandikálnak résztvevő szemek. A szívben, titokban, ki lehet hordani a leghalálosabb halált is. A lélek elzárt szemeivel vérkönnyeket is sírhatunk, nem pusztulunk bele mégsem. Ám kinn, az emberek előtt...

Nem, nem.

Sohasem éltem társas életet; szinte remetének esküdtem, mióta tudom, hogy nem lesz belőlem semmi. Ezt is jobban lehet tudogatni egyedül. Most hát könnyen elbujhattam volna bajommal a világ elöl; de Évát már úgy beleoleltem magányosságomba, hogy csak úgy egyszerre, átmenet nélkül nem lökhettem ki. Eddig ő sopánkodott nekem s én vigasztaltam. Vállaljam magamra a sopánkodást? Nem, nem.

Pénzem csak a legszűkösebbre telt s arra is csak rövid ideig. Éva mindennap beállított hozzám, valamit mindig kért s estefelé szelid várakozással függesztette reám nagy szürke szemeit. Olyan ártatlan kérdezőzéssel: hát nem megyünk még, kedvesem?

Megszoktattam, hogy mentünk. Mindig mentünk valahová.

Mit tehettem? Sokszor elhatároztam, hogy megmondom neki: nem lehet. Eddig könnyű volt, szívesen tettem, de eddig más volt a mód; vállald magadra a kiadásaidat, hisz tudod, mi ért, lásd így és így vagyok...

Szégyeltem.

Megtörtént, hogy épen akkor lépett a szobámba, mikor ruhaneműimet rakosgattam. Kissé viseltes, de még jó darab került kezembe.

— De kár érte — mormoltam. — Ezen bizony már nem segít a jó szó. Aligha bír el egy-két felvevésnél többet...

Éva reámnézett. Tekintete valamit sűgött nekem, amitől elvörösödtem. Mintha... Bizony, azelőtt az ilyesmit fontolgatás nélkül neki ajándékoztam. De most igazán nem tehetem...

Éva félrefordult, körmeit nézegette. Vékony ajkai, melyek úgy feküdtek egymáson, hogy egyik a másikat alig érintette, megrándultak. Söhajtott:

— Jó neked, ha az ilyesmit már használhatatlannak találod. Nekem nincs egy könnyű ruhám sem — mormolta. — Igazán kétségbeejtő, hogy úrileány létemre ilyen nyomorban kell élnem...

Pár pillanatig magam elé meredtem. Tisztában voltam barát-nőmmel: megkívánta tulajdonomat s ki akarja csikarni tőlem. Bolond

vagyok, hogy kifoszzam magamat olyasmiből, aminek még hasznát vehetem? Megérdemli ez a számító teremtés, aki ha ajándékot nem kapna tőlem, felém se nézne? Az érvek kemény hadba sorakoztak a gyöngeség ellen. Sóhajtottam s fogamat csikorgattam. Aztán még egyszer sóhajtottam s ezzel már el is döntöttem a ruha sorsát. Odaajándékoztam Évának.

Ez a dolog mégis az idegeimre ment s két hétig távol tartottam magamat tőle. Akkor aztán én magam mentem el érte. Nagyon kellett nekem az ő sovány arca s még soványabb sopánkodásai; megfelejtkezhettem mellette a jelenről... Ravasz hizelkedése, szolgálai haszonlesése visszaringatott a gondtalan múltba, mikor még semmi más bajom nem volt, mint az örökös nyügösködés, hogy nem lesz belőlem semmi... Utolsó öt pengőmmel ozsonnázni vittem s jutalmul ő sem fukarkodott a biztató elismeréssel, hogy nekem milyen jó dolgom van s ha ő egyszer így élhetne, többé soha semmit se kívánna a sorstól.

Egy nap aztán váratlanul telefonhoz hívott.

— Kérlek, igen fontos beszédem van veled, jöjj el kettőkor a kávéházba, ide és ide.

Hónap utolján voltunk s épen csak annyi pénzem volt, hogy magamnak fizethettem volna egy kávé. Tudtam, hogy Éva a magáénak az árát is tőlem várja; mégis elmentem.

Nyugodt, bár kissé dült arccal fogadott.

— Kérlek szívem, lejárt a télikabátom zálogcédulája, ki kell váltanom s nincs egy garasom se — közölte velem érthető felindultsággal.

Akkor már valami kis állása is volt s a lakásából egy szobát bérbé adott. Csodálkozva néztem reá.

— Hosszabbítsd meg — tanácsoltam. — Vértörős lett:

— Meghosszabbítsam? Hát akkor mit húzok magamra, itt a tél a nyakunkon, máris majd megvesz a hideg ebben a hitvány köpenyben! Könnyű neked, te erős vagy, de engem ez a sovány hús bizony nem melegít... Már olyan vézna lettem, hogy a lélek is zörög bennem.

Ez igaz volt. De viszont...

— Ne haragudj — dadogtam — én nem tudok...

— Nem sok az egész — élesztgetett, látva ijedelmemet. — Ha nagyobb összeg lenne, nem is fordulnék hozzád, hidd el, tudom, hogy mostanában neked sincs úgy, mint régen...

Rábámultam. Tudja? Honnan tudja? Hát mégis észrevette; hát mindenki észreveszi... Rettenetes szégyen és fájdalom öntött el. Nem, ezt nem engedhetem...

— Tizenhat pengő az egész — folytatta. — Arra a kopott, öreg kabátra még ennyit is nehezen adtak.

— Jó — feleltem halkán. — Holnap... Holnap este megkapod. Most... nem adhatok, nem hoztam magammal pénzt... Nézd, anynyira szórakozott vagyok, hogy jóformán üres tárcával jöttem el hazulról. A kávédat is magadnak kell kifizetned.

— Nem baj, szívem — mondta Éva elnéző mosollyal s piszkos táskájából aprópénzt kotort elő . . . Volt neki s talán én is inkább tőle kérhettem volna.

Elbúcsúztunk. Hazamentem. Otthon eltűnődtem. Sokáig tünődtem s keserves nevetés torzította szívemet dagadozó gombóccá.

Holnap estére várja Éva a pénzt. Milyen egyszerűen megírhatnám neki, hogy nem adok! Ám fülemben csengett résztvevő szava: tudom, neked sem megy úgy, mint azelőtt . . . Felugrottam.

A szekrényből kiemeltem szép, drága téli bundámat. Ez még megmaradt a jómódból. Nagyon féltettem, vászonba takargatva függött akasztóján. A tél még messze van, elmélkedtem, átmeneti kabátom elég nehéz, még talán két hónap is eltelik, míg erre szükségem lehet . . .

Hónap utolján voltunk, nem volt semmi pénzem. Éva másnap estére várt . . .

Reggel elzalogosítottam a bundámat s elküldtem a pénzből tizenhat pengőt, hogy ő a kabátját kiválthassa.

* * *

Idáig a történet. Igaz volt és igaz szomorúság az, ami bennem maradandóvá tette. Aljasabbnak és megalázottabbnak sohasem éreztem magamat, mint azon a napon. Igaz, hogy akkor végre meg is elégeltem Évát s levelet írtam neki, melyben elmondtam mindent, ami csak eszembe jutott s azt is, hogy többet nem akarom látni.

Persze, ezt a levelet megírhattam volna a bundám elzalogosítása előtt is . . . Megírhattam volna; de épen ez az, ami az egészben a legszomorúbb s leginkább jellemzi emberi hitványságunkat.

Pár napig ostobán reménykedtem, hogy majd eljön s visszahozza a pénzemet. Talán olyasvalamit is vártam, hogy pirulva bevallja, hogy szeret és kitart mellettem így is, ha nem adok neki semmit. Nem jött. Két hónap múlva az utcán találkoztunk. Kopott volt, sovány és nyűtt télikabátját viselte, amit az én pénzemen váltott ki. Már nagyon hidegre fordult az idő; én átmeneti kabátban dideregtem.

Arcom égett, szememet lehunytam. Úgy éreztem, mintha megütöttek volna, mikor rámtekintett. Elfordította a fejét, nem köszönt. Talán szégyelte magát? Én is szégyenkeztem nagyon; de nem miatta. Örökké visszatérő, beteg megátalkodottsággal csak azon röstelkedtem, hogy lelepleztem magamat előtte. Éva most már mindent tudott rólam, már hiába is komédiáztam volna — mindent: még azt is, hogy egyszer, egy szálnalmas, sarokbaszorított pillanatban el kellett zalogosítanom féltve őrzött, drága bundámat . . .

Nagy Berta.

AZ ABLAK ELŐTTI CSODALÁNG ELLOBOG.

Magányban ablaknál, kalandtalan házban
vártam, mágneseztem, hívtam, babonáztam :
(egy hónap, tíz hónap, tizenegy hónap !)
jelenjen meg a méla álmodónak
mint lelket ígésző csodaláng,
pirosló tavaszi ispiláng !

Lent dolgozott a föld titkos kémijája,
fent dolgozott a Nap biztos mágiája :
(egy hónap, tíz hónap, tizenegy hónap !)
A szívemnek, a gyorsforralónak
tavaszi álmokhoz lángja lett :
egy pipacs felizzott s máglya lett.

A szívem üstjében kamaszos-örülten
álmokat forraltam, kacagtam, örültem :
(egy óra, tíz óra, tizenegy óra !)
óra volt? perc volt? másnap virradóra
valaki elfújta szirmai !
A lelkem vérkönnyet sírna itt :

— de magot hagy hátra a pipacs magából,
s jövőre csodának újra csak fellángol !
(Egy hónap, tíz hónap, tizenegy hónap !)
Feltámad perces máglyának, zászlónak
százezer századon keresztül !
— Én meg eltűnök gyökerestül !

Apám is fellángolt anyja szép lázából,
az Isten meg nézte kék égi házából,
(egy esztendő, húsz esztendő, halvannégy esztendő !)
— s elfújta szirmát valaki ! Teremtő
ereje sorsomban kivirult.
Ki tudja, hány ezer évnyi Múlt?

Lobogok, lángolok, lelkeket ígézek :
a bánat-kunyhókból de sokan rámnéznek !
(Egy év, harminchat ! Mennyi van még hátra?)
Anyám, apám a jöttömet de várta
s szirmomat ha egyszer lefújja
valaki : sose nő ki újra !

Mécs László.

EGYEDÜL.

EGYEDÜL voltam akkor odahaza. — Aludj szépen, kisfiam — búcsúzott el az anyám és az öreg szolgálónk is lefeküdt már. Egy jó ideig nagy csend volt. A szomszéd szoba nyitott ajtaján keresztül a sötétség mintha a végtelenből szűrődött volna. És a dermesztő félelem lassan, ellenállhatatlanul kezdett fojtogatni.

— Aludni kell, aludni, — parancsoltam kétségbeesett tehetetlenséggel, riadtan hánykolódva a kis ágyon. Szívembe markolt az egyedüllét ijedtsége. Az ajtó szárnyai fehéren pislákoltak, hogy annál feketébb legyen a közöttük tátongó üresség.

És ekkor határozottan éreztem, hogy a másik szobában van valaki. Ahasvérus, Golem, — ha ismertem volna ezeket, én csak annyit tudtam, hogy a sötétség és félelem Réme rejtőzik ott. Most már mozdulni sem mertem, kiszáradt torokkal, alélt taggal vártam, egyre vártam, mert tudtam, ha csak megmozdulok, kiáltok, felsikoltok, végem van, a Rém betapasztja a szám, kitépi a szívem.

A halántékomon bolondul lüktetett a vér és telt az idő. De akkor még volt anyám, anyám és élféltájt, mikor a kulcsa megcsikordult a zárban, a Rém már nem volt sehol.

* * *

Egyedül voltam akkor is. Pedig már ketten csavarogtunk az idegen utca szürkületében : én és egy ócska revolver.

Nagyon szégyenlem ezeket itt leírni, hisz a legutolsó, banális, csúnya ripacs-póz : Párisban, este, húszéves festőnek megölni magát, de — ne fordítsák félre a fejüket és ne vessenek meg — én hittem az Istenben és minden annyira mindegy volt már. Igen, akkor *lett* volna erőm golyót röpíteni a fejembe, csakhogy aztán az ördög is bele szólt még.

Azt hiszem, semmire sem gondoltam, könyvesboltok előtt nézelődtem fásultan, itt-ott hosszan ácsorogtam, teljesen valószínűtlennek tűnt előttem az egész, nyomasztó délután. És meg volt írva, imbolygó, határozatlan lépteim hová vezessenek.

Ködösen suhantak el mellettem az emberek, akik mögöttem jöttek is elhagytak. Csak egy kis púpos, nyomorék fiatalember bicegett előttem az én lépésem ütemében. Tekerccsé göngyölt lapokat tartott a hóna alatt ; éppen be akart fordulni az egyik sarkon, mikor egy suhanc — véletlenül-e, vagy szándékosan — meglökte, hogy a csomagja szét-

bomolva lehullott a kövezetre. Túl gyorsan hajolt utána, talán ezért vesztette el egyensúlyát és végigzuhant a járdán.

Ösztönszerűleg ugrottam oda, felsegíteni. Nem ütötte meg nagyon magát. Csak ekkor vettem észre, hogy hozzám képest milyen jól van öltözve. S mialatt a papírjait szedegettem, azon gondolkodtam, mit kezdjek, ha pénzt kínál majd nekem. De csak ennyit mondott, — az ő sajtósága, meleg, zengő hangján, mialatt szememben furcsán, kérdezőn kutatott, mint akinek különös látványban van része, — csak ennyit mondott :

— Merci.

Tétován bolyongtam még soká az utcákon. Percekre, órákra felrázott kábulatomból ennek a gnómnak a kérdő-átható tekintete. Zúgott körülöttem a város, a sietség, szürke falak visszhangozták és végül újra lethargiámba esve, a Szajna lépcsőin álltam meg.

Éjszaka volt már és fekete a víz. Hazagondoltam, riadtan, visszavágyón haza. A mi Dunánk más, meg a városunk is. Csak még egyszer láthatnám őket, egyéb úgy sincs ott, ami ismerős, rokon, semmi és senki.

Meg kellett kicsit támaszkodnom. Üres volt a part, elhagyatott ; pedig most tényleg nem voltam egyedül. Mikor hitvány revolveremet bizonytalanul kihuztam a kopott felöltő zsebéből, egy kéz ragadta meg az enyémet és a lámpa sárgás világa egy torz-törpe alak árnyékát vetette elém.

— Festő vagyok, idegen és koldus.

— Én is idegen vagyok. Orosz. És szegény építész.

A papírtekercs még mindig ott volt a hóna alatt.

— Ostobaság, — mondta és megint a szemembe nézett. — Láttam. Követtem. Szorító tenyerében ernyedten pihent a kezem. De ahogy beszélt, tört fényű tekintete lassan lángolni kezdett, az összefont ujjak, mintha márványból faragták volna őket, egyre határozottabban simultak egymáshoz és az erek lüktető üteme is szinte eggyé vált.

— Már régen kerestelek téged. És nem tévedhetek. Idegenek vagyunk, ide söpört bennünket a pokol szele, valahonnan messziről és itt hagyott egyedül, de most találkoztunk.

Csendesen, minden szenvedély nélkül mondta patétikus szavait.

— Dolgozni fogunk. Alkotni, nagyszerűt, mert tudunk jobbat, különbet, mint akárki. Megbirkózunk a sorssal. Nem hajlíthatja meg a derekunkat, hisz erősek vagyunk, fiatalok. Győzni fogunk és dolgozni, együtt. Igen, együtt.

Két szép, nyomorult ember-példányt vetett egymásmellé a végzet ; késő éjjel a Szajna partján dacos hittel fonódott egybe két remegő kéz.

* * *

És a két kéz tizenöt esztendő múltán is ugyanavval az erővel állta a szorítást. Végig egymás mellett haladtunk és kieroszakoltuk újult életünktől a sikert. Az ő hatalmas akaratereje kitartást nevelt belém,

az én fantáziám, invencióm kiszélesítette témáit. Az életünk úgyszólván egy volt s az idők folyamán hasonlóvá is formálódtunk. Hosszú, küzdelmes vergődés után jutottunk révbe. A «púpos orosz» nemcsak az építész-körök ismerték már és én is jónevű festő lettem.

Milyen egyszerű ezt itt mind elmondani, pedig mikor az első kiállításomat rendeztem, tizennégy éjszaka nem tudtuk a szemünket lehunyni és bizony a kis fontainebleaux-i villa, az ő első megvalósult rajza előtt levett kalappal álltunk meg egy reggelen és a torkunkat valami furcsa sírás szorongatta.

Kikönyörögtük és követeltük a sorstól a boldogulásunkat. Két hétre rá, hogy a Képzőművészek Társasága nagydíját megnyertem, el kellett neki utaznia Németországba, egy nagyobb szabású építkezés miatt. Majdnem három hónapig volt távol és végül is másodmagával érkezett vissza.

Leveliben részletesen beszámolt mindenről. Megírta találkozását a kis orosz leánnyal, hosszú estéiket, beszélgetéseiket és nagy boldogságát. Megszerették egymást, a leány megismerte és megértette őt, megtalálta a rút, torz emberben a nagyszerű lelket és az apa szívesen adta beleegyezését a házasságukba.

— Valami nincs rendjén — írta, lehetetlen, hogy minden ilyen zavartalanul, símán menjen. Magammal hozom Őt, erőszakkal, mindenáron, nem merem itthagyni most.

Vártam őket a pályaudvaron. Megdöbbenett az a hihetetlen boldogság, amely őt elárasztotta és megijesztett a leány szépsége is.

— Jövő hónapban megtartjuk az esküvőt, — magyarázta lelkenedezve, én pedig zavarodottan dadogtam néhány szót, anélkül, hogy a nőre mertem volna pillantani.

Ezután már az események hajszolták egymást. Nem is tudom, hogy történt mindez, nem akartam és tudtam gondolkodni, mert akkor azt kellett volna hinnem, hogy csak ezért találkoztunk, dolgoztunk, szenvedtünk együtt, ezért a nőért, hogy most elvehessem tőle. Hiába áltatom magam, én is tudtam, hogy őt soha más nem szeretheti többé szerelemmel, ha ezt a leányt elveszem tőle. Megcsaltuk, kijátszottuk mégis. Én, csak én voltam a bűnös és ha a leány gyűlölt, megvetett volna, ahogy érdemeltem, akkor is, mégis szeretem. Csakhogy ő inkább hozzám vonzódott, tőle talán eleitől fogva félt egy kicsit.

Telt az idő és ő, ake arcokból olvasott, szívekbe tudott látni, nem vett észre semmit. Farizeus képpel jártunk körülötte, míg végre egy este nem birtam tovább.

Együtt vacsoráztunk hárman a szálloda terraszán, mint szoktunk és beszélgettünk. Vagyis inkább csak ő beszélt, mindenféléről, közömbös témákról, de mindig valami félénk, álomszerű boldogságban.

Nem hallottam a szavait. A zene egy ostoba, vad melódiába kezdett.

— Mindent el kell neked mondanom. Bocsáss meg érte. Vagy ne, ne törődj velem többé . . . — a hangom el-elfulladt, akadozva, tört fél-

mondatokban tártam fel előtte az igazságot és ő megmerevedve bámult a levegőbe, mint aki nem tudja felfogni a szavak értelmét. Még mindig azt hittem, meg fog bocsátani.

— Bocsáss meg nekem . . . mért nem szólsz semmit?

Ijedten, félve lestem a szavát, mintha az apámtól várnék vigasztalást.

— Felelj hát . . . szólj valamit, könyörgöm!

Felállt. Kicsit ingadozva, de határozottan indult kifelé, mikor egy székben megbotlott. Félálomban, kábultan segítettem talpra.

— Ne menj el, kérlek, ne menj el . . . egy nő . . . maradj . . .

Vártam a szavát tikkadtan, a megnyugtatót, engesztelőt, de ő csak ennyit mondott, csendesen, lágyan, zengő, mély hangján, csak ennyit:

— Merçi.

— Eredj. — A leány is elment. Egyedül maradtam az asztalnál, zúgó fejemmel, homályos szemem előtt a Szajna lépcsői vibráltak. És egyszerre kivert a hideg veríték. A kusza, elömlő zenében, a táncoló párok felett ebben a pillanatban megjelent dermesztő-félelmetesen, aki a sötét szobában valaha elbujt: a Rém.

Ottlik Géza.

OLY SZÉP...

*Oly szép, oly szép a halál nyáron,
Madár dalol az akácfaikon,
Falevél árnyékcspikét mintáz,
Szitakötő fűszálon hintáz.
Langyos könnyben fürdik a márvány,
Boldog szemöldök a szivárvány,
S mikor a nap melán aláhuny
Él a «Meghalt» s ragyog a dátum.*

*Ó, de télen . . . A fák csontváza
Jégcsengőit ijesztőn rázza,
Nincs a Napnak napja, csak éje,
Hull a feledés hópihéje.
A mécskeket szelek kihűtik,
Dér tömi be a kő betűit.
Hó felett halotti dal dúdol
S csak drót marad a koszorúból.*

Falu Tamás.

A VÖRÖS EMIGRÁCIÓ.

AKAPITALIZMUS, a «tőkés kizsákmányolás» e meggyőződéses ellenfelei, a vagyoni és társadalmi egyenlőtlenségek véresszájú ostorozói, a nacionalista eszme kigúnyolói, a világmegváltó forradalom apostolai hamarosan levonják a kudarcok következményeit és igyekeznek beleilleszkedni, szerte az egész világon, de főleg az utódállamokban, a kapitalista gazdasági életbe. A magyar fajtól idegen, de bennük annál nagyobb mértékben meglévő alkalmazkodási képesség és vállalkozási, kereskedelmi hajlam az átvedlést szerfelett megkönnyíti számukra. Segítségükre van Középeurópa labilis közgazdasági helyzete is, amely folyton romló, ingadozó valutáival ezernyi alkalmat nyújt márholnapra meggazdagodni annak, aki üstökén tudja ragadni a szerencsét. «Az Ember» 1923 okt. 31-i számában megjelent «Szlovenszkói levél»-ből idézzük a következő sorokat, amelyek szerfelett jellemzők az említett átváltozásra: «Ismerek névszerint magyar emigránsokat, kik száműzetésük első esztendejében még fix fogadásokat kötöttek Budapestre érkezésük pontos napjára és órájára, később ugyanazok komoly öngyilkossági tervekkel foglalkoztak és ma már viszont egy sokmilliós rövidárkereskedés boldogtalan tulajdonosai. Igazán glóriás elismeréssel kell adózni itt Szlovenszkóban annak az emberi értelmességnek és szemkápráztató ügyességnek, amivel ezek a hontalan magyar emberek itt nyugodt révbe eveztek, egyik napról a másikra bankhivatalnokokból úszómesterekké, tájképfestőkből textilügynökökké és ügyvédekből fuvarozási vállalkozókká vedlettek át». 1923 őszén — ezt maga az emigráns sajtó ismerte el — már szétszóródott és el is helyezkedett a fenti módon Bécestől Chicagóig és Berlinton Munkácsig a világforradalmárok legnagyobb része.

Állammal, társadalmi renddel, kapitalizmussal egyszerre kibékülnek, mihelyt «kizsákmányoló» munkaadókká lesznek, kiválnak a társadalom alsóbb rétegeiből és élvezhetik az államnak a magántulajdont védő hatalmát. Amikor mindezek elérésére alkalmuk és lehetőségük nyílik, az ősi ösztön szavára hallgatva gondolkozás nélkül eldobják a jakobinus-sapkát és fejükre a nyárspolgár kalapját teszik. Egyéb változás nem is történik velük. Belső átalakulásra nincs szükségük, mert hiszen a forradalom, a felforgatás hívei eddig sem azért voltak, mert a társadalmi igazságtalanságokat akarták jóvátenni, hanem önző érdekeikből. Mihelyt az anyagi jólétet forradalom nélkül is elnyerik, nincs többé szükségük a társadalmi rend felforgatására: életcéljaikat már elérték.

Mennyire nem őszinte meggyőződés, belső, ellenállhatatlan lelki kényszer vezette őket emigrációs éveikben a Magyarország elleni akcióikban, azt mutatja egyre növekedő közömbösségük, amellyel anyagi helyzetük javulásával párhuzamosan hidegen, részvétlenül szemlélik azoknak az emigrációs lapoknak a vergődését, amelyekben egykori vezérek az ő forradalmi ideáljaikért még mindig tovább folytatják szélmalomharcukat.

Pedig az emigrációs sajtó 1923-ban már folytonos anyagi nehézségekkel küzdött és fokozott érdeklődésre lett volna szüksége. A főorgánumok közül Az Ember csak április végéig tudott hetenként rendszeresen megjelenni, ettől kezdve már csak alkalmilag hagyta el a nyomdát egy-egy szám. Ugyanekkor feltűnő, napnyi pontossággal, május 3-án végleg megszűnt a Jövő, miután «az emigráció Maecenása», Hatvany Lajos visszavonult és beszüntette a lap segélyezését. Néhány hónappal tovább tudta kihúzni Jászi lapja, mert ennek életét meghosszabbította a Károlyi Mihálytól nyert anyagi támogatás. 1923 novemberében még így is kimúlófélben volt, sok alkalmazottjának fel is mondott, amikor váratlanul újabb pénzüsszeget kapott és így sikerült pár héttel kitolnia összeroppanását. A lap írói, jobb ügyhöz méltó buzgalommal, valóban az utolsó fillér elköltéséig dolgoztak. Az olvasóközönség egyre növekedő közönyén és részvétlenségén azonban megtört az ő elszántságuk is.

Hiába ostorozta ugyanis Göndör azokat az emigránsokat, «akik kint nyugodt exisztenciát alapítottak maguknak, akik vagyont szereztek és jólétben, bőségben és gazdagságban dúskálnak», ezek nem mozdultak meg, hogy áldozatot hozzanak egykori lapjukért. Amikor dec. 16-án utolsó számában a Bécsi Magyar Ujság kénytelen volt bejelenteni megszűnését, a cserbenhagyott vezérek hangulatát ismét Göndör fejezte ki a legjobban, többi társa elfojtott bosszúságának is hangot adva: «Mind den haragunk és keserű szemrehányásunk azoké a tehetős és meggazdagodott emigránsoké, akik sok mindent tehettek volna a katasztrófa elhárítása érdekében és akik ridegen és önző módon elzárkóztak kötelességük teljesítése elől».

Ha már az emigránsok is így elszakadnak vezérektől, érthető, hogy az otthoni magyar munkásság és a szociáldemokratapárt még kevésbé azonosítja magát velük. Annál kevésbé működhetnek ugyanis együtt, mert a szociáldemokratapárt vezetőségének az 1922-i választások óta folytonos támadásokban van része.

Az emigráns vezérek leplezetlen irigységgel tekintenek a magyar munkásság otthoni képviselőire, akik bent ülnek a parlamentben, élvezik a pártbürokratizmus anyagi előnyeit, míg nekik külföldön mindezt nélkülözniök kell. Ezeket okolják most a maguk sorsáért is; azt hangoztatják unos-untalan, hogy a választások alkalmával nem lett volna szabad megegyezniök Bethlen miniszterelnökkel, mert akkor a polgári kormány megbukott volna és — ezt ugyan már nem mondják meg, de a feltételekből így következik — ők győzelmesen hazavonulhattak volna.

Irigységük annál nagyobb, mert megvetik és lenézik az otthoni szociáldemokrata vezetőséget, amelyet maguknál, az elitnél sokkal könnyebb fajsúlyúnak tartanak. Bosszúságuk a legmagasabb fokra azonban akkor emelkedik, amikor hazatér az emigrációból a proletárdiktatúra utáni, néhány napos átmeneti kormány miniszterelnöke, Peidl Gyula és Peyer Károly volt miniszter, akik az emigrációban óvatos visszavonultságban élve nem kompromittálták magukat és így Budapestre érkezésük után a munkáspárt vezetői lesznek.

A gúnyos támadások annál hevesebbek, minél kevésbé akar az otthoni párt az emigráns vezérek szavára hallgatni és segédkezet nyújtani a belső béke felborításához. 1923 júliusában sikerül végre mégis elérniök az emigránsoknak, hogy a magyar szociáldemokratapárt lapja, a Népszava leközli Böhm Vilmosnak egy támadó nyilatkozatát, amely az ország egész közvéleményét annyira felháborítja, hogy a kormány egy hétre betiltja a lap megjelenését. Az emigráció már az óhajtván várt szakadás bekövetkezését, általános sztrájk proklamálását várja, a polgárháború kitörése helyett azonban a szociáldemokratapárt parlamenti frakciója megnyugtató deklarációt olvas fel a képviselőházban, mire a kormány a tilalmat azonnal feloldja.

A nyugalom helyreállta vak dühre ragadja az emigrációs vezéreket, mert a nyugalom reményeiknek füstbemenését jelenti. Az Ember «Árulók» c. cikkében így ront neki a munkáspárt vezéreinek: «Nem lehet más jelszóval illetni őket, akik megkötötték a magyar munkásság nevében és annak megkérdése nélkül azt a szégyenteljes és gyalázatos, példátlanul erkölcstelen paktumot. Még ma is pirul az arcunk a szégyentől, ha rágondolunk arra a borzalmas és piszkos nyilatkozatra, amelyet a szociáldemokrata parlamenti frakció a magyar nemzetgyűlés házában megtenni elég szemérmetlen és elég gyáva volt. Nyomorult árulók ők, soha senki le nem mossa róluk a gyalázatot»... (aug. 1.) Garami és Buchinger pedig egy nyilatkozatot küldenek be a Népszavához, amelyben elítélik a parlamenti frakció «dealázó» lépését és minden tekintélyük latbavetésével ki akarják kényszeríteni, hogy a budapesti pártvezetőség közölje saját elítéltetését. Ez azonban ellenáll, megtagadja a követelés teljesítését, mire Garami a bécsi Arbeiter Zeitung aug. 11-i számában nyomtatja azt ki.

Ezzel kezdetét veszi egy hallatlan és szinte elképzelhetetlen harc. Az emigráció azt a munkásságot, amelyet a «fehér terror» alól akar felszabadítani, durván támadja a jóhiszeműen gyanutlan és tévesen informált külföldi sajtóban.

De elhagyják az emigráció vezéreit korábbi legodaadóbb híveik is, azok, akikkel emigrálásuk előtt valamikor közös célokért vállvetve küzdöttek. Ezek ugyanis otthon élve más szemmel nézik az eseményeket, mert maguk is bele vannak azokba kapcsolódva s nem igyekeznek mindent a legnagyobb fokú rosszindulat torzító tükrében szemlélni.

Sándor Pál képviselőnek, a magyarországi demokraták egyik

vezérének régi fegyvertársával, Jászival Belgrádban folytatott beszélgetése minden magyarázatnál inkább mutatja útjaik szétválását. A két egykori jóbarát megértetlenül, idegenül áll szemben egymással, ami annál feltűnőbb, minél erősebben jut kifejezésre régi baráti együttérzésük. Sándor Pál rosszalta az emigrációs politikát, mert az egyaránt ártalmára van az országnak, a magyar kormány otthoni ellenzékének, sőt az emigrációnak is és kijelentette, hogy «Magyarországon teljes rend, nyugalom és konszolidáció van». Jászi — saját szavai szerint — «nagyon meglepődött a magyar liberalizmus vezérférfiának ezen nyilatkozatán». Ellenvetéseinek és megkülönböztetéseknek azonban Sándor nem tulajdonított nagyobb jelentőséget, hanem továbbra is dicsérte a magyar konszolidációt és a magyar kormányt, «amely feltétlenül békeszerető politikát folytat és háborúra nem gondol». Az emigráns ezt a kijelentést is «csodálatosnak» találja, barátja azonban — utalva arra, hogy az emigráció mindenféle kontaktust elveszített a magyar földdel — «a magyar emigráció liquidálását, lapjainak beszüntetését, a külföldi propaganda leszerelését tartja szükségesnek». Jászi ismét a földreformmal, Habsburg-kérdéssel stb. hozakodott elő, de maga kénytelen volt bevallani: «Nyilván érvelésem Sándor Pálra semmi benyomást nem tett, sőt ellenkezőleg, aggódó barátsággal óvott attól, hogy ezen az úton tovább menjünk, mert elveszítjük minden kapcsolatunkat a magyar néppel és el fogunk zúlleni».

Az egész beszélgetés azt mutatja, hogy a két ember között mély szakadék van; szavuk még eljut egymáshoz, noha visszhangra nem talál, kinyújtott kezük azonban már nem fonódhat össze. A két egykori jóbarát négy év alatt sokkal messzebbre került egymástól, mint mások ugyanannyi évtized alatt. Az aggódó baráti figyelmeztetések ugyanis nem gyakorolják Jászira a kívánt hatást; őt azok — szavai szerint — mélyen elszomoríták és tanulságul csak azt jegyezte meg magának, hogy «a mai magyar ellenzék még legbátrabban liberális alkatelemében is mennyire alkalmatlan arra, hogy az elnyomott magyar nép felszabadítási ügyét a kezébe vegye». (Bécsi Magyar Ujság 1923. febr. 4.)

1923. végére így az elmúlt évek tapasztalatai mindenkit felvilágosítottak az emigráns vezérek felől. Kiderült, hogy egyetlen otthoni társadalmi réteggel sincs kapcsolatuk. Minden tettük meghazudtolta hamis frázisaikat és elárulta, hogy egyedül a kíméletlen önzés vezeti lépteiket. Kevés számú hívük is kiábrándult, magukra maradtak s ezzel még a látszata is megszűnt annak, hogy egyéni érdekeiken kívül másokért is harcolhatnak.

Érzik maguk is minden idegszálukkal, hogy kikapcsolódtak a magyar életből, hogy a nemzet egészséges organizmusa kilökte őket magából s ők többé abba soha be nem illeszkedhetnek.

Sejtik, hogy ha a forradalmak alatti szereplésük bocsánatra is található otthon, emigráns éveikben egymásra halmozott bűneiket a nemzet soha el nem felejtetheti.

Tudják, hogy felesleges teherre lettek és ezt be is vallják.

«Az emigráció meghalt Magyarországra nézve — mondja Göndör. Magyarországon legalább úgy történnek a dolgok, mintha az emigráció nem is volna a világon, tőlünk teljesen, de teljesen függetlenül, a velünk való minden összefüggés nélkül csinálják a dolgokat, csöndes és ujjongó hozzájárulásával hűtlen és nevető örökösainknek, a szociáldemokarata vezérkar jelentékeny többségének.» (Vallomások könyve. 242. l.) Egy-egy csüggedt percükben kitör a panasz belőlük és síró hangon tesznek tanuságot amellet, hogy mennyire tudatában vannak életük teljes céltalanságának: «Nehéz sors az: emigránsnak lenni. Kikerülni a forgalomból, kikapcsolódnai az életből, érezni, hogy minden nélkülünk, tőlünk egészen függetlenül történik, hogy a levegőbe való céltalan belekiabálás a reménytelen sorsunk, hogy mindig mindenhol mindenki számára fölöslegesekek és nehezen elviselhetők, viszont könnyen és vidáman nélkülözhetőek vagyunk, mindig mindenütt tehernek lenni és való-sággal fizikailag érezni azt, hogy csöndesen kimulunk az élők sorából: valahogy ez az állapot, amit úgy hívnak, hogy emigránsnak lenni.» (Göndör i. m. 234. l.)

Ha ez a vallomás a tévelygőknek jobb útra térését jelentené, még talán akadna ember, aki az emigráció megelőző működésében etikai indító okokat tudna felfedezni. De ez az ellágyulás csak pillanatnyi gyengeség. Ha az idegek kissé megpihentek, újból kezdődik a dühödt küzdelem. Az emigráció vezeterei holnapra elfelejtik a ma kibuggyant őszinte panaszokat, ismét magukra öltik a szigorú erkölcsbírák talárját és vadul tovább szórják átkaikat Magyarországra felé.

Magukramaradtan, teljes tudatában elszigeteltségüknek, a jó-hiszeműség legcsekélyebb látszata nélkül működésük többé már nem az életerős fádba belefónódó élődsi növény élete. Eddig, ha élődsi is volt az emigráció, amely gyökereit Magyarországra és az európai munkáspártokba egyaránt beleeresztette, de mégis organizmus volt; tápláló nedvek keringtek benne, amelyek az élet színét kölcsönözték neki, mégha e nedveket a nagy fa rovására szívta is magába. Az elszigetelődés után azonban megszűnt a belső cirkuláció, eltűnt az élet látszata is és az organizmus élettelen testté lett. Útszéli, félrevetett gaz, amely mellett részvétlenül megy el mindenki, de amely még kimulása után sem tudja megtagadni magát és a szétmáló, korhadó testével megfertőzi a környező vidék levegőjét.

1923 óta már csak olyan akcióban vesz részt az emigráció, amelyeknek semmi más céljuk nincs, mint ártani Magyarországnak. Tudatában annak, hogy minden erejével sem képes az események menetét Magyarországon feltartóztatni vagy abba irányítóan ismét bekapcsolódnai, elvakult dühvel támadja tovább az itthoni állapotokat, csak hogy megzavarja az ország nyugalalmát. A siker legkisebb reménye nélkül nem egyedül bosszúvágyból és rosszindulatból teszi ezt; sarkallja őt az a meggyőződése is, hogy a kisententenak tesz ezzel olyan szolgálatokat,

amelyekkel kiérdemelheti annak jutalmát. Szembetűnő bizonyítékok árulják el, hogy meggyőződése s reménykedése nem volt alaptalan. Megkapta a Júdás-pénzt . . .

3. Amerikában.

Az emigránsok utolsó napilapjának, a Bécsi Magyar Ujság-nak 1923 végén bekövetkezett megszűnése nem jelenti tehát még az emigráció teljes liquidálását, csupán a súlypont eltolódását Bécsből.

Középeurópa az emigráció előtt elveszíti eddigi jelentőségét. Amit Jászi hónapokkal előbb, mindjárt Károly király második visszatérési kísérlete után felismert, azt most már a többi emigráns is belátja. Belátják, hogy Magyarország sorsa többé nem balkáni szomszédainak kénye-kedvétől függ, hanem az általános európai problémává lett magyar kérdés a nagyhatalmak valamennyiét érdeklí és hogy ennél fogva mitsem ér egyedül a kisententet lovalni fel ellene, hanem elsősorban a döntő szerepet játszó nyugati államok közvéleményét kell szembeállítani vele. Megértik, hogy ezt a feladatot nem lehet többé Bécsből elvégezni, hanem magukat a nyugati államokat kell felkeresni.

Mínthogy pedig a tervezett propagandára a britt birodalom megfontolt, józan közvéleménye nem alkalmas terület, a könnyen befolyásolható északamerikai Egyesült-Államokra vetik magukat. Ennek lakosságát ugyanis politikailag jórészt iskolázatlannak gondolják, amely alig-alig ismeri Középeurópa speciális viszonyait s amelyre így jól megválasztott jelszavakkal ők, «a szabadságjogok és demokrácia bajnokai» könnyen mély hatást gyakorolhatnak. Két más körülmény is vonzza őket ide. Egyrészt számítanak a több százezernyi kivándorolt magyar megnyerésére, másrészt pedig meg akarják hiúsítani, hogy Magyarország gazdasági újjáépítését lehetővé tevő népszövetségi kölcsön az amerikai pénzpiacra elhelyezést találjon.

A magyar kormány a fenyegető valutaromlást, amely a békebeli koronát egykori értékének 17.000. részére süllyesztette alá s az ezt nyomon követő szörnyű gazdasági krízist rég meg akarta már szüntetni, a háborúban és forradalmakban megrendült ország erejével azonban erre nem volt képes. A gazdasági újjáépítést csak külföldi kölcsönből remélhette, ehhez pedig — a jótételi kérdések rendezetlensége miatt — a Népszövetség hozzájárulása volt szükséges. A magyar ügynek itt két pártfogója volt: Anglia és Olaszország s két ellenfele: Franciaország és a kisentente. Ausztria rég megkezdhetette már gazdasági életének rekonstrukcióját, amikor Magyarország ügyében a szembenálló felek még mindig nem tudtak megegyezni. Hónapokon, sőt éveken keresztül vajúdott a kérdés, anélkül, hogy Magyarország kérése meghallgatásra talált volna. Minden erejével ellenezte azt a kisentente, amely Magyarországon csak felfordulást, zavart, nyugtalan-ságot akart látni, a gyengeség e jeleit, mert félt a megerősödött, békés

erejét szabadon fejleszthető nemzetől. A kisentente protektora, Franciaország, amely közvetlenül egyáltalán nem volt érdekelve a magyar gazdasági életben, eleget tett védence óhajának és mindannyiszor vétót mondott, valahányszor a magyar kölcsön ügye szőnyegre került.

De mert remélni lehetett, hogy a Népszövetség nem fogja mindig egyetlen érdekcsoport óhajainak megfelelően intézni ezt az ügyet és egyszer mégis hozzá fog járulni a kölcsön engedélyezéséhez, az emigráció erre az eshetőségre Amerika közvéleményét jóelőre magyarellenes irányban akarta befolyásolni. A kisentente érdekeinek megfelelően tehát a háttérben óhajtotta elgáncsolni a kölcsön ügyét, ha a francia kormány az angol nyomás alatt engedni kényszerül.

Az amerikai közvélemény megnyerése így két nagyon fontos, szinte egzisztenciálisnak nevezhető okból is szükséges volt. A feladat elvégzésére az emigráció legkonokabb vezére, Jászi, minden rendelkezésére álló energiát felhasználta. Azonkívül maga is vállalkozott arra, hogy személyesen fogja ott a munkát irányítani, sőt csatasorba küldötte a legnagyobb ágyút, gróf Károlyi Mihályt. Az egész emigrációval együtt vállalta a kockázatot, amelyet a korlátolt mágnás újabb szereplése, szabadjára hagyása jelenthet, mivel arra számított, hogy Károlyi nevével a gyanutlan amerikai magyarságot félre lehet vezetni. Meg akarták ismételni Károlynak háborúelőtti propaganda-körútját s szerették volna kezük közé kaparítani azt az akkor gyűjtött nagy összeget, amely az Egyesült Államok háborús tilalmi folytán még mindig Károlyi nevére deponálva hevert az egyik amerikai bankban.

Északamerikába azonban nem egykönnyen lehetett az emigránsoknak kijutniok. A kíméletlen szigorral végrehajtott bevándorlási tilalmak és a forradalmi agitátorokkal szemben tartózkodó magatartást tanúsító amerikai hatóságok egyaránt elháríthatatlan akadályokat vontak eléjük. 1921-ben pl. több emigráns vezértől megtagadta az amerikai konzulátus Rómában a beutazási engedélyt. Így tehát az emigrációnak valósággal hadrendbe fejlődve kellett végrehajtania a nagy betörési kísérletet.

Legelsőnek egy politikailag teljesen szintelen ember jelenik meg az újvilágban, dr. Török János, aki 1921-ben róm. kath. lelkésznek mondja magát. Egyesek szerint rejtélyes módon játssza ki az amerikai hatóságok éberségét a partraszállásnál, mások szerint viszont jugoszláv diplomáciai útlevele nyit előtte szabad utat. Bármiként is volt, addigi élete azt bizonyította, hogy az emigráció jól választott, amikor őt ítélte a legméltóbbnak az úttörő szerepére.

Apja Toch Adolf kereskedelmi utazó volt s ő csak 1910-ben, 20 éves korában keresztelkedett ki. Róm. katolikus lett, sőt papi pályára lépett, de rövidesen már a görög-katolikus egyházba lépett át, mert úgy találta, hogy ennek az egyháznak a hierarchiájában gyorsabban juthat fölfelé. 1917-ben ismét róm. katolikus, majd mint táborigazgató lelkész megízlelte a háborús élet gyönyöreit. Sikkasztásokat követett

el, amelyek miatt letartóztatták, miután már előzőleg kémkedés gyanuja alatt állott. A forradalom szabadította ki börtönéből, a forradalom bukása után pedig Bécsben kereskedéssel és csempészéssel foglalkozott.

Ilyen előélet után az volna a csodálatos, ha nem tudott volna Amerika földjére lépni. Itt már 1921 jan. 7-én a kommunista «Előre» nagy cikkben számol be működésének eredményéről: a newyorki munkásság tüntet a magyarországi fehér terror ellen azon a gyűlésen, amelyen dr. Török kath. pap mond nagy beszédet. A körmönfont kalandor háborítatlanul vezeti félre az embereket, mert ezek önkénytelenül is meghajolnak egyházi ornátusa előtt. Azt ugyanis nem tudják, hogy a római szentszék 1921-ben azonnal utasította az amerikai püspököket, hogy tiltsák el a reverenda viselésétől. Különben is, ő nem jön erre zavarba. Püspöknek adja ki magát, mégpedig majd protestánsnak, majd ismét görög-keletinek. Úgylátszik, ezt az utóbbi egyházat különösen alkalmasnak találta szélhámoskodásaira. Egyszer rutén, máskor görög püspök, majd 1925-ben vakmerőségében visszamegy Európába is azzal a feltett szándékkal, hogy otthon, Csehszlovákiában valóságos püspökséget szerez magának. A «New Jorski Dennik» tót hirlap 1925 márc. 17-i számában erélyesen tiltakozik e kísérlete ellen s megírja róla, hogy zsidó s amellet több egyháznak is a tagja. A cseh kormány azonban e leleplezés dacára sem szakít vele, sőt 1926-ban pénzzel ellátva küldi vissza Clevelandba.

Az első pionir-munkát az emigráció számára ez a kiváló férfiú, kinek életét a fenti néhány adat csak szerfelett vázlatosan adja elő, sikerrel végzi el. A «fehér terror» elleni tiltakozó gyűléseket éppen úgy megszervezi, mint a magyarellenes hazug ujságcikkeket is el tudja helyezni a különböző lapokban, miközben egyéb teendői mellett Pittsburgban mint telekügynök működik.

E mindenre kapható szélhámos után ismét egy papiruhás emigráns következik. Bár ennek neve már egyaránt jólismert az otthoni és az amerikai magyarság előtt, az emigrációs politikusoknak még nem a legexponáltabbja. Hock János, a szennyes életéről hirhedt népszónok képviselő, akinek reverendája és Jászi barátsága megszerezte a forradalmi «Nemzeti Tanács» elnöki méltóságát is, az emigráció első éveiben aránylag visszavonultan élt, mintha csak nagyobb úttörő feladatra tartogatták volna. Amerikába már 1921-ben szeretett volna kijutni, a State Department azonban a román charge d'affaires, Lahovary közbenjárása dacára sem adta meg neki a beutazási engedélyt. Így csak a következő évben sikerült cseh útlevéllel bejutnia Amerikába, ahol hozzácsatlakozik Török János. Ez Hockot most már mint titkárja kíséri körútján és segédkezik neki a népgyűlések megrendezésében. Mert Hock csak ezeken szólalhat fel; az amerikai katolikus papság ugyanis egyértelműen tiltakozott az ellen, hogy a templomokban is felléphessen és az egyházi szószéket használja fel agitációja színhelyéül.

A körút nem hozza meg a várt és remélt eredményt. Sem pénz-

ügyileg, sem politikai hatásaival. A magyar kolóniák csekély megértést tanúsítanak Hock elkopott frázisai iránt. Az 1923 jan. 21-iki nagy népgyűlésen Chicagóban mindössze 250—300 ember jelenik meg, a Keleten, Los-Angelesban és S.-Franciscóban pedig még szegényesebb az eredmény. Clevelandba pl. nem is hívják meg, már előre biztosnak látván a kudarcot. Ilyen csekély részvételre találva, Hocknak nem sikerül megvalósítania az emigrációnak azt a kalandos tervét, hogy 10.000 magyar bányász, mintegy elit-gárda megszervezése után az amerikai magyarság kiáltsa ki a magyar köztársaságot és így borítsa fel otthon a helyzetet. Nem sikerül, mert a szociáldemokrata és kommunista szervezetekbe tömörült munkásság nem találja elég radikálisnak ezt a tervet, a polgárság pedig hátatfordít a hazaárulóknak.

Még a népgyűlések kevés számú résztvevője sem hajlandó nagyobb anyagi áldozatokra. A banketteken rögtönzött gyűjtések eredményei, a néhány száz dollárnyi végösszegek legfeljebb csak a rendezés kiadásainak fedezésére elegendők; mert pl. a newyorki bevétele a kiadás alatt maradt. Nem ismétlődött tehát meg a háború előtti körút eredménye, az amerikai magyarság tanult az otthoni eseményekből és nem támogatta áldozatkészségével a bizalmával egyszer már visszaélt forradalmárokat. Hock így 1923 júliusában pénz nélkül tér vissza Európába.

A sikertelenség okát Jászi és az emigráció vezérkara egyaránt abban találja, hogy Hock a polgári elemek megnyerésére törekedett és nem igyekezett meghódítani a szocialistákat és kommunistákat. Ezért Hock arra kap most megbízást, hogy ezekkel keresse az együttműködést. A polgárság és kommunisták közt válaszüton álló emigráció — nem először — a baloldali ösvényre lép tehát. Ezzel a vörös utasítással tér vissza azonnal, 1923 őszén, Hock Newyorkba és ekkor már odautazik Jászi is, akinek román diplomáciai útlevele és a csehszlovák köztársaság elnökétől, Masaryktól nyert ajánló sorai jelzik, hogy kiknek az érdekében kelt át az Óceánon. Utnakindulása előtt Jászi még gróf Károlynak is megadta a szükséges utasításokat. Ezek az utasítások úgy szóltak, hogy Károlyi menjen Angliába és ott igyekezzék esetleges társadalmi összeköttetéseit felhasználva az emigráció érdekében tevékenykedni, amíg csak el nem érkezik az ő amerikai útjának is az ideje.

Károlyi 1923 júniusában indult egy teherhajón a gravosai kikötőből London felé. Elutazása Dalmáciából nem ment simán. A behajózásakor a hitelezők megrohanták csomagjait, vissza akarták azokat tartani adósságai fedezetéül és a kiegyezés csak nagynehezen, az utolsó pillanatban sikerült. Angliába Károlyi cseh útlevelére azzal a feltétellel kapott beutazási és kétheti tartózkodási engedélyt, hogy tovább utazik Kanadába. Londonban egy Panast nevű cseh bankárnál szállott meg és Benes cseh külügyminiszter közbenjárására hosszabbított meg tartózkodási engedélye az év végéig.

Károlyi erre a cseh támogatásra méltó is akart lenni. Állandóan csehekkel érintkezett, továbbá Seton-Watsonnal s azokkal a publicis-

tákkal, akiknek kapcsolatai a kisententével jólismertek. A Labour Party kormányának hivatalbalépte őt is, emigráns társait is nagy reményekkel töltötte el; valamennyien biztosra vették, hogy a magyar kölcsön megadásának feltételül a munkáspárt a konzervatív magyar kormány visszalépését fogja megszabni.

Ezalatt az idő alatt Hock és Jászi elszántan agitáltak Amerikában.

Jászi az angolul beszélők előtt tartott mintegy 50 előadást, Hock pedig a magyar tömegeknek szónokolt. Jászi — saját szavai szerint — ismerteti «Magyarország irtózatosszenvedéseit és azt a nagy veszedelmet, amelyet a mai terrorista diktatúra jelent Középeurópa békéje és kultúrája szempontjából» (Az Ember, 1924 jún. 29.), azonkívül, számítva arra, hogy az amerikai közvélemény nincs tisztában az új Középeurópa összekuszált viszonyaival, amit eddig Bécsben csak frázisokba és mellékmondatokba dugva propagált, azt most már nyíltan, leplezetlenül hirdet.

Nem titkolja, nem takargatja, hogy a kisentente megfizetett ügynöke és a csehek dunai-konföderációs tervének reklámhirdetője. Álarcát az amerikai közönség előtt végleg elveti. Sikert azonban nem arat. Ugyanis gyenge szónok, nagyhangú, a tudományosság színében tetszelgő, de valójában csak tudakos, absztrakt előadásait, ideges, kapkodó mondatait pedig az University of Chicago önképzőköre, vagy a St. Louis-i egyetemi ifjúság unatkozva hallgatja, meg sem érti.

Több eredményt mutathat fel társa a szocialisták és kommunisták meggyerése terén; nem ugyan Newyorkban, hanem a Középnjugaton és Keleten. Hock a szocialistákkal a teljes megegyezést minden akadály nélkül nyélbeüthette, a kommunisták azonban huzódoztak. Ezek az osztályharc és proletárdiktatúra elveihez mereven ragaszkodva visszautasították a formális szövetkezés gondolatát, azt hangoztatva, hogy nekik mindegy, vajjon Horthy vagy Károlyi uralkodik-e. Ellenben készeknek nyilatkoztak az emigrációs mozgalmak anyagi támogatására. Remélték ugyanis, hogy a «polgári» emigránsok segítségével még könnyebben tudják majd amerikai útlevelekkel Magyarországra küldeni agitátoraikat.

A kommunisták huzódozása tehát inkább csak elvi jellegű volt; a gyakorlatban vállvetve fordultak Magyarországgal szembe. Kitért ez akkor is, amikor a polgári emigránsok és a kommunisták együtt szerepeltek a népgyűléseken. Az 1924 jan. 27-én Chicagóban tartott népgyűlésen Hock a nyilvánosságnak már a megegyezésről és együttműködésről számolhatott be. Bejelentette beszédében, hogy a szocialisták teljes odaadással fogják támogatni akciójukat és örömmel állapította meg, hogy a demokratákkal, radikálisokkal és szocialistákkal a kommunisták is együtt tartanak. Ő ugyan nem mehet olyan messze — mondotta — mint a kommunisták, de ezek tovább fejleszthetik az októbristák megkezdett művét. Beszédében ezzel a hasonlattal jellemezte, mennyire érdeke a kommunistáknak is, hogy támogassák a polgári emigránsokat.

Ha valaki egy létrán fel akar menni, ezt csak fokenként teheti, mert egyszerre nem juthat a tetejére! Így tehát közös erővel kell megbuktatni a magyar kormányt, hogy ezen első fok elérése után tovább hatolhassanak. A bolsevikiek vezére, Leowy Ármin is felszólalt a népgyűlésen és elismerte, hogy baráti jobbot fogtak Hockékkal, hangsúlyozta azonban, hogy ők «nem állnak meg ott, tovább mennek, hadd készítsék elő Hockék az utat».

Az emigráció és a kommunisták együttműködése dokumentálódott a két hét múlva St. Louisban megtartott népgyűlésen is. Erről az ottani magyar nyelven megjelenő lap, a «St. Louis és Vidéke» 1924 febr. 8-iki számában «Az októbrista eszmék diadala» c. cikkében, amely Hockot és Jászit elragadtatott hangon ünnepelte, a következőket írta: «Felemelő látvány volt tapasztalni, hogy a demokrata, a radikális-progresszív, a különböző szocialista és kommunista árnyalatok harmonikus összhangba olvadtak, ami örök dicsősége marad St. Louis magyarságának». Majd kiemelte Hocknak, «az októbrista mozgalom apostolának» beszédéből azt a fejtegetést, amely szerint «minden árnyalat részt vehet a köztársasági mozgalomban, anélkül, hogy speciális elveit feladja».

A szocialisták és kommunisták megnyerését Hock tehát eredményül könyvelhette el. Munkáját lehetővé tette, hogy ekkor már, 1924 elején, számos emigráns volt Amerikában, akik Hocknak kezére jártak. Ezek Bécsből legtöbbször osztrák interim-útlevelel jutottak ki, amelyre délamerikai vízumokat szereztek és azután Délamerikából felhúzódtak az U. S. A. területére. Jászi körútjakor Newyorkban már szervezetekbe is tömörültek, így megalakították «a magyar mérnökök szociális szervezetét» és «az októbrista republikánusok körét».

E jellemtelen kalandorokról maga Hock így nyilatkozott Jászihoz intézett korábbi levelében, amely a konzervatív magyarok kezébe jutva, ezek azt az «Otthon» (At home) című chicagói lap 1924 jan. 27-iki számában facsimilében közzétették: «Amerikában minden tíz emigránsból kilenc és fél svindler. Ahány magyarral szóbaállsz, az mind másként beszél. Abszolúte megbízhatatlanok s ami fő, egymást kölcsönösen legazemberezik és a legtöbbnek közülük igazsága van». Ezek segítségével éri el célját Hock, a kommunisták szövetsége azonban elfordítja tőle a polgárokat. Még azok közül is sokat, akik előbbi körútján rokonszenvet árultak el az emigráció ügye iránt. Los Angelesben már tökéletes kudarc éri, ugyanígy St. Franciskóban is, sőt amikor 1924 tavaszán visszatért Chicagóba, akkor a korábban az ő pártján lévő «Chicagói Magyar Tribune» sem foglalkozik vele s a társasvacsorákon csak néhány ember jelenik meg.

A mérsékeltebb elemek elvesztésével drágán fizette tehát meg a kommunisták szövetségét.

A polgári elemek támogatásának ez az elvesztése az emigráció és a kisentente részére annál súlyosabb csapás, mert 1924-ben már

aktuálissá lett a magyar kölcsönnek az amerikai pénzpiacon való elhelyezése.

Amikor az előző év végén mutatkozni kezdenek annak jelei, hogy a Népszövetség hozzájárul a kölcsön felvételéhez, Jászi-Hock amerikai körútjával egyidejűleg az emigráció Európában még egy újabb rohamra indul Magyarország ellen. A régi recept szerint erős sajtótámadást kezd a magyar kormány ellen. Csodálatos módon egyszerre megint pénzhez jut. Végelgyengülésben már-már kimúló lapok megint életre kelnek, sőt újak is támadnak. Ha nem volna kisentente a világon, s ha nem tudnók, hogy ennek egyik régi fegyvere a magyarellenes sajtópropaganda, alig-alig lehetne megmagyarázni ezt a bámulatos fordulatot.

Amikor Bethlen miniszterelnök a kölcsön kieszközlésére 1923 decemberében Párizsba jön, itt dec. 9-én azonnal megjelenik magyar és francia nyelven egy emigrációs lap, a «Párizsi Ujság, Journal hongrois de Paris», hogy «a magyar ügyekkel foglalkozó Népszövetség francia nyelven vegyen tudomást a magyar ügyekről». (Az Ember, 1924 jan. 6.) Az új lapnak — amely beköszöntőjében vezérelveül «a tiszta, egyszerű és becsületes politikát» tűzi ki, úgymint «az emberiség szabadabb, szebb, emberségesebb jövőjéért harcolni, küzdeni a békéért s a reakció ellen» — a szerkesztője Halmi József, a proletárdiktatúra alatt a «Vörös Katona» munkatársa, majd az egyik vörös hadtestnek rendőrségi népbiztosa, aki ebben a működésében több embert végeztetett ki és sok pénzt rabolt el. Mint emigráns éveken keresztül a «Bécsi Magyar Ujság» egyik legvéresebb szájú cikkírója, 1923 elején azonban, a depressziós időkben a megvetett «burzsoa-izlés» kiszolgálásával kereste meg kenyerét. «Halmi József riportlapja» című füzetében prostitúciós történeteket és a félvilági mulatóhelyek botrányait beszélte el, meztelen táncosnőket interjúvolt meg, szóval alaposan készült arra, hogy eddigi életére feltéve a koronát, fenkölt tollával egy magas színvonalú politikai lap szerkesztője legyen Párizsban.

Az ujság nem titkolja kisentente eredetét és nyíltan megmondja, hogy a kisentente francia barátjának, Eisemann tanárnak útmutatásait kell követni. Magyarország felől a jólismert emigrációs vádak ismétli el nagy «felvilágosító» cikkében: Magyarországon nincs jogbiztonság, sajtószabadság, gyülekezési jog, ellenben munkásüldözés van. Ezek alapján felhívja a népszövetségi tanácsot, hogy ne adjon Bethlen miniszterelnöknek kölcsönt és gondoljon arra, hogy «olyan embernek adná kezébe, aki Magyarországnak eddig csak ártott és ezután sem fog soha használni». A Népszövetség nem követi Halminak «jószándékú» tanácsait, ellenben a párizsi rendőrség figyelmessé lesz a kommunista múltú szerkesztőre. Betiltja lapját, úgyhogy az a második számmal meg is szűnik, őt magát pedig, amikor kisentente-protektoraiban bízva nem akar engedelmessé válni, megfenyegeti, hogy Tuniszba fogja deportálni. Erre Halmi sietve távozik Párizsból.

A párizsi kudarc után az emigráció és a kisentente kénytelen-

kelletlen megint csak a béketűrő, mindenre szemethúnyó Bécsbe tér vissza. Itt Göndör Ferenc kis lapja, az 1923-ban néha-néha alig havonta megjelenő «Az Ember» 1923 dec. 30-tól egyszerre ívformájú alakot ölt s ettől fogva 1924 őszéig pontosan megjelenik hetenként, egyidejűleg pedig «Bécsi Kurir» címen 1924 januárjában új hetilap is megindul.

Ez az új lap nagy apparátussal kezdi meg működését. A bécsi központon kívül, ahol a felelős szerkesztő dr. Zilahi László, a Szamuely-vésztörvényszék elnöke, prágai, jugoszláv és párizsi szerkesztőket is szerződttet, az utóbbi helyen Bölöni Györgyöt, Jászi kebelbarátját. A lap iránya egyenes folytatása a megszűnt «Bécsi Magyar Ujság»-énak. Benes cseh külügyminiszternek Magyarországhoz intézett azon szerény követelésére építi tehát létjogát, hogy a magyar nép saját érdekében kergesse el a Bethlen-kormányt és alakítson demokratikus kormányt, amelyben az emigránsok is képviselve vannak, azaz a budapesti konzervatív kormány eltávolítását tűzi ki végső célul. E cél érdekében folytatja elődjének vádjait, amikor pl. azt állítja, hogy Magyarország kijátsza a trianoni szerződést, mert ott 6—21 év közt mindenki katona (8. sz.), e cél érdekében adat tanácsot kisentente politikusok által, mint pl. azzal a cseh-szlovák képviselővel, aki azt ajánlja Magyarországnak, hogy a cseh közigazgatási beosztás és reform átültetésével szervezkedjék újjá és a cseh mintára pártszervezeteit osztályalapon építse ki (6. sz.) s ugyancsak a régi nyomokat követi, amikor a magyar kisebbség helyzetéről egy jugoszláv politikus azon nyilatkozatát közli, amely szerint annak semmi baja sincs, csak a budapesti rezsim izgatja egyre. (1. sz.)

A régi, jólismert szavak és az unalomig megismételt fogások ezek. Új benne az a lépten-nyomon elárult, nem is titkolt törekvés, hogy a népszövetségi kölcsön megakadályoztassék. Ezért hangzik fel minduntalan, hogy csak demokratikus állam kaphat kölcsönt, hogy a Labour Party vétót emelt a magyar kölcsön ellen, mert azt csak demokratikus kormány nyerheti el s hogy inkább ne is engedélyezze a Népszövetség azt, ha a konzervatív kormányrendszer át nem adja helyét nekik. Nemény Vilmos, a lap jugoszláviai szerkesztője, hamarosan ki is dolgozza a kormányváltozás tervét. E szerint az utódállamokkal való megegyezésen nyugodhatván csak Magyarország jövője, e megegyezés létrehozására pedig csak az emigráció lévén képes, előkészítésül az emigrációt kell egyesíteni. Ennek elvégzése után kell megvalósítani az új programot, nevezetesen az országgyűlés feloszlatását, új országgyűlés választását, amely az államformáról is döntene, azután a földreformot — természetesen Jászi régi elképzelése szerint — majd a szociális reformokat — bizonyára a kommunizmus felé hajló elgondolásban.

A jugoszláviai emigráció egy kiáltványban fel is hívja a többi országban élő társait a csatlakozásra, a kivitelre azonban már nem marad ideje, mert a kölcsön ügye végleg elintéződván, a «Bécsi Kurir» is beszünteti működését.

Tovább él újabb felelevenített alakjában Göndör Ferenc lapja,

mert ez moszkvai pénzből is kap támogatást. A Komintern és Kun Béla utasításainak megfelelően ugyanis a kommunisták, látván, hogy kívülről nehezen megy a kommunista sejtek megszervezése, bent az országban, sőt a szakszervezetekben és magában a szociáldemokrata pártban kezdődő agitációval igyekeztek lábukat megvetni. Óvatosan nem is nevezték magukat kommunistáknak, tagadtak minden orosz összeköttetést s csak mint a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek vezetőségének ellenzéke léptek fel. Ennek a pártnak a szószólója lesz «Az Ember» és miközben kinevezi a párt vezérét, Vági Istvánt «a munkásság igazi képviselőjének», a leghevesebben támadja a szociáldemokrata pártvezetőséget.

Milyen éles hangon folyt ez a kritika, azt abból is megítélheti az olvasó, hogy e támadásokra a szociáldemokrata pártnak 1924 húsvétján Budapesten ülésző országos kongresszusa szükségesnek látta az emigráns támadásokat a következőképpen visszautasítani: «Meg kell bélyegeznünk «Az Ember» című bécsi lapnak a magyar munkásmozgalom, a «Népszava» és a pártmozgalom élén álló elvtársak ellen intézett durva és minősíthetetlen hangú támadását. Meg kell mondanunk, hogy «Az Ember» című lap szerkesztőjével a magyar munkásmozgalomnak semmiféle közössége nincsen; Göndör Ferenc lapjában a Népszava munkatársait, a párt vezetőit és a magyar munkásmozgalom itthonmaradt minden harcosát példátlan durvasággal, a legsúlyosabb harcok közepette megtámadja. Göndör Ferencnek erre a támadására nem lehet más válasza a pártgyűlésnek a maga osztatlan egységében, mint hogy megvetését és felháborodását fejezi ki felette. A párt minden erejével és harci készségének teljességével viszi a harcot a közszabadságok helyreállításáért. Ennek a harcnak a győzelmes vitelét kockáztatják mindazok, akik hasonló minősíthetetlen és rosszindulatú támadásaikkal a munkásmozgalmat gyöngíteni és diszkreditálni igyekeznek. Ezekkel szemben a magyar munkásság csak a legmélyebb megvetését fejezheti ki».

A népszövetségi kölcsön lehető megakadályozása és a szélsőbaloldali Vági-párt támogatása, «Az Ember» 1924-iki két fő program-pontja tehát tulajdonképpen nem is független egymástól. A kommunisták készenlétbe helyezése otthon a második lépés, amely a kölcsön meghiusulása után remélt felfordulást és zavart azonnal követni fogja. Mindenesetre jellemző, hogy a polgári és kommunista emigráció — mihelyt csak tér nyílik az akcióra — mily hamarosan megtalálja az együttműködés lehetőségét, Amerikában éppen úgy, mint az óvilágban.

Az első akción, a kölcsönnek a magyar kormány bukását jelentő elgáncsolásán az elhatározó percben minden emigráns dolgozik. Garami Ernő Londonba siet, hogy az uralmon levő Labour Party-t — saját szavai szerint — informálja Bethlenről, aki a kölcsön ügyében ott tárgyalásokat folytat, sőt — mint eldicsekedett — bemártja a magyar kormány fejét a liberális pártnál is. Az emigrációnak és a kisententenak akadnak különben a már hazatért emigránsok között is hívei. Peidl

Gyula képviselő Károlyi hívására hasonló információk nyújtása végett szintén Londonba utazik Vámbéry Ruzstemmel együtt. Károlyival ugyanis Mac Donald, ismervén a magyar gróf kommunista kapcsolatait, nem állott szóba és ezért Károlyi ártatlanul a szociáldemokratapárt egyik vezére mögé akar húzódni. Peidl és társai azonban hosszú orral kénytelenek hazatérni, mert az «elvtársuknak» nevezett angol miniszterelnök nem fogadja őket.

A Magyarország pénzügyi szanálásának megakadályozására kezdeti harc eredménytelen volt tehát. Kudarc érte az emigrációt Amerikában és Európában egyaránt. Még csak egy, ezzel kapcsolatos akcióról kell beszámolnunk, Károlyi útjáról. A kölcsön egy része az amerikai pénzpiacon később kerülvén kibocsátásra, maradt még egy reménysugár az emigráció számára, hogy árthat Magyarországnak. E szalmaszál után is kinyújtotta hát kezét és az asztalra vetette fő ütőkártyáját, Károlyit.

Jászi utasítására először Károlyiné utazott ki, hogy férjének útját előkészítse. Jászi ugyanis úgy találta, hogy a népköztársasági elnök felesége, a «demokrata» grófnő érdekes egyénisége a nőkultuszban felnőtt amerikai tömegek rokonszenvét könnyen megnyerheti az emigráció ügyének. Ebben a számításában is csalódott.

Menken, az «American Security League» antikommunista egyesület elnöke Károlyiné deportálását követelte vörös összeköttetései miatt s ez már magában sem volt jó ajánlólevél. Károlyiné környezete pedig csak még jobban megerősítette az amerikai polgárságot gyanújában. Szerényi Simonon, az emigráns ujságírók tipikus képviselőjén kívül a sajtó munkásai között legbuzgóbb híve a kommunista Lékai-Leitner János volt. Ugyanaz, aki a háború alatt Tisza ellen merényletet követett el, majd emigráns korában egyebek közt «Ember» címen egy drámát írt (német fordításban megjelent 1923-ban, Konstanzban), amely a vérfertőzés és egyéb hasonló, emigráns tollhoz méltó drámai requisitumok között Kun Béla istenítését tartalmazta, most pedig a kommunista «Új Előre» ujságnak volt Lassen álnév alatt dolgozó munkatársa. Ennek láttára elsősorban Gerardné, az U. S. A. berlini követének felesége törölte magát a fogadóbizottság névsorából s az ő példáját mások is követték.

A kommunista összeköttetések emléke Károlyinét különben egész útjában zavarta. Az 1924 nov. 29-iki chicagói népgyűlésen pl., amelyen mindössze 150 ember vett részt, dr. Eisner ügyvéd egyebek közt azt kérdezte, hogy férje miért bocsátotta szabadon Kun Bélát? Mondanunk sem kell, hogy Károlyinének erre adott válasza semmiképpen sem elégtette ki a hallgatóságot.

Ha már Károlyiné útja is fiaskóval járt, szinte kétségbeesett kísérletnek látszott Károlyi körútja, amely azt nyomon kísérte. Szinte nem is volt értelme, miután az amerikai hatóságok csak szólásszabadsága korlátozásának feltételével engedélyezték beutazását. Szerfelett jel-

lemző, hogy a külügyi hivatal a tilalom kimondását Károlynak nem Magyarországon viselt dolgai, hanem később, más országokban elkövetett tettei miatt találta szükségesnek. Az megint más lapra tartozik, hogy Károlyi ezt a kötelezettségét is megszegte és mégis csak próbált agitálni. Igaz viszont, hogy máskor meg a mély hallgatás leplebe burkolódzott. Pl. akkor, amidőn a konzervatív magyarság lapja, az «Amerikai Magyar Népszava» 1925 jan. 9-iki számában a háború előtt gyűjtött pénz felől érdeklődött s egyebek közt ezeket kérdezte :

«Hajlandó volna-e a gróf úr megragadni ezt az alkalmat, hogy hírlapilag elszámoljon a magyarországi függetlenségi párt részére gyűjtött pénzről? Úgy tudjuk, nem volt alkalma annakidején ezt arra a célra fordítani, amire az amerikai magyarok adták. A gróf úr nevén volt 37.004 dollár, ebből a háború alatt kivett 20.694-t, mire fordította ezt? Mi készítette a gróf urat arra, hogy még a gyűjtés idején Kunfinak, az akkor radikális szocialistának a gyűjtött pénzből 5.000 dollárt adjon? Mi indította rá, hogy az «Előre» című lapnak, mely már abban az időben is szélsőséges volt, 1000 dollárt adjon? Mi a gróf úr mondanivalója arra a hírre, hogy a gróf urat és a többi emigránsokat a cseh kormány anyagiilag támogatja? Mi igaz ebből?» E kérdésekre a nemes grófnak egyszerre eszébe jutott hallgatási fogadalma és nem adott feleletet.

Hiábavalónak bizonyult az egész emigráció nagy reklámhadjárata Károlyi mellett — jellemző, hogy Károlyi egyik hű munkatársa, a korábban említett Török János, napokig lakott nála — az senkit sem vezetett már félre. Hiába szedték össze erejüket az emigránsok és igyekeztek belekapni az események kerekébe. Sikertelenségüket mutatja amerikai lapjuknak sorsa is. A Szerényi Simon szerkesztésében hetenként megjelenő «Newyorki Magyar Hírlap»-ot mindenképpen szerették volna napilappá átalakítani. Azt hitték, hogy Károlyi nevének akkora varázsa lesz, hogy ezt a céljukat játszva elérhetik. Csalódtak. Hiába bocsátottak ki részvényjegyzési felhívásokat, a magyar közönség nem reagált azokra, úgyhogy a lap rövidesen végleg kimult.

Mindamellett egészen eredménytelen még sem volt Károlyi útja. Ez az út ugyanis egyrészt végleg tisztázta, hogy még a legnagyobbfokú magyarelles propaganda sem tévesztheti meg Amerika közvéleményét, mert a newyorki tőzsde a kibocsátásra kerülő magyar kölcsönt néhány nap alatt túljegyezte ; a kudarc tehát intő példaul szolgálhatott az emigrációnak.

Valóban úgy tűnt fel, mintha az emigráció vezére, Jászi is belátta volna ezt és látszólag felhagyva eddigi nagyarányú tevékenységével, oly sok kudarc után a csenedesebb életbe óhajtott volna visszavonulni. Az amerikai oberlini collegiumban, egy cseh kapcsolatairól közismert harmad-negyedrangú főiskolán a szociológia segédtanára lett 1925 októberében. Ezt az állást cseh barátai eszközölték ki neki, hálából emigrációs működéséért.

Másrészt Károlyi útja anyagilag nem volt meddő, nem ugyan az

emigráció, hanem a saját számára. Felesége ugyanis, egy kalandjairól hirhedt Strassburger nevű amerikai bankár titkárnője gyanánt szerepelt sokáig s Károlyi ettől a bankártól 10.000 dollárt kapott. Ezzel a pénzzel tért vissza a gróf 1925-ben Európába és pedig Párizsba, amely akkor már az emigráció további működésének és életének központjává lett.

4. Az emberi jogok magyar ligája.

Az emigráció Párizsba vándorlásának nem voltak valami különös, ideális rugókra visszavezethető okai. A frank nagy esése s ezzel kapcsolatban a megnövekedett munkalehetőség vonzza Franciaországba a munkások ezreit és velük az emigráns vezéreket. 1921-ben Párizsban alig volt még csak mintegy száz magyar, 1923-ban azonban számuk már 10.000 főre rúg. E munkásoknak csak kisebb töredéke került ki a bécsi vagy berlini emigránsok közül, nagyobbbrészüik közvetlenül Magyarországból vándorolt ki

A hazai földről elszakadt magyar munkások, kik a világháborúban elpusztult francia területek újjáépítésénél és sőtét kőszénbányákban próbálták kenyerüket megkeresni, jó anyagul kínálkoznak az emigráns vezéreknél, hogy az őket Bécsben faképnél hagyó hadsereg helyett náluk keressenek kárpótlást. Könnyen lehet ugyanis azokat elkápráztatni és félrevezetni, akik még nem ismerték meg saját kárukon a vezéreket. Így a sors szeszélyes játékából ismét összeverődik egy tömeg, amelynek szószólóiuul tolhatják fel ezek magukat.

A kommunisták voltak a fűgőbbek, akik észrevették a közelgő alkalmat, sőt már jóelőre számoltak is a magyar munkásoknak Párizsba vándorlásával. Még alig volt itt számbavehető magyar ember, a moszkvai Komintern végrehajtóbizottsága azonban, kapva a kínálkozó alkalmon, máris munkához látott. Rákosi Mátyás volt népbiztos személyesen jött Párizsba, hogy egyrészt összekötő legyen a francia kommunisták és Moszkva között, másrészt pedig a magyar kommunisták szervekedését előmozdítsa. Rákosi, mint a Komintern titkárja, eddig a magyarországi propagandát irányította és Berlinen, Bécsen keresztül egymásután küldötte haza a kommunista agitátorokat, Zinowjew pedig annyira megbecsülte, hogy 1921-ben az olaszországi forradalom kirobbantására a livornói kongresszusra maga helyett őt küldötte el. A francia kommunista párt, a C. G. T. U. (Confédération Générale du Travail Unitaire) Rákosi ajánlására a Párizsba Bécsből és Berlinből jövő kommunista emigránsokat melegen fogadta s őket, mint a kommunizmus nyugati előharcosait nagy erkölcsi és anyagi támogatásban részesítette. A magyar kommunisták eleinte mint a C. G. T. U. magyarajkú csoportja szerepeltek.

A propagandát és szervezést közöttük Rákosi utasítására egy hivatásos agitátor végezte, névszerint Zola (Steiner) József. Ez az ember a kommunizmus alatt a vörösörség egyik vezetője volt, majd Berlinbe

menekülése után pártja a moszkvai agitátorképzőbe küldte. Innen 1921 tavaszán ismét Berlinbe tért vissza, hogy ott megszervezze a németországi kommunistapárt magyar szekcióját, amelynek titkára is lett. Az alig-alig ismert nevű kommunistának ezek a sikerek fejébe szállottak. Tárgyalásokat kezdett a bécsi központi bizottsággal, hogy őt is vegyék be oda. Ez a terve azonban nem sikerült és nemcsak a bécsiekkel különbözött össze, hanem még Kun Bélával is szembekerült. A bécsi központi bizottság meg is vonta tőle a berlini szekció kizárólagos vezetését és két tagot küldött melléje. Személyes torzalkodás és acsarokodás kezdődött ekkor a triumvirátus tagjai között, amelybe bombaként csapott be egy napon a szekció irodájának kirablása. Szerfelett jellemző a három vezérre, hogy e rablás elkövetésével kölcsönösen egymást gyanúsították. A szekció rövidesen fel is bomlott és a vezetők lassan Franciaországba mentek át.

Az a gyakorlat, amelyet a moszkvai agitátorképzőben és a berlini civódások között Zola (Steiner) így megszerezett, alkalmassá tette őt a Rákositól kijelölt munkák elvégzésére; multja vetekedett bármelyik kommunista nagyság előéletével.

A magyar munkások szervezése a kommunista recept és sokszor kipróbált utasítások szerint könnyen, akadály nélkül haladt. Az agitátorok tevékenységének jele volt, hogy 1924 júliusában megindult a kommunisták magyarnyelvű lapja, a «Párizsi Munkás» is, a C. G. T. U. és az Union Syndicale de la Seine költségén. A magyar munkások és bányászok így ismét olvashatták anyanyelvükön azokat a sekélyes propagandacikkeket, «proletár öntudatot ébresztő és erősítő» fejtegetéseket, amelyek a világ oly sok nyelvén látnak napvilágot és hatnak bódító mákony gyanánt.

A párizsi sikereket azonban megirigyelte a bécsi kommunisták vezére, Landler s ezért közkatonáinak a bécsi tevékenység alábbhagyása folytán ügyis feleslegessé vált részét éppenúgy Párizsba küldötte, mint egy-két közelálló hívét, ez utóbbiakat bizalmas utasításokkal is ellátva. Landler gárdájából Párizsba ment Ingusz Rezső, aki Bécsben a Kun Béla elleni küzdelemben, majd egyideig Németországban és pedig Westfáliában, majd később Berlinben teljesített «igen értékes» kommunista szolgálatokat. Ez Párizsban rövid idő alatt magához ragadja a legfontosabb vasas-szakszervezet irányítását, majd ennek segítségével a kommunisták között döntő tényezővé növekedve, a pártban nagy purifikációt rendez, azt új alapokra fekteti s azokat a régebbi vezetőket, akik nem Landler-pártiak, tehát akik az ő szemében nem egészen megbízhatók, részint kibuktatja, részint befolyásuktól megfosztja. Zola (Steiner) és két társa, Fiedler volt népbiztos és Orovani, aki magyar létére is a neully-i francia kommunista szekció vezetője volt, csak színleg nyugszanak bele mellőzésükbe. A legfelsőbb irányítással megbízott francia kommunistapártnál tiltakoznak Ingusz és társai erőszakoskodásai ellen, Ingusz mesterkedésére azonban még a franciák is ellenük

fordulnak, eltiltják őket minden párttiszségtől, sőt részben tagsági jogaikat is felfüggesztik. Fiedler és Zola (Steiner) ekkor cselhez folyamodnak. Fiedler azt kezdi hangoztatni, hogy ő otthagyta már a kommunistákat és visszatért a szociáldemokrata pártba. Ezzel a fogással sikerül is neki megszervezni 70—80 szociáldemokrata vasmunkást, akik eddig a kommunisták közé nem akartak lépni. Ezekkel elhiteti, hogy ő a szakszervezetből kiakarja buktatni a kommunistákat és azt így szociáldemokratává alakítja át. Ily módon félrevezetve őket, gyűlést hív össze, amelyen párthíveivel teljes számban felvonul. Mivel az ellenpárt tagjai, Ingusz hívei, a titkár jóvoltából elkésve, csak másnap kapják meg a meghívót, Fiedler pártja többségben is van. Az Ingusz elleni bizalmatlansági indítványt elfogadja tehát a gyűlés, sőt új vezetőséget is választ, természetesen Fiedler és Zola (Steiner) hívei közül; beveszik ugyan Inguszt is, de csak formaképpen és befolyást nem biztosítanak neki. Bár a puccs végrehajtója nem vállal szerepet, nélküle és hozzájárulása nélkül semmi sem történik ezután. Az ellenpárti Landleristák a nyílt szintéren fennhangon hirdetik, hogy Fiedlert ki fogják zárni, mindez azonban csak komédia. Rákosinak és Ingusznak kizárási indítványát taktikázással húzzák-halasztják, úgyhogy döntés nem történik. A heves tiltakozásnak, becsméréseknek csak az a célja, hogy a szociáldemokrata munkások ne veszítsék el bizalmukat Fiedlerben, higgyék őt a saját emberüknek, hogy végül annál könnyebben váljanak a kommunizmus híveivé.

A kommunista vezetők lehetnek ugyanis egymás halálos ellenségei, szent és tartós azonban köztük az egyetértés, ha a munkások félrevezetéséről van szó.

Igazi elevenen lüktető kommunista pártélet volt tehát Párizsban. A vezetők marakodása a koncert, a hatalomért, a Moszkva előtt érdemnek számító pártszervezés dicsőségéért, ugyanakkor pedig a gyanutlan munkásoknak csapdába kergetése, megtévesztése, kihasználása — mindez a hamisítatlan, a világ minden részében ismételtlen lejátszódó kommunista pártélet.

A kommunistákat elkésve követték a szervezkedés terén a többi emigránsok. Jászi, Károlyi, Szende már 1924 nyarán megfordultak ugyan amerikai útjaik közben Párizsban, hogy ott a győzelemrejutó Herriot-val tárgyaljanak s nagyhangon hirdették is, hogy Herriot velük a «demokrata-szolidaritás alapján áll», sőt kezdték jóelőre izengetni haza, hogy majd rövidesen meg fogják tudni Magyarországon is Herriot hivatalos nyilatkozatából, hogy mit jelent ez a találkozás (Az Ember, 1924 jún. 1.), — de bizony a francia államférfi mérsékeltabb és óvatosabb volt náluknál.

E kis kirándulásoktól eltekintve az emigráns vezérek, mint legyek a cukorra, csak akkor repülnek Párizsba, amikor már összeverődik ott egy csomó magyar ember. Azokat, akik huzódoznak a kommunistáktól, ők igyekeznek megnyerni. Szervezkedésüket új, az eddigiektől

külsőségekben eltérő alapon végzik. Hogy megsokszorozzák erejüket s hogy tekintélyüket növeljék, egy már meglévő szervezet védőszárnyai alá bújnak. Az erősen baloldali világnézetet jelképező «Ligue des droits de l'homme»-hoz csatlakoznak s annak magyar csoportja gyanánt tömörülnek. Elnökük Diener-Dénes József, Károlyi Mihálynak riporterből lett külügyi államtitkára. 1924 őszén még csak tiltakozó gyűléseket tartanak Károlyi Mihály vagyonának lefoglalása, elkobzása és a «magyar reakció», a «fehér terror» ellen, a már jól ismert modorban. Mindössze pár száz taggal rendelkezik a magát az «Emberi Jogok Magyar Ligá»-jának nevező szervezet és még annak dacára sem tud számbavehető eredményt elérni, hogy az anyaliga is támogatja, pl. kieszközli a francia belügyminiszternél, hogy az emigránsokkal szemben a rendőrhatalóságok a tartózkodási engedély megadásánál ne ragaszkodjanak szigorúan a rendeletek szövegéhez.

A lassú vegetálásnak az az oka, hogy a magyar emigráció párizsi vezérei csak a második vonalból kerültek ki. Jászi vagy Kunfi tanultsága és elszánt makacssága egyaránt hiányzik belőlük. Csupa egyensúlyát veszített félművelt ember, akik képtelenek céltudatos és kitartó munkára. A legtöbb, amit el tudnak érni, az Magyarország hitelének rontása, tekintélyének aláásása.

Legalább külső látszatra eredményesebb tevékenységet akkor sikerül kifejtieniök, amikor 1925 május 1-én «Köztársaság» címen egy magyar hetilapot indítanak meg. A lap főszerkesztője Veér, családi nevén Walter Imre, aki csak 1924-ben hagyta el Magyarországot. Veér otthon, emigrálása előtt mindenáron mártir szeretett volna lenni, ezt a tervét azonban nehezen tudta megvalósítani. Valósággal készült arra a szerepére, hogy mint üldözött politikai vértanu jelenjen a külföldön, a magyar hatóságok azonban jóideig figyelembe sem vették nagy feltűnési vággyal végzett államellenes tevékenységét. Végre, megunva folytonos csipkedéseit, megtették neki az óhajtvá várt szívességet és elfogták. Veér ekkor egy teatrálisán megrendezett «szökéssel», 1924 őszén, elhagyta az országot s örömpesve sietett előbb Bécsbe, majd Párizsba, élvezni «mártírságának» hasznát.

Az új lap a szokásos módon fellegettorlasztó ézengés, villámlás közt indult meg. «A mi küzdelmünk a Horthy-uralom megdöntését tűzi ki» — hirdette legelső számában s a főszerkesztő «Új forradalom felé» című cikkében nagy kopjacsörgetés közben így fenyegetődzött: «Az emigráció esztendőik során nobilisan válogatós volt harci eszközeiben és nem volt egységes abban az akarásában, hogy a reakciót, a rendszerre merevült terrort vállvetett erővel elpusztítsa. Mi nem leszünk többé szentimentálisak... A magyar nép felszabadításának, a magyar nép köztársaságának nagy eszmei célját a forradalom minden eszközével szolgálni akarjuk és tudjuk. Ha kell, republikánus légiókat akarunk, fegyvert a nép kezébe a fegyveres banditákkal szemben, a kint élő forradalmi tömegek akarátát acéllá olvasztva, szuronyt akarunk sze-

gezni a katonai diktátor mellének. Meg fog indulni a föld talpuk alatt . . . El fognak indulni az emigráns republikánusok légiói az ólomkatonák harcos ezredei után, melyek a «Köztársaság»-ban birokra kelnek a kibérelt reakciós sajtóval. És el fog jönni az az idő, amikor a demokratikus köztársaság eszményi vezérének, Károlyi Mihálynak harsány kiáltására tisztító viharoként kél szárnyra az elátkozott magyar földön : Aux armes, citoyens !»

Károlyi éppen egy hétre e cikk megjelenése után érkezett vissza Amerikából. Párizsban Veér és a franciaországi magyar bányászok elnöke fogadta ; a Liga és a kommunistapárt ugyanis egyaránt magának követelte őt. Károlyi nagy megrökönyödéssel látta, hogy Veér tudta és hozzájárulása nélkül megtette őt a «Köztársaság» lapvezérének. Méltatlankodott, mert a lap forradalmi politikája és köztársasági terve nem volt elég radikális neki ; életének korábbi eseményei éppen úgy, mint még Londonban a szovjetküldöttekkel folytatott tanácskozásai, Párizsban az orosz nagykövet estélyein való szereplése egyaránt azt mutatta, hogy ő a bolsevizmus híve. Egyelőre azonban nem emelt vétót s oda-kölcönözte nevét a «Köztársaság»-nak. Sőt biztatta a kommunistákat, hogy ők is lépjenek be a Ligába, amit azok meg is tettek.

Veérnek az emigráció egységesítésével való fenyegetődzése így komoly kísérletnek látszott. A «Köztársaság» megjelenése az immár egész világon szétszóródott emigrációnak azt hirdette, hogy a központ Párizs lett. A nagyszámú magyar munkás és az emigránsok ideözönlése valóban ebben a kétes dicsőségben részesítette Párizst. A «Köztársaság» már legelső számában hirdette : «Az egyetlen hely, ahol a megalkuvástalan opposzió lábát megveti, hogy kifordítsa sarkaiból a reakciót : Párizs», amit Károlyi még erősebben visszhangoztatott : «Párizsból új harcra indulunk ; az elnyomott magyar tömegeknek innen kell várni a felszabadítás pillanatát». (Köztársaság, május 16.)

De az emigráció más okból is Párizs felé tekintett ; a francia baloldali pártok megerősödése és kormányrajutása ugyanis azzal biztatja, hogy e rezsimváltozás kihatással lehet Magyarországra belpolitikai helyzetének alakulására is. Amint ezt a reménykedését Garami Ernő a bécsi emigránsok nevében a következőképpen ki is fejezte : «Mi Párizs felé nézünk s a «Köztársaság» megindulása, az emigráció erejének ez a Párizsban való feltámadása, új reménységet ébreszt bennünk. Mert megint olyan periódusba lépett a világ, amikor sokszorosan igaz, hogy Párizsból jön a fény : velünk együtt nagy népek várják, hogy a véres történelem áldozataira Párizsból áradjon a haladás, a szabadság és megbékélés meleg reménysége». (máj. 1.)

Az elszántság és a szándék egyaránt meg volt az emigráció valamennyi frakciójában, hogy tekintet nélkül a világnézeti különbségekre, egyetlen szervezetbe tömörüljenek a nagy cél, a magyar kormányrúd megszerzése érdekében. 1925 júliusában a magyar liga először egy forradalmi bizottságot szervezett, amelynek tagjai Károlyi, Linder, a pécsi

köztársaság volt vezére, Szende Pál, Károlyi pénzügyminisztere, Veér Imre és ennek öccse, Walter Ede lettek. A bizottságból egyelőre hiányzottak Garami és a jobboldali szocialisták, a tárgyalások azonban az alakulással egyidejűleg megkezdődtek velük is. Nevükben Diener-Dénes július 18-án már a nagyközönségnek is bejelentette, hogy bár ők eddig sem a radikális oktobristákkal, sem a kommunistákkal nem haladhattak együtt, most ezekkel «ideiglenes együttműködést» határoztak el s hasonlóképpen fontolóra veszik a Ligával való összekapcsolódást. (Köztársaság, júl. 18.)

A párizsi kommunisták kezdettől fogva minden erejükkel támogatták a Ligát, azzal a céllal, hogy majd csak akkor kezdenek külön úton járni, amikor Magyarország szocialista köztársaság lesz; a Liga és a kommunisták barátsága fejeződött ki különben abban a nagy jóindulatban is, amelyben Veér a magyarországi kommunisták pártját, a Vági-pártot részesítette. A szervezkedés erősen baloldali volt tehát. Mutatja a Veér cikkeiből vett következő két idézet is, hogy milyen harcias volt a forradalmi bizottság hangulata. A megalakulással egyidejűleg ezt olvassuk a «Köztársaság» június 27-iki számában: «Párizsban a négy évi börtönnel sújtott, üldözött republikánus mozgalom forradalmi szervezeteket alkot. Elindul a felháborodás elemi haragja megállíthatatlanul Párizs felől Keletnek. A reakció gonosz uraira, a gyilkosokkal paktálókra hárul a történelmi felelősség, ha ez a III. forradalom, a demokratikus köztársaság forradalma, nem lesz többé októberi kíméletességű, őszirózsás szentimentalizmusú, hanem könyörtelenül elsöpör minden ellenforradalmi akadályt, mely a demokratikus köztársaság útja elé tornyosodik». Valamivel korábban (jún. 6.) ugyancsak Veér «A forradalom küszöbén» című cikkében így fenyegetődött: «S mi az utolsó pillanatban kiáltjuk, hogy ha most önként félre nem áll a Horthy-Bethlen-reakció bűnös kormányzata, hogy helyet engedjen az utolsó pillanatban a demokrácia rendszerének, kitör a vérző csonkaországban a forradalom, mely kíméletlenül, félelmetes erővel fogja legázolni a gyilkosok, felbujtók és bűnrészesek kormányrendszerét».

Szinte a komikummal határos, hogy ezek az emberek, akik így fenyegetődtek, akik egy egész ország felett kívánták ismét átvenni a hatalmat, néhány hét leforgása alatt késhegyre menő harcot kezdenek — egymás ellen.

Mindegyik csoport türelmetlenül egyedül akart uralkodni és az összes többit igyekezett lehetetlenné tenni. Veért valamennyi emigráns gyűlölte és senki sem volt hajlandó magát vezetése alá odaadni. Ellentéte először Károlyival jut kifejezésre. Károlyi azzal az ürüggyel, hogy Trouvillébe utazik, levéteti nevét a lap éléről. Július végén az egységesítést Diener-Dénes kísérli meg, aki a Ligát, a kommunisták befolyás csökkentésével, szociáldemokratává akarja tenni. Ez sikerülne is, de a «Köztársaság»-ot nem tudja megszerezni, a lapot, a hatalom e jelvényét Veér szilárdan tartja kezében. Annál is inkább, mert segítségére siet augusz-

tusban Linder, aki — bár sikertelenül — Károlyit kiengesztelni igyekszik. Diener-Dénes támogatására viszont Garami utazik Párizsba, de ő sem tudja a kiéleződött személyi ellentéteket letompítani, úgyhogy a bécsi Világosság-csoport, az emigráció eddigi legrégebb szervezetének nevében Garbai próbálja most meg az egységesítést.

Ő, a magyarországi szovjet volt elnöke, akinek égisze alatt egykor Kun Béla és Kunfi Zsigmond uralkodtak Magyarországon, alkalmas közvetítő is. Tárgyal valamennyi frakcióval, a kommunistákkal éppen úgy, mint az anarchistákkal és megnyeri Károlyit is, akire nagy szükségük van Amerikából hozott pénze miatt. Károlyi hajlandó az együttműködésre, feltételül kiköti azonban, hogy az emigrációnak agresszív forradalmi lépéseket kell kezdenie és nem maradhat dísz-emigráció. Garbai elfogadja e feltételeket és Károlyi követelésére elejti Veért. Okot könnyű találnia. Szept. 16-án megtámadja őt a Liga ülésén, hogy felelőtlenül hirdet forradalmat, hogy pénzt a «Köztársaság» megindításához Lindertől kapott, aki meg azt a szerb kormánytól nyerte, biztosan nem a munkásság érdekében. Bebizonyítja, hogy a «Köztársaság» csak e két ember érdekét szolgálja és fenyegetődzik, hogy leközi a Linderre vonatkozó kompromittáló iratokat. Bár Veért így leleplezésével játszva ártalmatlanná teszi, az egység még sem jön létre, még pedig a kommunisták miatt, akik váratlanul Garbai ellen fordulnak, úgy hogy ez dolgavégezetlen kénytelen távozni.

A nyilvánosság előtt természetesen nem vallják be az ellentétek igazi okait, hanem — rendes szokásuk szerint — világnézeti különbségekkel hozakodnak elő. Azt mondják, hogy a bécsi Világosság-csoport csak akkor engedte volna meg a párizsi szociáldemokrata csoportot a Ligával együttműködni, ha ez kizárólag a II. Internacionálé szociáldemokrata munkásságának lenne a szervezete; ők azonban ennek biztosítására nem vállalkozhattak, mivel maguk is részei a francia Ligának, amely pártokon kívül áll s így nem kockáztathatták meg a francia Liga jogvédelmének elvesztését.

Garbai kudarca után megint Veér próbál felszínre jutni. Kizáratja Diener-Dénest, az új vezetőséget hívei közül választatja meg s szeptember 22-én már ő deklarálja Garbait árulónak. Még sem sikerül a hatalmat megtartania, mivel Károlyi a lensi munkásokhoz intézett nyílt levelében megvádolja őt és nyilvánosan megtagad vele minden kapcsolatot. Hűtlen pénzkezelésének leleplezésével is megfenyegetik, úgyhogy Veér, helyzetét tarthatatlannak látva, 1925 októberében beszünteti a «Köztársaság» kiadását és elutazik «propaganda útra». Nov. 16-án távozását a Liga is tudomásul veszi és elhatározza az emigráció újabb reorganizációját, mire a kiebrudalt Veér bosszúból leleplezi Károlyi összeköttetéseit a kommunistákkal.

Az operettszerű veszekedések között legkomolyabban — szokás szerint — a kommunisták fogták fel feladatukat, akiket erre Moszkva ellenőrzése is kötelezett. A bécsi—moszkvai kommunista emigránsok közt dülő

pártharcok ugyanis csak 1924 nyarán értek véget, amikor a III. Internacionále ötödik kongresszusa szigorú parancs gyanánt rendelte el, hogy a frakciókat likvidálni kell s ugyanakkor azt tűzte ki irányelvül, hogy a kommunista mozgalom súlypontját újból Magyarországra kell áthelyezni. A Komintern ugyanis az elmérgesedett torzsalkodások megszűnését többé már nem remélte a szembenálló felek fogadkozásaitól — úgylátszik Moszkvában is megismerték őket, — hanem csak egy nagy, földalatti mozgalom megszervezésében való elfoglaltságuktól. A Végrehajtóbizottság júl. 12-iki ülésén Kun Béla be is jelentette, hogy erre a munkára, félretéve minden ellentétet, valamennyien hajlandók. Miután megállapították a politikai, taktikai és organizációs téziseket, meg a titkos utasításokat, Rákosi Mátyás 1924 végén — természetesen álnéven — hazatért Magyarországra Weinberger Zoltánnal együtt, egy 15 évi fegyházra elítélt, de cserefogolyszállítmánnyal Oroszországba került kommunistával.

Moszkva megbízottjai a bolsevik propagandát Budapesten a Vági-párttal karöltve folytatták. Céljuk, mint az később bebizonyosodott, a társadalmi és állami rend megdöntésével a proletárdiktatúra kikiáltása volt. Rákosi és társai munkájukat nem korlátozták az ipari proletariátusra, hanem kiterjesztették a szervezést a földművelő lakosságra is. Sikerült is annyira vinniök tíz hónapi munkával, hogy titokban kommunista kongresszust tarthattak. Munkájukhoz a pénz korlátlan mennyiségben állott rendelkezésükre, a segéderőket pedig a bécsi emigránsok szállították, kik ott zavartalanul képezték ki az agitátorokat a külön erre a célra szervezett tanfolyamokon és szemináriumban. Szerencsére 1925 őszén a budapesti rendőrség nyomára jött a mozgalomnak és Rákosit társaival együtt ártalmatlanná tette.

1926 januárjára a párizsi emigráció még több egymással tülekedő csoportból állott, mint a beharangozott egységesítés előtt. Erkölcsei súlya csak azért nem csökkent, mert azzal eddig sem rendelkezett. A Liga tekintélyét nem növelte a világ előtt az, hogy polgárok és kommunisták egyaránt tagjai voltak. Sőt ellenkezőleg. Ismét csak az bizonyult be, hogy a bomlasztó munkára vállalkozó emigránsok között minden személyeskedő torzsalkodás dacára egy kérdésben nincs eltérés és köztük teljes egyetértés uralkodik, — ha t. i. Magyarországról van szó. Ez még jobban kifejeződésre jutott, amikor Budapesten kipattant a frankhamisítási botrány.

A túlságosan meggondolatlan vállalkozásban résztvevők előkelő társadalmi állása jó alkalmat nyújt a kisententenak, hogy sajtójában és a hozzá közelálló francia lapokban a magyar kormányt vádolja meg a frankhamisítás értelmi szerzőségével. Hatalmas sajtóharcot indít, amellyel Horthy kormányzót, Bethlen miniszterelnököt és a minisztérium több tagját mindenáron bele akarja keverni a botrányba, azzal az átlátszó céllal, hogy külpolitikai intervencióval távozásra kényszerítse őket s azután neki engedelmessé embereket ültessen a magyar

nép nyakára. Az emigráció megértve a kisentente szándékát, szívvel-lélekkel résztvesz a magyar kormány elleni sajtóharcban. Hiszen évek óta türelmetlenül várt alkalom érkezett meg, amelyet semmiképpen sem akart elszalasztani. Károlyi, Diener-Dénes, Szende kezdi meg az ádáz propagandát Párizsban. A legképtelenebb hírekkel látják el a szenzációéhes sajtót és személyes befolyásukkal is igyekeznek Magyarországra kedvezőtlen hírek vagy kommentárok közlését elérni.

Akciójuk a kisentente protektorátusa alatt annyira biztos eredménnyel kecsegtetőnek látszik, hogy az óvatos Garami éppen úgy hozzájuk csatlakozik, mint báró Hatvany, aki pedig látszólag már évek előtt visszavonult az emigráns társaságoktól s akit eddig — képmutató állítása szerint — állandó, leküzdhetetlen honvágy kíntott. Párizsba sietnek tehát ezek is, hogy valahogy távol ne legyenek, ha a hatalom szétesztására kerül a sor. Velük tart a magát legharcosabb emigránsnak nevező Göndör, s valamivel később a jugoszláv zsoldban élő Linder is. Stavnik Jánossal, Benes cseh külügyminiszter párizsi bizalmasával együtt a francia képviselőház folyosóit szállják meg, hogy ott kormánybuktató akciójuk megindításához a francia képviselőket parlamenti fellépésre bírják rá. Sikerül is megnyerniök Léon Blum-t, a szocialisták vezérét, aki Fontanier képviselőt bizza meg az interpelláció előterjesztésével. Ehhez az interpellációhoz az anyagot az emigráns vezérek szolgáltatják. Ugyanők megnyerik Blumt arra is, hogy Diener-Dénesnek «La Hongrie Oligarchie, nation, peuple» (Párizs, 1927.) címmel megjelent könyvéhez előszót írjon s hogy ebben is megvádolja a magyar kormányt a frankhamisítással.

Az emigráció a közvetlen informáláson kívül még népgyűlésekkel is igyekszik befolyásolni a francia közvéleményt. Károlyi pl. az 1926. jan. 10-én Boulogne sur Seine-ben tartott népgyűlésen hevesen kitör nemcsak Magyarország, hanem a magyar munkásság otthoni vezérei ellen is, jan. 13-án pedig ugyanő a magyar vörös szakszervezetek azon gyűlésének a vezérszónoka, melyet a «Secours rouge» képviselőinek felszólalásai még félreérthetlenebbül kommunista jellegűvé avatnak.

Ugyanekkor ügynökeik Magyarországon is fokozottabb tevékenységet kezdenek. A városokban a kommunisták a gyári üzemek köztulajdonba vételének jelszavával izgatnak, a falvakban pedig a földbirtokok felosztásával iparkodnak a nincstelenek közt híveket szerezni. A «Nemzeti Forradalmi Bizottmány» nevében Kossuth-arcképes felhívásokkal árasztják el «a földnélküli és törpebirtokos földműveléssel foglalkozó lakosságot», s felhívják, hogy községenként és pusztánként 100—100 tagból álló forradalmi szervezeteket alakítson, élükön hadviselt emberekkel. Megparancsolják, hogy a forradalom kitörésekor az 500 holdnál nagyobb birtokokat azonnal foglalják le, minden birtokost vessenek börtönbe, a vonakodókat pedig így fenyegetik meg: «Aki fegyveres ellenállást tanusít, az mint a jogaiért és a megváltó igazságért felkelő nép ellensége statáriálisan büntettetik».

A Budapesten gyorsan lefolytatott vizsgálat és bírósági tárgyalás nem igazolta a kisentente és az emigránsok vádjait; a per folyamán a legérdekeltőbb hatalom, Franciaország sem emelt kifogást a magyar bíróság munkája ellen. Ez az emigráció újabb csatavesztését jelentette. A kisentente fogcsikorgatva visszavonul, az emigránsok pedig csalódottan elszélednek. Linder visszatérve Belgrádba, márc. 17-én bejelenti, hogy visszalép a Jugoszláviában tartózkodó emigránsok egyesülete, a «Baranyai menekültek országos szövetségének» elnökségétől, mivel — szavai szerint — az emigráció ügye iránt oly csekély érdeklődést tapasztalt a külföldön, hogy a jövő esélyeit sem láthatja kedvezőknek.

Vannak, akik Párizsból távozásuk előtt még mindig nem nyugszanak és tovább dolgoznak Magyarország ellen, noha most már egyáltalán nem remélhetik tulajdonképpeni céljaik elérését. Ilyen pl. báró Hatvany, aki a szélsőbaloldali «Quotidien» szerkesztőivel való ismeretségét arra használja fel, hogy még 1927-ben is cikkeket helyezzen el e lapban a kormányzó és a kormány ellen. Bosszúszomjukban nincsenek tekintettel a félrevezetett, kihasznált magyar munkásokra sem. Amikor a frank stabilizációja nyomán ezek Franciaországban elveszítik munkájukat és ijesztő nyomorral küzködve vissza akarnak térni Magyarországra, csak hogy ne maradjanak megint magukra, azt kezdik hirostolni, hogy a kormány a hazatérő munkásokat koncentrációs táborokba viteti . . .

5. A mocsár.

Ép érzékű embernek azt kell hinnie, hogy az emigráció azon az úton, amelyen eddig végigkísértük lépteit, mélyebbre már nem süllyedhetett. Hiszen, félrelökve minden emberi érzést, szabadjára engedte féktelen szenvedélyeit és azok kitombolására nem hagyott kipróbálatlanul egyetlen elképzelhető eszközt sem. Gyűlölettel és bosszúvágygal eltelve eladta magát egy marék ezüstpénzért és a vérdíjat szívesen meg is szolgálta. Sőt rosszat tett, ártott még akkor is, amikor ebből többé már haszna sem lehetett. A normális ember azt gondolja, hogy ennél tovább már nem lehet jutni. Az emigráció azonban bebizonyította, hogy leleményességben felülmulhatatlan.

Rávetette magát legsajnálattaméltóbb áldozatára, amelyből eddig is élt, a munkásságra, erre a félrevezetett, szerencsétlen tömegre, hogy vámpírmódra kiszívja annak utolsó csepp véréit. Míg ennek eddig csak gondolat- és érzésvilágát szennyezte be, most már fontszámra kiméri annak elcsigázott testét is. Nem elég, hogy otthon kommunista aknamunkával kétségbeesett vállalkozásokba akarják belekergetni, csak azért, hogy a konzervatív kormány remélt szigorú megtorló rendszabályai ismét a proletártömegek indulatait korbácsolják fel, nem elég, hogy a külföldön nyomorgókat segítségnyújtás helyett visszatartják a hazatéréstől, csak hogy ne nélkülözzék önző terveikhez a segéderőket — szegyenszemre anyagi hasznot húznak még nyomorából is. A bécsi

«Abend», e szélsőbaloldali, tehát nem elfogult konzervatív lap leplezte le azt a szörnyű embervásárt, amelyet Böhm Vilmos rendezett. Kiderült, hogy a vöröshadsereg generalisszimusa a magyar munkásokat arra vette rá, hogy Bécsből ne Magyarországra, hanem a tengerentúlra, Braziliába menjenek; a biztos pusztulásba, az őserdőket irtani, küzdeni a középeurópai ember szervezetét gyorsan és biztosan felőrlő természeti erőkkel. Odadobta őket a feltartóztatlan pusztulásba, csak hogy hazane térhessenek, be ne illeszkedjenek megint az otthoni rendbe — s hogy a maga számára minden kivándorló munkás után 15 dollár jutalékot zsebrevághasson.

S ez még mindig nem az igazi mocsár. Ennél is mélyebbre akkor sülyed az emigráció, amikor az egyes emberek erkölcsileg lezültenek a legutolsó fokra, amikor a maguk és mások becsületének kiárusítása után eladják szeméreméretük utolsó foszlányait is.

Göndör Ferenc, akiről már ismételtelen szó esett, 1924 elején lapjában, «Az Ember»-ben egy cikksorozatot kezdett közölni «Egy éjjeli kalandor élményei és tévútjai» címmel Szigethy Félix ujságíró tollából, ki egykor az emigránsok legelőkelőbb társaságába tartozott. A cikkekben elejétől végig csak prostituáltakról s kitarítottjaikról, ezek viszonyáról, beszélgetéseikről, levélváltásukról van szó, meg az írónak a szerelem vásárterén kifejtett tevékenységéről. Szerfelett jellemző az emigrációs publicisztika erkölcsi színvonalára, hogy egyetlen lapjában a szeméremtelenség ennyire pőrére vetköződve jelenhetett meg. Még jellemzőbb, hogy ezen meg sem ütköztek. A szerkesztő, Göndör, nagyszerű üzletfelfuttató ötletnek tekintette az elzüllött ujságíró vallomásainak közlését s kezeit elégedetten dörzsölve kérdezte a megjelenés napján az emigráció egy másik tollforgatójától, Németh Andortól: «Mit szólsz a Szigethy-cikkhez? Mikor irsz már ilyesvalamit?» Bár az emigráció sajtótermékei általában szívesen mozogtak a pornográfia határán, a prostituáltak kitarítottjainak életrajza még ebben az «irodalomban» is új szint jelentett.

Nem lehet kétséges, hogy mi vette rá a szemforgatóan Knut Hamsun nevet emlegető szerkesztőt, hogy ilyen írásmű kiadásával gazdagítsa az emigrációs irodalmat. Ugyanaz az anyagias szempont, amely az emigráció politikai akcióit irányította, tehát a pénzvágy, az üzleti haszon reménye vezette őt. Göndör el is érte célját, mert a cikkek feltűnést keltettek.

Érdekes, hogy maguk az emigránsok úgy érezték, hogy az éjtszakai kalandor szennyes élete szimbolikus jelentőségű. Az imént említett Németh Andor rezignáltan, némi fenntartással, de sok feleszméléssel így ismerte ezt be: «Szigethy önportréja szimboluma az emigráció sorsának. Még nem tartunk egészen ott, ahol ő, de az irány arra megy. Mindenki látja, érzi és részben végigcsinálja azt az egyre lagymatagabbá váló, egyre koncessziósabb, egyre inkább visszapolgárosodó, nihilistábbá, cinikusabbá váló lelki táncolást, amelynek a Szigethy-féle sors

csak egyik, bár igen feltűnő és brutális esete». (Az Ember, 1924 2. sz.) De ugyanígy ítélte meg a névtelenség leplébe burkolódzó «emigráns közkatona» is — marxista kifejezései szerint meggyőződéses szocialista — aki nyílt levelében azt írta Göndörnek, hogy «Szigethy perszönifikálja az 1924-es, az emberi ideálok harcában elbukott idealistákat». (Ugyanott, 1924 6. sz.)

Ezek az élesebben látó emigránsok észrevették tehát a párhuzamot, amely az emigráció sorsa és egy züllött ember élete között van, az egyezés tulajdonképpeni alapokáról azonban már hallgattak. A züllesztésük, a magasabb proletár-etikát emlegetők visszapolgárosodásnak mondták, holott az emigráció egész élete azt mutatja, hogy az már kezdettől fogva és minden ideális, magasabb erkölcsi normától függetlenül mély fertő volt, maguk pedig kitartottjai egy magyarelles politikai irányzatnak. Amíg csak tollukat és gondolataikat adták el, ez még nem volt feltűnő. Ezeket a ballépéseket még lehetett jóhangzó frázisokkal leplezgetni és szépítgetni. Amikor azonban piócamódra egyetemlegesen rávetik magukat a szerencsétlen munkásokra és ezeknek az elcsábított, sajnálatraméltó páriáknak testével kereskednek, szereznek maguknak pénzt, jólétet, megélhetést, mint kommunista agitátorok, vagy szocialista ujságírók, kik «Tavas van Braziliában» (Az Ember, 1924 6. sz.) s más hangzatos című cikkekkel csábítgatják «munkástestvéreiket» Amerikába, akkor kiütözik az a legnagyobbfokú erkölcsi romlottság, amely őket és a Szigethy-féle kalandorokat azonos típusú emberekké avatja.

Vitázni igazán csak arról lehetne, hogy ki süllyedt közülük mélyebbre.

Nehéz volna azonban ezt eldönteni azoknak, akik a parton állnak s csak azt látják, hogy a mocsár szennyes hullámai valamennyinek feje fölött összecsaptak.

VI. A kommunisták kulturális törekvései.

Az emigráció sokszor dicsekedett, hogy ő képviseli a magyar kultúrát. Jászi elkoptatott frázisa szerint az emigráció a gondolkozó agyvelő, míg otthon, a «fehér terror» honában csak az eszméletlen test hever.

A nagyhangú hetvenkedés alytalanságát mi sem bizonyítja inkább, mint az emigráció irodalmi meddősége. Abban az óriási papírtengerben, amelyet a polgári emigránsok összeírtak, csak irányregényeket és gyatra verseket találunk. A legtöbb, amire egyes, nyugati iskolában járt írók, mint Balázs Béla, Hatvany Lajos felvitték, divatjukat mult témáknak elcsépelet fordulatokkal való feltálatása. Ott tartanak még mindig, ahol a magyar irodalom valamikor 1914 táján volt.

A polgári emigrációnak «komolyabb» kulturális törekvése, mely

kissé túlemelkedik a zsurnaliszta propaganda jellegén, — természetesen a saját érzése szerint komoly — mindössze kettő volt.

Az egyiket Fényes Samunak, Bécsben 1923—1924-ben megjelent szépirodalmi hetilapja, a «Diogenes» képviselte. Ez céljaul a Felvidéken lakó és magyarul értő zsidóság kultúrájának fejlesztését tűzte ki. Kétségtelenül úttörő volt ezen a téren. Északmagyarország zsidó származású lakossága ugyanis eddig a magyar kultúrához igyekezett simulni. Elszakítani ezeket a kötelékeket, ez volt Fényes működésének első célja, eszköze pedig a zsidó faji öntudat felébresztése. Az út, amelyet a zsidóságnak kijelöl, nem cionista szellemű, nem a keleti faji sajátságok megőrzése, ápolása, sőt fejlesztése. A keresztény vallás és a keresztény felekezetek elleni kitérőekkel egyidejűleg támadja a rabbikat, a «zsidó klerikálisokat» is. Az új irány ideálja a monista progresszió, az atheista radikalizmus, világnézete tehát hangsúlyozottan természettudományos.

Bár ma már meghaladott fejlődési fokot jelent az emberi szellem életében az a magaslát, amelyre Fényes a zsidóságot fel akarja vezetni, mégis nagyjelentőségű kulturális elgondolás volt függetleníteni a zsidóságot a magyar nemzeti és a keleti vallási hagyományoktól s azt az atheista radikalizmus világpolgárává tenni. A szerkesztő előbb lapja körül összegyűjtötte a «fiatal tehetségeket», mint Balázs Bélát, Kassák Lajost, majd a címlapról lelépve, valóban Diogenes módjára maga is keresett híveket. Beutazta egész Felsőmagyarországot, mindenütt előadásokat tartva. Működését azonban nagy agitációja dacára sem kísérte siker. Az eredménytelenséget annak napfényre jutása okozta, hogy Fényes pénzt és megbízást a cseh kormánytól kapott. Ez ugyanis előbb a zsidóság elszárvosítását kísérte meg s csak amikor célját nem sikerült elérnie, adta ki a zsidóság külön utakra terelésének jelszavát, csakhogy gyengítse a magyarságot.

A másik kulturális törekvés hívei az erotikus felszabadulást hirdették. Lefordították és üzletileg jól jövedelmező kiadványokban nyilvánosság elé vitték azokat az erotikus műveket, amelyek szabad terjesztését Magyarországon a jóízlés és a bíróságok elítélő cenzurája nem engedte meg. Vezérorganumuk az ugyancsak Bécsben megjelenő «Ádám és Éva» volt, amely programjukat a következő módon körvonalozta: «A ma élő emberek nemi életét százados béklyók senyvesztik. Ezeket a mesterséges béklyókat meglátni csak azoknak nem adatott meg, akik még ma, az egyéni szabadságot dogmává avató korunkban sem érkeztek el ennek a szabadságnak a kívánásáig. A többiek, az emberek nagy tömegei régóta tisztában vannak vele, hogy az érvényesülés útját eltorlaszoló akadályok egy századok óta meghaladott és idejét mult szabályozás itt felejtett maradványai. Olyan maradványok, amelyeket már nem kollektív, de az egyén életébe belenyúló korok hagytak ránk megannyi eleven ellenmondásul s melyeknek szét kell porlaniok, hogy a kor szellemében gyökerező egyéni szabadság egyszer már valóban kibontakozhassék és éppen kibontakozásával megteremtse egy új ember-

közösség kollektív érzésének lehetőségét. A mi igazságunk, az erotikus felszabadulás szükségszerűsége most érett meg. Az érlelte meg, hogy napról-napra, óráról-óra nő azok száma, akik csörögni érzik kezükön a láncot. Az erotikus felszabadulás nem utopisztikus, hanem igazában teljességgel korunkban gyökerező követelés: korunk ideológiája termelte ki magából és érvényesülése ennek az ideológiának győzelmét jelentené. Amit az útból el kell takarítani, a mult lim-lomja csupán, letűnt korokból kölöncül magunkkal cipelt előítéletek». (1924. 2. sz.)

E nagyhangú szavak után azt gondolhatnók, hogy itt valóban új világnézet bölcsőjénél állunk. Szó sincs róla. Ha a folyóirat első oldalain díszelgő Tizian-képeket és «erotikus kultúra» feliratú cikkeket átlapozzuk, a leghitványabb pornografia szemétje tárul elénk. Az az erkölcstelenség, amely a polgári társadalom korában a jóízlés és szeméremérzet elől a csatornába bujt meg, most azonban feltolta fejét az utca aszfaltjára. Jellemző, hogy a lap invenciózus szerkesztői milyen újdonságokkal kedveskedtek «kifinomult ízlésű» olvasóiknak. Vállalkoztak arra, hogy a «szerelmi grafológia» segítségével összehozzák a fiatal párokat, esetleg egy fiút és két leányt is, a pederasztjáról és szunamitizmusról pedig úgy beszéltek, mint az egyén legtermészetesebb jogáról.

Mindkét «kulturális törekvés» mozgató ereje a pénz volt. Az egyiknél a cseh kormány zsoldja, a másiknál az erkölcstelenségből húzott üzleti haszon. Egyik sem fakadt a lélek mélyéből s csak arra jellemző, hogy az emigráció leggaládabb vállalkozásait is mennyire elbujtatta a nagyhangú frázisok mögé.

Minthogy kár reájuk több szót vesztegetni, fejezetünk címébe is azt írtuk, hogy csak a kommunisták törekvéseiről emlékezünk meg. Ezeknél legalább azt az egyet megállapíthatjuk, hogy fanatikusan hittek törekvéseiknek magasra ívelésében.

1. Proletárkultúra.

A kommunistákkal kapcsolatban valóban csak törekvésekről, programokról és célkitűzésekről szólhatunk s csak részben a testet öltött eredményekről. Ez utóbbiak megvalósítása már nem állott módjukban, hiányzottak hozzá a tömegek és a proletár állam anyagi eszközei. Gondolkozásukra azonban töredezett, csonka voltukban is jellemzők. Különböző, meglehetősen rövidéletű folyóiratokban, mint Ma, Egység, Ék, Akasztott Ember, hozták napvilágra terveiket, egymással hadilábon állva és torzsalkodva s bár így fejtegetéseikben sok, féltékenység sugalta eredetieskedés van, mégis eléggé szemléletes képet nyujtanak az emigráció legszélsőbb balszárnyáról.

Elgondolásuk szerint az emberi társadalom ma, belső ellenmondásai által szétbomolva, végnapjait éli. A bomlás oka a legszélsőbb individualizmus, amely gazdasági és kulturális téren egyaránt egyeduralomra jutott. Ennek az individualizmusnak az oka ismét a kapitalizmus gazda-

sági viszonyaiban gyökerezik, a kíméletlen szabadversenyben, amely az embert egyszerre tette az áru szolgájává és más, legyűrt individuumok urává. Minél inkább lett az emberek egymáshoz való viszonya rideggé, anyagiassá, személytelenné, elvesztett gazdasági önállóságuk leplezésére annál jobban igyekeztek magánéletükben kifejezésre juttatni különállásukat. Ma a polgári társadalom minden tagja magában álló centrum, a társadalom pedig milliányi kis szigetből áll, amelyek mindegyike «önálló, magános, társtalan, füledt világ». Ez a kaosz felőrölt az ember «szubjektív és objektív kultúrájában», önmagában és a környező világban minden bizonyosságot s belőle most már csak a proletariátus vezetheti ki az emberiséget egy új életrendszer megteremtésével. Három tagja van ennek a kollektív életrendszernek. Az első a gazdasági érdekegység, amelyet a termelés és fogyasztás kommunista rendje hív életre. A második az egységes és teljes kultúra, a harmadik pedig az erkölcs, amelynek az a hivatása, hogy először legyen — a tulajdonviszonyok kikapcsolásával — az emberek személyes és társadalmi viszonyának egységes szabályozója. A proletariátus kultúrája nemcsak elsímítja a minden ember lelkében lappangó ellenmondásokat, hanem áthidalja a tudományok nyújtotta megismerés-lehetőségek és a végső egység közötti űrt is, mégpedig új hit, új, megnyugtató világnézet kialakításával. Azaz megadja — legalább úgy érzi, hogy meg tudja adni — a végső feleletet az embert nyugtalanító azon kérdésekre, amelyekre «Tao, Nirvana, Brahma, Isten csak különböző történeti feleletek voltak». Ez a mindenkit megnyugtató, kibékítő proletárkultúra a kollektív lélek megnyilatkozása és a polgári társadalmi rendnél magasabb koncentrációt jelképez.

Ezekben foglalható össze röviden a multról alkotott felfogásuk és a jövő fejlődés vonalát megrajzoló teoretikus elképzelésük.

Fiktív gondolatkonstrukció ez, amely már az első érintésre összeomlik; az orosz bolsevizmus még a gazdasági érdekegységet sem tudta hazájában életre hívni, hogyan volna hát képes új vallást teremteni? Ilyen ellenvetésekkel azonban nem zavartatják magukat a magyar emigránsok. Fantáziájuknak a messze jövőben csapongása mellett, ami még ártatlannak minősíthető, nem hagyják figyelmen kívül a jelen feladatait sem. Hirdetik, hogy nem elegendő a kollektív gazdasági rendet megteremteni, ugyanekkor, a szocializálásért folytatott küzdelemmel, az osztályharcral egyidejűleg teljes erővel kell megindítani a háborút a kulturális kizsákmányolás ellen is.

Hangoztatják, hogy a proletariátus osztályharcában nemcsak új gazdasági rendszer küzd egy másik gazdasági szisztémával, hanem az új gazdasági rendszer alapján voltaképpen «egy érzéseiben, szépség- és emberszeretetében, hitében, teremtővágyaiban egészen más embertípus keresi a maga megválthatóságát» és ugyanekkor állításuk mellett jól hangzó érvül említik fel, hogy lehetetlen jó politikai forradalmárokat nevelni az emberekből, ha másrésről ölbetett kézzel nézik, miként

nevelnek belőlük jó kispolgárokat kulturális területen. A «kulturális kizsákmányolás» ellen folytatott munkájukban fokozatosan, lépésről-lépésre haladnak. Előbb «tudatossá teszik» a proletariátusban, hogy nemcsak gazdaságilag használja ki és nyomja el őt a kapitalizmus, hanem kulturális tekintetben is oly életformákba kényszeríti bele, amelyek elnyomást jelentenek, azután pedig rámutatnak annak a hosszú útnak egymásután következő etapjaira, amely a proletárkultúra felépítéséhez, egy magasabb koncentráció felé vezet.

A legfontosabb lépés a mai individuális polgári életforma, a család szétrombolása, hogy az helyet adjon a nálánál «fejlettebb» kollektív koncentrációnak, a nemek alapján szerveződött férfi-, asszony- és gyermekközösségeknek.

A kommunisták szerint ugyanis a család a polgári gondolkozás produktuma, nem természetes életforma és tagjaira több teherterelt, mint előnyt jelent: «A polgári családkomplexum (férfi, asszony, gyermek), a három külön vágyú, külön pszichéjű és főleg a gyermeknél külön korú ember állandó, sőt kényszerű együttélése nem hármass tehermegosztást, hanem minden egyesre nézve hármass teherviselést, alárendeltséget és elfojtottságot jelent». E tehertereleket főleg az inproduktív gazdasági munkában, a nemi aszkézisben és az ideológiai hierarchiában látják jelentkezni. Az első területen a családkapcsolat a nő és a munka viszonyát visszasüllyeszti a háziipar primitívségébe, a munkaerő oktalan és céltudatlan kihasználásával pedig végzetesen elsenyveszti a nőt. A szocialista életberendezkedés — szeme előtt tartván a nagy ember-tömegek érdekeit — egyiket sem nézheti szótlanul.

A második kérdésnél érvelésük kategorikusan rövid, bár szerfelett jellemző: «Nyilvánvaló, hogy az egészséges nemi étvágy nem *egy* asszonyhoz, hanem *az* asszonyhoz fűzi a férfit és viszont és ez csak időről-időre specializálódik». Végül az utolsó pontnál így okoskodnak. A polgári családban, szűkös morális, pszichikai és esztétikai berendezkedésénél fogva, csak egy feltétlen úr van, — a családfő — akinek csak kópiája a többi családtag. Ez a helyzet nagyon súlyos minden megszülető életre, mert a családi élet hierarchikus voltánál fogva így minden generáció csak másolata lehet a réginek. «Ez pedig nem kevesebbet jelent, mint az emberiség teremtő és intuitív erejének állandó csonkítását, letompítását, sematizálódását és végül a tömegelőkeltségnek, a tömeg-alkotólehetőségeknek teljes kiölését és csak néhány kiváltságos egyéniség uralmának további és örökös folytatását.»

Ezekkel az érvekkel látnak hozzá a családi élet szétrombolásához, hogy megsemmisítsék a polgári szellem alapját.

Nem hiába ez az első lépésük; jól látják, hogy a család fennmaradása a legnagyobb akadály terveik megvalósulásánál. A család biztosítja ugyanis a tradíciók átöröklődését, tudatosakká és egyéniségfejlesztő erőkké formálódását. Ez kapcsolja az egyes embert a multoz és teszi lehetővé, hogy az individuum az emberiség életének hosszú folyamába

láncszemként illeszkedjék bele és hogy egy nagy organizmus élő sejtje, nem pedig az atomizált világ mechanikus része legyen. A családnak erről a jelentőségéről bölcsen hallgatnak. Ehelyett a családi életben csak gazdasági és szexuális alapokat látnak, amelyek maguktól megszűnnek «egy magasabbrendű gazdasági alap» létrejöttével és egy «szabadabb» nemiélet mellett. A polgári családot «esetleg» még összefogó baráti- és intellektuális viszonyért és a gyermek elvesztéséért azzal vigasztalják az embert, hogy az eljövendő «teljesebb» társadalomban még több tér fog nyílani az intellektuális és baráti viszony kiélésére, mint amennyit egyetlen élettárs nyújthat.

A család szétrombolása mellett a kulturális felépítés többi programpontja már alárendelt jelentőségű. Fejtegetéseik, melyek oly élesek a bomlasztás jellemzésénél, ezeknél egyszerre ködszerűen homályosak lesznek. Az az egy kétségtelen csupán, hogy az egyéni élet és tehetség legteljesebb megbénításával mindenáron a névtelen tömeg kollektív lelkét akarják foglalkoztatni.

Elképzelésük szerint a tömeg szereplése «az élet dinamikus gócain» folya le, ahol «az élet mindenkor a maga legfrissebb és legaktuálisabb formáiban élheti ki egész intellektuális zsúfoltságát». A fórumokat technikailag helyettesítené az ujság, ez a legszociálisabb és legkevésbé konzerváló közlési forma, amely azonban egyetemes, «antológiaszerű», esetleg fényűjség lenne, az összes emberi megnyilatkozásokat egyidőben felölelő. A tömeg nevelését a gyermekévekben a «füledt és hullásításra berendezett iskolák helyett» az egészséges fekvésű és független gyermekközösségek végeznék, később pedig azok a gondolkodók, akik «nem könyveket firkálnak s nem a könyvtárakat és a hivatásból bölcs emberpéldányokat termékenyítik meg, hanem a tömegeket a közös térségek demokráciájában a szó és a személyes elevenség erejével».

Gondolnak még a tömeg aktív testkultuszára, a százezres tribünök helyett százezrek testgyakorló helyeire, óriási cirkuszokra, tömegünnepélyekre, kollektív városépítészetre, népművészetre, «azóval a pepecselő individuum kultúrkeretei helyett a tömegek kultúrkereteire». Az egésznek a lényegét ők maguk röviden így foglalták össze: Amíg a polgári individuális kor az életnek illuziókban, mégpedig rossz illuziókban való kiélésére kényszeríti az embert, addig a kollektív korra jellemző a mindenfajta aszkézis (nemi, esztétikai, testi stb.) redukálása és az élet tényleges kiélése, nem pedig utánélése.

Mindezek messze lebegő célok még Oroszországban is, ahol pedig az állam minden hatalma e kulturális törekvések szolgálatába volna állítható, hát még mily elérhetetlen távolban vannak az emigráns kommunisták előtt! Céljukhoz lassú, szívós munkával mégis el akarnak jutni. Összegyűjtik, csoportosítják erejüket és azzal, hogy orosz mintára megszervezik a prolétkultokat, megteremtik kulturális osztályharcuk forradalmi szervezeteit.

Az első prolétkultot Lunacsarszky orosz közoktatásügyi népbiztos

alapította, aki megalkotásának gondolatához mechanikus analógia útján jutott el. A proletariátus gazdasági osztályharcot folytató szervezetei, a szakszervezetek és fogyasztási szövetkezetek mintájára képzelte el a kulturális osztályharcot kezdeményező műhelyeket, amelyekben a proletariátusból származó «alkotó munkások» tömörülnek. A kollektív munkának ezek a hirhedt műhelyei produkálták azokat a verseket és színdarabokat, amelyekre az orosz bolsevizmus oly büszkén tekintett — mivel nem voltak tulajdonképpeni szerzőik. A prolétkult tagjai ugyanis együtt faragták a verssorokat, hol az egyik, hol a másik fejezett ki egy-egy gondolatot, vagy keresett megfelelőbb szót. Sok művészi értékük ugyan nem volt ezeknek a kiizzadt elmeműveknek, a hiányokat azonban felejtette kollektív szerzőségük. Ugyancsak a prolétkultban — a hivatalos kijelentések szerint — nevelést nyert minden, művészi hajlamú proletár is s ugyanott jöttek össze munkaidő után esténként a munkások, hogy mint egy önképzőkörben, drámát, hangversenyt rendezzenek és közöttük ily módon «a társadalmi érintkezésnek új, emberségesebb formája fejlődjék ki».

A prolétkultok ezen orosz válfajával a magyar emigránsok nem voltak megelégedve. Egyrészt túlságosan polgári színezetüknek találták azokat, másrészt pedig kifogásolták, hogy Lunacsarszky a polgári kultúrával szemben akar külön proletárkultúrát teremteni. Szerintük a prolétkultoknak ki kell zárniok magukból mindazt, ami polgári eredetű, azaz nem szabad semmit eltanulniok a burzsoáziától, nem szabad attól semmit átlopniok az új rendbe, hanem a proletárkultúrát a polgári műveltség széttörésével egyidejűleg, annak romjain kell felépíteniök. Kétségtelenül intranzigensebb álláspontot foglalnak el, mint az orosz népbiztosok, akiket így túlszárnyalnak eredetiségben; nekik természetesen semmi gondjuk sincs, hogy a valóságban hogyan is ölthetne testet elképzelésük.

Az emigránsok által tervezett prolétkultok harcos kultúrforradalmi csoportok, vezetőik pedig olyan írók, gondolkodók, tanítók és művészek, akik leszámolva multjukkal, kilépnek a «polgári társadalom beteg intellektuális» hálózatából, sorsukat egyedül a tömegekhez kötik és elvannak tökéelve, hogy «minden kompromisszum nélkül a szocialista életkonstrukció lényegét, etikáját, esztétikáját, tanításrendszerét, nemi és családi szisztémáját mutatják be és kívántatják meg a tömegekkel». A polgári kultúrából mindössze csak annak tárgyi, természettudományi és technikai eredményeit hajlandók átvenni, vagyis azokat az elemeket, amelyek nem lehettek a polgári ideológia kizárólagos részeivé. Egyébként pedig minden más részét ellökik maguktól és megsemmisítésre ítélik.

Még a képzőművészetek nagy alkotásait, világhírű szobrászok és festők műveit is.

Jellemző, hogy egyetértettek azokkal a német kommunistákkal, akik utcai harcaikban fel akarták használni a drezdai képtár örökbecsű

ereklyéit és a barrikádokon ezeket akarták felállítani védelmül a kormánycsapatok gépfegyverei ellen.

Az ideális prolétkultnak, a kultúrforradalom e harcos és nem szórakoztató szervének munkáját az emigránsok a következőképpen állapítják meg. Elsősorban az ő feladata, hogy a proletariátusban tudatossá tegye, hogy a kapitalizmus kulturális téren is kizsákmányolja. Ezt a feladatát a munkásintellektueleknek nevezett írók, gondolkodók és művészek vezetése alatt előadásorozatokkal és szemináriumokban végzi el. Szociológiai, világtörténelmi, világirodalmi, élettani, művészeti és «a határértékekre rámutató» szemináriumokban analizálják a kizsákmányolás megjelenési formáit. Szombat estéenként általános viták következnek, amelyeken megbeszélik az elmúlt hét anyagát, valamint az aktuális problémákat. E vitaesték anyagául példaképpen ilyen témákat látunk felemlítve: A családról, a nemiségről, az irodalomról, az anarchizmusról, a vallásról; Anatole France, Gorkij, Rabindranat Tagore viszonya a szocializmushoz, forradalomhoz, illetőleg burzsoáziához; van-e külön zsidókérdés? Galilei, Newton, Einstein és a szocializmus; lehet-e ma alkotnia egy szocialista művésznek? Az analfabéták tanítására külön rendszeres tanfolyamokat szerveznek, szem előtt tartva, hogy az írás-olvasást olyan szövegeken gyakorolják, amelyek azonnal közelviszik őket a szocialista kultúra lényegéhez.

Ezzel az öntudatosító-tanító munkával párhuzamosan halad az «alkotó munkások» tevékenysége, akik a proletárkultúra alapjait vetik meg a kommunista etika, irodalom, művészet és nevelésrendszer problémáinak elméleti kifejtésével és a lehetőséghez képest gyakorlati megvalósításával. Ezt a tevékenységet már nem tudják körülírni, maguk is belátván, hogy az alkotó munka nem kényszeríthető bele előre megállapított formulákba.

A majdan megállapítandó eredményeknek a proletariátussal való közlésére azonban már most gondolnak. Úgy képzelik, hogy Marx kommunista kiáltványának mintájára kellene egy olyan kollektív manifesztumot megszerkeszteni, mely a szocialista kultúra alapjait vetné meg az etikai és esztétikai problémák, valamint a család, a nemi élet, a gyermek- és asszonyprobléma, a nevelésrendszer kérdéseinek közérthető fejtegetésével. Ez a proletár-enciklopédia, «az összes ismeretterületeknek az objektivitás mai fokán egy egységes tudományrendszerben való összefoglalása», a prolétkult valamennyi írójának kollektív munkája volna.

A polgári kultúra negatív jellegű lerombolása mellett ez a pozitív építés körvonala. A vásárnapok és egyéb ünnepek, mint május 1-e, szolgálnak arra, hogy mindkét küzdelem eredményeit időnként a tömeg elé vigyék, «nehogy ez a sok negáció és komoly tanulás után érzéseit továbbra is a kapitalista ópiumtanyákon legyen kénytelen elkábíttatni». A vásárnapok így az új ember harcos ünnepnapjaivá válnak a «tömegkórusokkal, tömegdrámákkal, a tömegek aktív részvételével rendezett

demonstratív és minden ünnepélyessége dacára is harcos és lázongó ünnepélyekkel» és arra hivatottak, hogy lekössék és foglalkoztassák a tömegek energiáját és idejét, úgyhogy azoknak ne legyen módjuk visszakíváncozni az «operett-bordélyokba», az alkohol mellé, a mozikba, «a hullaszagú múzeumokba» és a tucatregényekhez.

Az eredményt a maguk részéről biztosra veszik, mihelyt sikerül megteremtteniök a kollektív életformák kereteit, amelyek az utánélés helyett az átélést teszik lehetővé. Annyira biztosra, hogy tervezgetéseikben még tovább mennek és kidolgozzák a prolétkultok internacionális kapcsolatának részleteit is. Prolétkult-Internacionale volna a különböző országok prolétkultjait összefoglaló szervezetnek a neve, mely a III. Internacionale egyik, autonómiával felruházott szekciója volna, épen úgy, mint a Profintern vagy az Ifjúmunkás-Internacionale. Ez gyűjtené össze az egész proletariátus kultúrájának termésanyagát és szervezné, terjesztené egy nemzetközi iroda útján a tudományos és irodalmi könyveket, plakátokat, képeket, központi lap és könyvatos kiadásával híryanaghoz juttatná az egyes országok ujságjait, végül pedig nemzetközi, illetőleg vándorkiállításokat is rendezne.

Az ember szinte visszaretten, amikor ennek a lélektelen, sablónos kultúryanag-elosztó szervezetnek az alapszabályait olvassa, annyira ugyanazok a szempontok jutnak működése elképzelésénél érvényre, mint amelyek egy áruszövetkezet életében irányadók.

Ilyen torzszülöttek azonban csak azok fejéből pattanhatnak ki, akik az emberi lélek minden egyéni megnyilatkozását el akarják fojtani és ellenségként néznek mindenkire, aki csak kiemelkedik szellemi képességével a tömeg szürkességéből. Sötét irigység és elvakult gyűlölet vezeti őket mindazok ellen, kik az intuición segítségével a lélek mélységeiből hozzák fel gyöngyszemeiket. Azoknak az alsóbbrendű, tehetségtelen embereknek az irigysége és gyűlölete, akik minden erőlködésük ellenére sem tudnak művészek lenni s ezért elgáncsolják a tehetségest és lerántják maguk közé. És — tegyük még hozzá — azoknak a korlátoltsága is, akik a művészetet úgy képzelik el, hogy a prolétkultok megállapítják a költői alkotás szabályait s most már ezeknek figyelembevételével bárki írhat verseket vagy festhet képeket.

A kommunista emigránsoknak szerfelett keveset sikerült megvalósítaniök a proletárkultúra megalapozásáról szőtt tervekből. Nem eltökélésükön, hanem az európai kultúra ellenálló erején mult, hogy a polgári műveltséget nem tudták lerombolni; a prolétkultok építő tevékenységének eredménytelensége pedig az «alkotó munkások» hiányának és a proletárok közömbösségének volt a következménye. Ugyanazok a bajok jelentkeztek tehát, mégpedig hatványozott mértékben, amelyek Oroszországban is szembetűnnek. Igaz, hogy Párizsban épen úgy szerveztek az emigránsok prolétkultot, mint Kassán, azonban egyik sem jutott a dalárdáknál és önképzőköröknél nagyobb jelentőségre. Maguk a kommunisták is kénytelenek voltak elismerni, hogy prolétkultjaik

műkedvelő színelőadásaikkal és szavataikkal szerfelett «kispolgári» színezetűek. Nem voltak azok egyebek, mint a kommunista propaganda új eszközei, amelyekkel a kommunista párton kívül álló tömegekhez iparkodtak közelebb férközni. Ami az «alkotó munka» és a «művészet» terén a prolétkultokban mégis kitermelődött, az kizárólag a «költészet» körébe tartozik.

2. Proletár költészet.

A kommunista emigránsok költészete kevés, sőt — mondhatnók — semmi eredetiséget sem mutat fel; az orosz bolsevik irodalomnak egyszerű kópiája.

Érthető ez, ha meggondoljuk, hogy már a magyar proletárdiktatura gyakorlói, az orosz állapotoknak ezek az utánczó is csak azt tartották kommunista költészetnek, amit Oroszországban láttak. Természetes, hogy a diktatura «művészei» is, emigrációba szorulva, nem próbáltak új utakon járni, hanem megmaradtak az orosz példánál. Legyünk igazságosak: nem is lehetett volna mást tenniük, mint amit a kommunista párt előírt, mert különben a pártfegyelemmel jutottak volna összeütközésbe. A szoros orosz kapcsolatot mutatják már esztétikai lapjaiknak cikkei is. Ezek vagy orosz írók műveinek fordításai, vagy az orosz állapotok megfigyelésének eredményei s csak igen csekély köztük a magyar nevű szerző tollából kikerült rész.

Mint ismeretes, az orosz kommunista művészet terén számos, egymással hadilábon álló, egymást kiátkozó irányzat váltakozott. Aktivizmus, konstruktivizmus, szimbolizmus, szuprematizmus, centrizmus, futurizmus, egofuturizmus, imaginizmus volt a leghangosabb irányzatok neve, számtalan másról nem is szólva. Bár ez irányok hívei talmudi szórásalhasogatással tudták megvonni egymás között a korlátokat, abban az egyben megegyeztek, hogy mindegyikük valami olyant akart alkotni, ami szembetűnően és félre nem érthetően különbözik a polgári szellem költői műveitől. És pedig különbözik nemcsak a költői mű tárgyával, hanem előadásának módjával is. Ez az új-keresés és hajszolás magyarázza meg, hogy széttörték a prozódia és rímelés régi szabályait, elvetették a verselés megállapodott technikáját és a szó szoros értelmében bolsevizálták a stílust meg a ritmust, sőt új, soha nem hallott szavakat is gyártottak, amelyek értelmét azonban senki sem tudta kitalálni. Erre a költészetre még a legnagyobb jóindulattal is csak azt lehet mondani, hogy a szavak kombinációjának művészete.

Ezeknek az orosz műveknek a példájára szerkesztették tehát a magyar kommunista költők verseiket. Aktivistát, futuristát, dadaistát, vagy bármilyent, aszerint, mint Oroszországban a kommunista párt az egyiket vagy a másikat ismerte el hivatalosan a forradalomhoz legközelebb állónak. Ott pedig a párt nevében Trotszkij és Lunacsarszky döntöttek; az első különösen gyakorlott szakember a költészet terén, hiszen mint hadügyi népbiztosnak bizonyára sok ideje volt elmélyedni

az esztétika útvesztőjében. A bolsevik uralom kezdetén Lunacsarszky a futurizmust pártfogolta, Trozskij azonban ellene fordult, mert a futuristákat művész-bohémeknek találta, kik nem elég jó forradalmárok. A futurizmus után majd az egyik, majd a másik irány kerekedett felül és ezekre a változásokra ügyeltek a magyar kommunisták. Ők sem a «gyárak költészetének» adtak tehát hangot, hanem inkább a «költészet gyárait» alapították meg.

Messze vezetne a különböző forradalmi költői irányok egyéni jellegzetes vonásait külön-külön tárgyalni. Egy-két példa minden magyarázatnál szemléltetőbben mutatja be ezt a proletárköltészetet. Nem idézzük azokat a verseket, amelyekben egész sorok felkiáltójelekből állanak, azokat sem, amelyekben függőlegesen, vízszintesen, rézsút kisebb-nagyobb betűtípussal szedett értelmetlen sorok hajlanak egymás felé, úgyhogy az egész az első tekintetre tipográfiai mintagyűjteménynek tűnik fel. Mindezen és más különcködést elmellőzve, csak a következő két verset mutatjuk be, amelyekben ha nem is értelmes mondatok, de legalább valóságos szavak fordulnak elő.

Kudlák Lajosnak «Les messieurs» című verse (Ma. 1922 febr. 1.) a következőképen hangzik :

ÖN WW 67

ujjaim megsültek a bogárkában

180.5

a gyorsvonat

Kéjgyilkos az ólom-csővekben, Uram frankban

fizetek (la puella)

tojássárgája + villanykörte

szívem villanykörte szőr

megcsókoltam la puella

(la puella la puella)

lábammal a sárga csillagot

W

kék az izé

W

W

W

67

Bombay

Mész

Valószínűleg semmivel sem fog több értelmet találni az olvasó Heller Jenő következő versében sem (Akasztott Ember. 2. sz.), amelynek «Decemberi antológia» a címe :

Bárkák futottak a gyémánt asztalok között

— aranyos gyermekem — és reménytelen vőlegények

és 6X apák tolták gégem felé izzadt harcukat

és én szomorúan curukkoltattam vissza
a megfagyott falvakat koldusaikkal
és a zsúfolt vonatokat céljaikkal
a borbélyt fésűivel
a sebészeket meztelen karok nélkül
pénzt pénz nélkül
szüzeket multjuk és ágyak nélkül
hogy aztán rajzani engedjem a rovatokat
a Számok
körül!
Rovatokat és számokat!
Házakat és embereket!
és gyermekeik felett a boltozatos misztériumokat
a dogmákon!
Ha van egy lehetőség, akkor ez csak a felületek alá való
furakodás lehet és megfeszülés lehet —
és közben — aranyos gyermekem — nyüzsögnek körülöttem
jól határolt céltalanságok
jövés eljövés általmenés
otromba zúr-zavar.

Az utolsó sor még a vershez tartozik; Heller úr azonban eltalálta olvasóinak véleményét és így — kimondatván az ítélet — felmentve érezzük magunkat annak megisméltése alól.

E versek szerzői magukat jó kommunistáknak, a proletárdiktatura elite-harcosainak nevezték, költészetüket pedig a tömeglélek megnyilatkozásának; prizmának, amely magába gyűjti a proletariátus lelkének vonásait. Egyik állításukat sem vonhatjuk kétségbe. Csupán az utóbbit kell kissé mérsékelnünk: zagyva elmeműveik csak annak a tömegnek a sajátjai lehetnek, amely őket vezetőiknek elismerte vagy azok gyanánt megtúrte, nem pedig annak, amely hátat fordított nekik otthon, vagy elhagyta őket az emigrációban. Ha így kellő határok közé szorítjuk a kommunisták nagyhangú kijelentéseit, költői műveikben valóban mint tükörben pillanthatjuk meg a kommunista emigránsok lelki arculatát.

Ennek az arcnak a vonásai ugyanazok, mint amelyek az emigráns sereg politikai működéséből is kivetődnek.

A bolsevikiek értetlenül állottak a fejlett polgári kultúrával s természetes társadalmi berendezkedéssel szemben, nem bírtak beleszokni a magas fejlődési fokot elért állapotokba és primitívebb, állatibb lelkük egy kezdetleges fokra vágyott vissza, oda, melyet az emberi szellem már túlhaladott. A félvadak gyűlölködésével néztek tehát államra és társadalomra, ezekre a rettenetes béklyókra, amelyek kordában tartották ösztöneiket és a ketrecéből kiszabadult vadállat vérengzésével akartak elpusztítani mindent, ami felettük volt, csak hogy végre a világmindenség olyan primitív fokra kerüljön vissza, amelyen ők maradtak. Így

pusztították el Oroszországban a polgári társadalmat és a kapitalizmust, hogy ott a jobbágyság, sőt némely vonatkozásában a rabszolgaság állapotait állítsák vissza s így akarták a magyar emigrációból is felforgatni az otthoni gazdasági és társadalmi rendet.

Ugyanez az elégedetlenség, a primitív iránti nosztaliga, vak gyűlölet és rombolási kedv ébredt fel bennük a kultúra fejlettségének láttára is. Nem bírják elviselni, hogy valami szebb, harmonikusabb legyen felettük. El akarják hát pusztítani, hogy a szellemi műveltség is vissza-kerüljön abba az állapotba, amely az ő igényeiket nem haladja túl. Láttuk, hogy még teoretikus cikkeikben sem tudják elképzelni, hogy mit is lehetne az elpusztításra ítélt polgári kultúra helyébe állítani. Fantáziájuk csak a mechanikus kombinációk határáig tudja őket vinni, a Prolétkult-Internacionale alapszabályainak megállapításáig, az éteri régióba azonban képtelen felemelni őket. Itt már elkókad szárnyuk. A valóságban pedig még kevesebbet tudnak teremteni. Költeményeik ziláltsága eléggé mutatja ezt.

Nem frissebb alkotóvággy, kifinomultabb ízlés, egészségesebb «szociális» szellem alkotásai ezek a költői művek és rajzok, hanem a primitív ősemberé. Az afrikai félvad négerek artikulálatlan, értelmetlen szavakból összefűzött dalaihoz és fából faragott vagy sárból gyúrt szörnyszobraihoz hasonlóak a kommunista alkotóművészek versei és rajzai. Azoknak verselése és zenéje is ilyesféle tépett melódiájú, azoknak a «képzőművészete» is ilyen kifacsart tagú embereket és szörnyetegeket ábrázol. Csak egyben különböznek. A félvad négerek költészete és művészete nem eredetieskedő, nem gyárilag készített, nem mesterkelt.

Bármennyit hangoztatták is ezek a szócsavaró művészek a forradalmi jelszavakat, a proletariátus Oroszországban mégsem őket érzi igazi költőinek. A hivatalos elismerés is inkább azoknak jutott osztályrészül, akik futurizmus, kubizmus helyett érthető szavakkal fejezik ki a félvad tömeg érzelmeit. Az orosz proletariátus igazi költői istenkáromlásokat és vallásgyalázásokat, leírhatatlan blaszfémiákat vagy trágárságokat teregetnek szét verseikben. A lebuajok pálinkabüze, tömegszállások áporodott levegője, durva emberek nyers beszéde, az idióták és terheltek állati röheje fojtogat ezekben.

A magyar emigránsok ezt az irányt is lemásolták. Ha egy orosz költő dicsőíteni tudja a hirhedt cseka kínzásait, a magyar emigráns sem marad el és második Krisztusnak nevezi el a magyar cseka fejét: Korvin-Klein Ottót, ezt a púpos, visszataszító szörnyeteget, aki a diktatúra alatt a politikai rendőrség vezetője volt s aki több ember halálában vétkesnek találtatván, akasztófára jutott.

De nem hiányzanak azok a versek sem, amelyek a keresztény egyházakat gúnyolják, míg — sajátságos módon — a zsidóvallást sohasem bántják.

(Folyt. köv.)

Mál sz Elemér.

Takáts Sándor : Hangok a multból.
Budapest, Athenaeum.

Takáts Sándor közelebb áll a közlő, mint a feldolgozó történetíróhoz. És amint Jókai regényeit a népmese továbbfejlesztésének képzelik, úgy képzelhetjük Takáts Sándor műveit az anekdota továbbfejlesztésének. «Anekdoton» görögül «kiadatlan» jelentésű, — ma ez a jelentés félig-meddig feledésbe ment s anekdotáknak az érdekes eseteket nevezzük. Takáts Sándornak előttünk fekvő kötete is bizonyíték arra, hogy ő ismeretlen anyagot akar közölni. Gyakran ismétlődik nála az ilyen fordulat: Tudott dolog — az unalomig ismeretes —, — rég föltárták már történetíróink, — az ilyenek szolgálnak magyarázatul ahhoz, hogy velük ő miért nem foglalkozik. Aztán jön a másik fajta fordulat: még ismeretlenek — még levéltárainkban rejtőznek, — ezer és ezer kémjelentés és rendőri felterjesztés tanúsítja — (természetesen mindannyia kiadatlan), az ilyenek szolgálnak bevezetésül az elmondandókhöz. Takáts Sándor tehát az anekdota, magyarul a *kiadatlan* anyag közlésével ragadja meg olvasóink figyelmét. Teheti ezt azért, mert hosszú ideig a bécsi Házi-, Udvari- és Állami Levéltár magyarvonatkozású anyagát kezelte, s ezalatt az idő alatt a kezelése alatt állott anyagot és a többi magyarvonatkozású bécsi levéltárat fölkutatta. Ebből az anyagból természetesen a legérdekesebbeket válogatta össze. Ezzel adódik műveinek másik értelemben vett anekdotikus vonása: az *érdekes* eset elmondása. Ha összefűzni az egyes eseteket néhez, vagy éppen nincs mihez kap-

csolni őket, akkor félreismerhetetlen anekdota kerül ki a műhelyből, amilyen pl. a Mátyás és Beatrix bécsi mellképeiről című cikk: «Az 1571. év őszen Miksa király arról értesült, hogy Bélay Imre, a pataki, újhelyi és laádi monostorok vikárius generálisa birtokában két remek faragott kép volt. Az alabástromból készült domborművek Mátyás királyt és Beatrix királynét ábrázolták («ex alabastro factas Mathiae regis et reginae effigies pulcherrimas»). A két faragott képet (reliefet) Krasznahorka kapitánya, Bornemissza Imre még Bélay Imrénél látta; de ennek halála után mindkettő a csanádi püspökhöz került. Miksa király tehát 1571 augusztus 20-án a csanádi püspökhöz fordult, megírván neki, hogy alattvalói kötelességének tartsa a két reliefnek Bécsbe való küldését, ha t. i. azok csakugyan régiek és valódiak. Így került a két dombormű Bécsbe, az udvari gyűjteménybe». Ennyi a történet, még a latin idézeteket sem hagytam ki belőle. Szép, szomorú, de alapjában véve egyszerű anekdota. Más anekdota hosszabb, mint pl. a Széchy György kincseinek kövéválása, de anekdotajellege félreismerhetetlen. Hosszabb lélekzetű cikkei csokorba szedett anekdoták. Más történetíró mintegy présbe téve a virágokat, kisajtolja őket és ezer meg ezer virág nedvéből igyekszik új illatszert előállítani. — Takáts Sándor összeszedi őket, bánatának vagy jókedvének szalagjával kötözi egymáshoz a sértetlen virágokat. Csak arra fordít gondot, hogy egy csokorba lehetőleg egyfajta virág kerüljön. Így keletkeznek a hosszabb cikkek: Magyar műkincsek pusztulása a Wesse-

lényi-féle összeesküvés idejében, — Az udvari kéme, a megbízottak és titkos rendőrök az 1807. évi országgyűlés alatt, — Elégett aktákból, — legújabbán pedig jönnek a személyes visszaemlékezések: Jókairól, Mikszáthról és másokról; megint csak kiadatlan, ezelőtt ismeretlen esetek. Az anekdotának és Takáts előadásának is két ereje van: egyik az élvezetes előadás, másik az ismeretlen esetek érdekessége. Takáts Sándor zamatosan magyar stílusa élvezetessé teszi a kevésbé érdekes tárgyat is, de kevésbé érdekes tárgya neki alig van. A könyv beköszöntője Absternius Bornemissza Pál veszprémi, később nyitrai püspökről szól, bemutatva benne a szenvedélyes gyűjtőt, akinek leveleiből, végrendeletéből értesülünk azokról a nagyértékű kincsekről, amelyek a mohácsi vész előtti időből egy ideig megmaradtak, de hamarosan megkezdték útjukat Bécs vagy az olvasztókemence felé. Látjuk később is a magyarországi kincsek sorsát: a Wesselényi-féle összeesküvés tagjainak elkobzott kincseiből egy részt megvásárol Pálffy, ez a rész tehát egy darabig még Magyarországon marad; egy másik részt kincstára részére tart meg a király, — ez a rész tehát idegenbe kerül, de legalább megmarad; harmadik rész az olvasztóba kerül, ennek már csak híre jut el a mi korrunkra. Micsoda vándorlás volt ez! Konstantinápoly felé ment az egyik aranyfolyam, Bécs felé a másik, nem csodálhatjuk, ha Takáts igen magasra becsüli a mohácsi vész előtti Magyarországot, amelynek kincseiből a kétoldalú kifosztás után is maradt még valami.

Feltűnő Takátsnál, hogy a Habsburgokról nemcsak Mikszáthnak beszélt elkeseredetten, hanem nekünk is elég kemény dolgokat ír le, a törökkel szemben pedig megfélemledik a haragról. E kíméletességre két magyarázatot képzelhetünk el. Egyik

az, hogy a törökkel való ellenségeskedésünknek századok óta vége van s a történetíró a mult politikai érzelmei helyett a jelen politikai érzelmeinek hatása alá került; a másik az, hogy a törökkel való érintkezések emberségesebb oldalát éppen ő tárta fel, s ez az átértékelés feledtette vele, hogy Magyarországot a török pusztítás süllyesztette nagyhatalmi állásból másodrendű államocskává.

Takátsnak ez a kötete az ő egyéni sorsára is jellemző: évek óta elkerült Bécsből, a török-magyar kor történetének forrásanyaga mellől, tehát más korról kell írnia, mert ő multjához híven most is kiadatlan anyagból akar dolgozni. Emiatt találkozunk most a XIX. századra vonatkozó cikkeivel. Ezeknek anyaga is jórészt bécsi: Takáts Bécsben másoltatta a levéltárak magyar vonatkozású anyagát a magyar képviselőház részére. Érdekes kor elevenedik meg előttünk ebből az anyagból is: a kéme világa, az a kor, amelyben egy Széchenyi levelei nem a címzetthez, hanem a bécsi rendőrség irattárába kerültek! Fölelevenedik a pozsonyi országgyűlési és jurátusélet, amelynek az idegenekkel való összeütközéseiben Takáts természetesen kivétel nélkül nekünk ad igazat. Gyulai Pál szigorúan megróna Takátsot emiatt, de neki ebben a kérdésben is bizonyára az a nézete, ami Jókairól: nem a foltokat kell keresni a napban. Reméljük, hogy azért ő is méltányolja Gyulai álláspontját, mint ahogy méltányolta azt Mikszáth is.

Török Pál.

Julien Green: Adrienne. Regény. (Athenaeum.) A kiadói reklám, állítólag francia kritikusok nyomán, Balzac utódjának mondja ezt a kiváló, amerikai származású, fiatal író. Hogy mennyi az igazság ebben az állításban, az mindenki előtt nyilvánvalóvá válik, aki a két író könyveit elolvasta. Hiszen mind a romantikus szemlélet

hiánya, mind pedig az életeleven naturalista ábrázolás, ellentmond a balzaci jelzőnek. De Greenből hiányzik Balzac bölcsekedő fecsegése, a teátrális hatásokra való törekvés és az alkotókedvnek az a mámora is, amely a regényalakok egész sorát állítja elénk egy-egy történet keretében. Taine ugyan Balzac műveiből építette föl a naturalista regény elméletét, de a mi nemzedékünk magát a naturalista regényt a Goncourtok, Zola, Flaubert és az oroszok munkáiból ismerte meg. Julien Green irodalmi elődjait tehát ezek között kellene keresnünk, ha ugyan erre egyáltalán szükség volna. De ma már idejét multa dolognak tetszik az irodalmi-apaságnak ez a keresése. Legföljebb a kiadó ambicionálhatja, az író semmi esetre sem. Jórávaló író nem akar semmiféle iskolához tartozni és nem akar elődökről tudni. A maga útját keresi és a saját lelke prizmáján át vetíti a világ képét elénk: individualista. S ha még így is be tudják valamilyen irodalomszemléltető skatulyába szorítani, se javára, se kárára nem írható . . .

Green igen kevés személyt szerepeltet regényében s ezek is egyszerű, vidéki emberek, minden testi és lelki kiválóság híján. Az özvegy apán és két leányán kívül, akik a történet előterében szerepelnek, mindössze még három mellékalak tűnik elénk a látszólag igen egyszerű cselekmény folyamán. Mert ez a cselekmény is olyan mindennapos, hogy a nagy riportokra éhes napilapok alig néhány sort szentelnének neki. De Green nem a külső események tarkaságában látja az élet érdekességét, hanem a lelkek tragédiájában, amelyekre csak akkor figyel föl a felületes szemlélő, amikor valami nyilvánvaló katasztrófa megérteti vele, hogy itt valami történt.

Mesurat úr zsarnoki hajlandóságairól nem tud senki a kisvárosban, mert hiszen az egykori szépírástanár, ahogy kilép a házából, félénk, sűrű senki.

Annál inkább érzi basáskodása súlyát két leánya, a beteg Germaine és a fiatalabb Adrienne. Ha nem zavarták meg nyugalma, Mesurat maga volt a megtestesült nyugalom, de hogy békében élhessen, a két leány meg se mukkanhatott. Germaine már egy évtizede betegeskedik, de az öreg nem akarja ezt tudomásul venni. «Szólna ő, ha beteg volna!» — mondja és az asztalhoz kényszeríti, bár a vénleány alig vonszolja magát. Adrienne társaságba vágyik, emberek közé, — nem engedi. A leány estebéd után néhányszor kiszökik, erre bezárja, mint valami fegyencet. Még virágot is csak az ő felügyelete mellett szedhet a kertben. Kíméletlenül elfojt leányaiban minden életigényt és odáig juttatja őket, hogy Germaine megszökik a házából, Adrienne pedig akaratlanul is gyilkosa lesz az ostoba zsarnoknak és végül megőrül.

A regény minden mozzanata simán, a mindennapok egyhangúságában folyik le előttünk. Sehol se találunk nagy jeleneteket, sehol se bukkanunk kiáltó szavakra, de rövid párbeszédék úgy csattannak, mint az ostor. Minden szó fölötte jellemző arra, aki kimondja, és elárulja egész lelkeségét. Sehol a bizonytalanságnak egyetlen hangjára nem akadunk: Green a lelkük legmélyéig ismeri alakjait és meg is tudja úgy eleveníteni őket, hogy mi is olyanoknak lássuk őket, amilyeneknek ő ismeri. Az atmoszféra nyomasztó, de annyi fojtott izgalommal van teli, hogy minden érdeklődésünket leköti.

Green mélyen a felszín alá nyúl és bevilágít a lelkek rejtett tárnáiba, ahol végzetes kavarodást okoz az, amin — ha mással történik — gyakran vállrándítással tesszük túl magunkat. Az eseménytelenség eseményeit írja le, amelyek egymásra halmozódva, olyan katasztrófális gyújtóanyaggá válnak, amely önmagától robban és kiveti a lelket az öntudat tengelyéből. A jó író gazdaságos beosztásával

szinte észrevétlenül csoportosítja elénk a mérgező jelentéktelenségeket, amelyek a szereplőkből is alig váltanak ki egy-egy szélesebb gesztust, de a felszín alatt annál hatásosabban folytatják gyilkos munkájukat. Eszközei nemesek, módszere nem az analitikus íróké s így a feszültséget is könnyebben viszi át olvasójára.

Adrienne Mesurat döbbenetes története több nyelven került Európa olvasóközönsége elé és megszerezte írójának a legelőkelőbb angol díjak egyikét is. Ez a siker azt bizonyítja, hogy hiába traktálják a közönséget mondvacsinált limonádés érzélgősségekkel és hapy end-es történetkéekkel, érdeklődése az igazi irodalom iránt, amely az emberi lélek mély történéseit a legnemesebb és legkomolyabb eszközökkel tárja föl, — érintetlen maradt.

Majthényi György.

Magyar irodalmi ritkaságok. (3. *Bennyák Bernát: Joas.* Budapesti piarista gimnázium kiadása. *Bessenyei: Jámbor szándék.* Verbőczyi reálgimnázium kiadása. — 5. *Károlyi Gáspár: Két könyv.* Budapesti ev. Leánykollégium kiadása.)

A sorozat első két számát az az iskola adta ki, amelyben a szerkesztő Vajthó László tanít és diákjai az ő vezetésével állították össze a kiadásra kerülő szöveget. Ezt a három számot azonban már három különböző iskola tanárai és diákjai adták ki, tehát a Vajthó által felvetett eszmét mások is jónak találják és félretéve az emberi hiúság kicsinyes szempontjait, követik a kezdeményező tanár és iskola példáját. A sorozat programjából kiderül, hogy a vidéki iskolákra is áttérjed a kiadási kedv, tehát valószínűleg egy országos mozgalommal kell számolnunk, amelynek előnyeit és hátrányait mérlegre kell vetnünk.

Az első kérdés, amely az ember eszébe jut, érdemes-e kiadni ezeket a régi írásokat, amikor a régi irodalom

javát már úgyis megkaphatjuk, e sorozat legfeljebb kevésbé értékes művekre szorítkozhatik? Ne hivatkozzunk külföldi példákra, ahol a legjelentéktelenebb írókat is díszesen adják ki, mert külföldön is csinálhatnak az emberek fölösleges dolgokat, csak a józan észre és a jól felfogott nemzeti érzésre hallgassunk. Van-e magyar szakos tanár, aki nem szégyenlette magát, amikor találkozott egy-egy nagy történelmi fontosságú írónk neve mellett a kiadatlan művek egész seregével. Előfordulhat külföldön, hogy a kiadási láz fölösleges munkát végez és olyan írókat emel ki a feledés porából, akik oda valók voltak. De nálunk csak eddigi közömbösségünk és nemtörődömiségünk mulasztásait hozza helyre. A sorozat szerkesztőjére nehezedik a gond, hogy ne az amúgy is jól kiadott írók tizenheted rangú munkáit vegye programjába, ne ismeretlen írókat akarjon felfedezni, hanem régóta érzett hiányokat pótoljon.

A sorozat kiadásának módja is ellenmondásokat válthat ki. A régi írókat mai helyesírással közlik. Vitathatatlan, hogy történeti hűség szempontjából ez az eljárás hibás és a tudományos kutatók egy része nem használhatja majd a kiadványokat. Nyelvtörténészek ezentúl is majd az eredeti kézírathoz fordulnak, de irodalomtörténeti és esztétikai szempontból a kiadvány nem veszít semmit az átírással, sőt hasznát veszi, mert olvashatóbb, azonkívül a nemzetkemberek számára is hozzáférhetőbb lesz. A szerkesztő — úgy lát-szik — lemondott a kevesebb nyelvész-ről, hogy esetleg több laikust nyerjen meg.

Ennek az átírásnak azonban nagy pedagógiai értéke van. A régi szöveg másolását rendszeren egy-egy osztály tanulói végzik. A betűszerinti másolás arra csábítaná a diákot, hogy csak a külsőségekre figyeljen, hogy az érte-

lemre ne is gondoljon, csak rója egymásután a betűket. Az átírás arra kényszeríti a másolót, hogy meg is értse a szöveget, néha gondolkozzék is nehézségein. Az eredmény az lesz, hogy az a diák, aki tíz-tizenöt oldalt lemásolt a szövegből, jobban megismeri a régi író, mint az, aki két oldalt «bevágott» az irodalomtörténetből. A középiskolai irodalomtanításnak nemcsak az a célja, hogy megismertesse a diákokkal a magyar irodalmat, hanem az is, hogy bevezesse őket az irodalmi életbe. Ezt a célt szolgálják az önképzőkörök.

Mennyivel többet ér az ilyen szövegkiadás, amikor lelkiismeretes munkához szokik a diák és egy-egy író keresztül egy egész korszak gondolkodásmódjába, stílusába és eszmévilágába pillant bele, mint önképzőkörök fűzfapoézise, rossz novellái és nagyképű vagy pajtáskodó bírálatai. E sorozat legfőbb érdeme nem az a haszon, amit a kiadás tényével nyer az irodalom, hanem az a diszpozíció, ami az ifjúság lelkében marad meg, az érdeklődés az irodalom iránt, amelynek egyszer már közvetlen közelébe kerültek.

A most kiadott három füzet mindegyike érdekes szöveget tartalmaz. Iskoladrámáink közül talán a piaristákéi a legfontosabbak. Pállya István és Simai Kristóf már kiadott darabjai után most Benyák Bernátét adja ki *Perényi József*. Bessenyei Jámbor Szándékának fontosságát mindenki ismeri (kiadó *Várady Zoltán*), Károlyi Gáspár *Két Könyve* pedig a reformáció korát eleveníti föl. Irodalomtörténeti érdekessége nemcsak abban áll, hogy a nagy bibliafordító munkái közé tartozik, hanem abban is, hogy ugyanarra a kérdésre keres feleletet, mint Magyary közismert munkája és korábban azt meg is előzi. (Kiadó *Jablonsky Piroška*.)

E kiadások nemcsak a szakemberek figyelmét érdemlik meg, hanem a

művelt közönségét is. Aki élvezni tudja egy kor szellemét, amely egy-egy könyv sorain keresztül megelevenedik, örömét találja Károlyi Gáspár bibliai történetekkel teletűzdelt és a világ végét jósolható, komor és nemes erkölcsjavító szándékában és lelkesülhet a Jámbor Szándék okfejtésén, amelyet a nyilvánvaló dolgok agyonokolásai és az olyan ember felkiáltásai tarkítanak, aki hozzászokott a süket fülekhez és az alvó, nehezen mozdítható magyarokhoz. Benyák Joas-a jó példa a primitív, erejét próbálgató drámaíróra, aki még nem tudja árnyalni hangját, ezért állandóan a leghevesebb érzések dúlnak a szereplők lelkében. Öröm nincs itt, csak ujjongás, nincs szomorúság, csak kétségbeesés.

Fábián István.

Jankovics Marcell dr. : Észak szigetel. (Concordia kiadás, Pozsony.) Útleírásokhoz ép olyan különleges tehetség kell, mint teszem azt, a drámaíráshoz. Az útleírónak nemcsak látnia kell, de mindazt, amit látott, úgy kell visszaadnia, hogy az olvasóban is ugyanazokat a benyomásokat keltse, ugyanazokat az emlékeket ébressze, mint amelyek az utazó lelkén hullámzottak át útközben. Az olvasó együtt akar utazni az útleíróval; látni is akarja a tájat, a hajót, a tengert, de egyúttal érezni is akarja, amit egy-egy kikötő, egy-egy új város látása jelenthet. Élményt keres, amelyet a saját élményévé mélyíthetne olvasás közben, a saját vágyait akarja kiélni, a saját reminiscenciáit életre kelteni.

Jankovics Marcell dr. könyve bőven ad alkalmat erre az olvasónak. Díszesen kiállított könyve egy luxusutazás leírt emlékeit tartalmazza. Az út Skóciát, az Orkney- és a Faröer-szigeteket, Islandot, a Spitzbergákat, a Lofotokat és Norvégiát érintette. Gyönyörű út, amely ezernyi látnivalóval szolgált és ezernyi szépet kelt életre az olvasóban is. Jankovics dr.

azonban a műkedvelő-író túlbuzgóságával halmozza egyre-másra irodalmi emlékeit, túlsokat idéz, nem is mindig a legszerencsésebben s ezzel elébe is áll itt-ott az olvasónak, hogy kedvére élvezhesse az olvasottakat. Ahol azonban csak az utazás eseményeit jegyzi le, igaz örömet tud szerezn.

A pompásan kiállított könyv fényképei gyönyörűek. m—gy.

Richard Halliburton : Üres zsebbel a világ körül. (Dante kiadás.) Halliburton, a princetoni egyetem diákja, tanulmányai végeztével földkörüli útra határozza el magát. Szülei ugyan vizsgaajándékként egy világgörüli luxusutazást ajánlanak föl neki, de ő nem vágyott efféle «prózai» dologra. Mivel az amerikai kollégiumi diák maga tartozik bebútorozni intézeti hálószobáját és tanulmányai végeztével el szokta adni bútorait, Halliburton is így cselekedett és szobatársával együtt közönséges matrózként áll be egy teherhajóra, amely New-Yorkból Hamburgba indul.

A fiatalság elpusztíthatatlan optimizmusával, vakmerőségével és jókedvével vágnak neki az ismeretlen nagyvilágnak. Poggyászuk két darab egykilós hátizsák és egy-egy kerékpár, amelyet a matrózkodással keresett tizenöt dollárból vásárolnak. Faluról-falura gurulnak nyugatnak, szívük a Matterhorn felé húzza őket, amelynek megmászásáról diákkoruk óta álmodoztak és eladják a bicikliket, hogy a vezetőknek szükséges pénzt előteremtsék. Felszerelésük egy-egy fogkefe és borotválkozókészülék, de akaratuk előtt nincs akadály és a szerencse is minduntalan újabb és újabb kegyben részesíti őket.

Párizsban elválnak és innen Halliburton egyedül folytatja útját. Végigbarangolja a régi francia kastélyokat, egy éjszakát tölt a korai középkor ittfelejtett városában, Carcassoneban,

télvíz idején fölszamaragol a világ legkisebb köztársaságába, Andorrába s onnan, a Pyreneusokon át, Spanyolországba, ahol diákos vakmerőséggel több tucat fényképet készít Gibraltár féltve őrzött erődeiről is.

Útjának érdekesebb része Egyiptomon át Indiába s onnan Kínán, Mandzsurián át Japánba, majd Amerikába vezet. Mindent, ami figyelemre méltó, megszemlél és elfogulatlanul, hogy ne mondjam «smokkság» nélkül ír le. Nehéz, életveszélyes kalandokon töri keresztül magát, a hajókon matrózként szolgál, a vonatokon fizetés nélkül, a kalauzokat kerülgetve «dóg», de többször veszi igénybe gazdag amerikaiak vendégszeretetét. Költségeinek legnagyobb részét mégis az útleírásaiért kapott honoráriumokból fedezi. Nem a Cook-ék szervezett útvonalain halad, hanem dzsungeleken verekszi át magát. Élményt keres és talál is bőven, nem tér ki a veszedelmek elől és az egyetlen, amivel dicsekszik, a szerencséje, amely csakugyan nem hagyja el soha.

Benareszben megmutatja nekünk a *Tadz Mahall*, ezt a tündéri síremléket, amelyet a tébolyodott Jehan sah épített Matumaz Mahal császárnő emlékére, akinek szépségét és tökéletességét örökíti meg ez az épület; leírja *Szrinagart*, Délázsia velencéjét és *Salimar* csodakertjét a Kasmir völgyében. Fölmege a Himalájába, *Ladakh*ba, amely a világ legmagasabb lakott területe és a többférjűség hazája, majd Sziám dzsungeleibe hatol, hogy megnézhesse a feledésbe ment *Khymerek* hajdani fővárosának tizenöt négyzetmérföldnyi területen álló romjait: *Angkort*. Csodákat ír erről az elpusztult fővárosról és templomáról, az *Angkor Val*-ről, amely modern archeológusok szerint is «a legsodálatosabb archeológikus lelet a világon». Ma — és talán mindörökké — az emberi kéz emelte legfenségesebb emlékmű.

Legvakmerőbb vállalkozása kétség-

telenül a Fuzsijama megmászása volt. Januárban, amikor tetőtől-talpig hó és jég fődte, egyedül, vezető nélkül merészkedett a szent hegyre és — ez is sikerült neki. Mind ezt, mind pedig valamennyi útját fényképekkel igazolta.

Közel két esztendeig tartott föld-körüli útja, amely alatt csakugyan «világot látott». A számtalan kaland és nehézség ellenére is megtartotta jókedvét, fiatalos humorát, amelyről ez a kedves könyv igazán híven tanuskodik. Útja talán nem sikerült volna ilyen eredményesen, ha nem érezte volna a nagy távolság ellenére is maga mögött a gazdag szülőket és összeköttetéseiket. Igaz, hogy legválságosabb perceiben se vette igénybe támogatásukat, de a tudat, hogy igénybe veheti őket, nagy erőt kölcsönzött Halliburtonnak ahhoz, hogy csak a maga időközi keresményeivel, vagy, amint maga mondja, «üres zsebbel» vándoroljon végig a világon. *m—i.*

Fritz Ohle : Az ismeretlen Szaharában. (Dante kiadás.) A Szahara is ama ismeretlen földterületek közé tartozik, amelyet az éghajlat kíméletlensége óv meg attól, hogy a fehér ember tanyát verve rajta, bekapcsolja gazdasági, ipari és kereskedelmi forgalmába. A Szahara-vasút terve roppant régen kísért már, de megvalósulása elé maga a természet gördíti a legsúlyosabb akadályokat. Arról is sok szó esett már, hogy a sivatag nyugati részét, amelyet, kétségtelen jelek után ítélve, valamikor tenger borított és csak az évezredekben át megismétlődő vulkánikus erők emeltek ki, csatornák útján újra tengervízzel kellene ellátni, ami annál könnyebben sikerülhetne, hiszen akkora talajsüllyedések találhatók rajta, mint Németország területe és ezek négyszáz méterrel fekszenek a tenger színe alatt. De vajjon mikor valósulhatnak meg ezek a tervek?

Fritz Ohle német mérnök azzal a

feladattal indult szaharai felfedező útjára, hogy lehetne-e a régi karavánúttól eltérően az Atlasz-hegység déli nyúlványaitól Timbuktuig vasutat vezetni? A szükséges földrajzi megállapításokon kívül meg kellett figyelnie a geognosztikai alakulatokat, a földmágnességi befolyásokat, meg kellett ismerkednie az oázisokban lakó vad és félvad népekkel, meg kellett küzdenie a sivatag gyilkos hőségével, a vízhiánnyal, a mocsarak halálos kigőzölgéseivel, a kihalt hegyvidék zordságával, a vadonok ragadozóival és ismeretlen veszedelmeivel. Nyolc hónap alatt kétezer kilométernél nagyobb utat tett meg s legnagyobb-részt olyan vidéken, ahol előtte fehér ember még nem járt. A végtelen homoktengereken kétszáz méterig emelkedő homokhegyekre akadt, amelyeket még a mai technika eszközeivel se lehetne legyőzni, ráakadt a borzalmas Gidi-mocsarakra, amelyeket a földkerekség legnagyobb összefüggő mocsarainak mond, és megállapította, hogy közöttük sok a nyílt, beláthatatlan vízfelület. Beszámol a Gidi-mocsarak csodálatos termékenységéről, amelyet azonban egyelőre nem lehet értékesíteni, mert levegője olyan mérgezett, hogy «egyetlen állat se jár ide inni, madarat nem látni, nem halani. Átkozott ország! Elviselhetetlen erővel égeti az izzó napfény a mocsarat és a szívós, zöld iszap, amelyet csak nagy, fekete vízikigyók hasítanak át, izzik, forr egyre. Este kékes, mérges köd borítja az egész vidéket és lilaszínűnek mutatja a napot».

«Milyen gazdagság megy itt veszendőbe! — mondja később. — A vajfaerdők termését legalább évi négymillió métermázsa zsiradékra becsülöm, mely, ha frissen kiolvasztanák és bődönökbe töltenék, hosszú ideig elállana és kitűnő tápanyag volna.» Rengeteg gyümölcsfélé, gyógyhatású növényt ismer meg. Az afrikai mimózavirág mérgeiben meg-

találja az érelnemeszedés régóta ke-
resett gyógyszerét. A Namasz Rumba
oázisban a sziklafalakba vésvé óriási
alakú írásjelek tömegét találja, ame-
lyeket azonban senki sem tud meg-
fejteni. Valamely, az egyiptominál is
régibb kultúra maradványai lehet-
nek...

Fölfedezéseinek leírását érdekes
útikalauzokkal színesíti, amelyek a
nagyközönség számára is vonzóvá tes-
zik könyvét. De útja, bármily tanul-
ságos volt is, nem hozza meg a kívánt
eredményt: a vasútvonalat mégis a
Nagy Karavánút mentén kell lefek-
tetni. S bár ezt belátható időn belül
meg akarják kezdeni, Afrika észak-
nyugati részének gazdag talajkincsei
még sokáig maradnak hozzáférhetet-
lenek az európai kereskedés számára.

A szép kiállítású kötethez A.
Aschenborn rajzolt utólag illusztrá-
ciókat. Ezek helyett azonban néhány
helyszíni fénykép is sokkal többet
mondott volna. A fordítás magyar-
sága ellen is számos kifogást emelhet-
nénk.

(i—gy.)

Uj regényírók. Három kötet regény
eddig ismeretlen szerzőktől. A kiadó
vagy maga a szerző, vagy az ujság,
amelynél a szerző dolgozik. A kezdő
írók küzködését jelzik ezek a külső
tények. Érdeemes volt-e küzködniök,
nem tévedt-e zsákutcába e szerzők
ambíciója, nem használhatnák-e job-
ban erejüket más téren? Keressünk
feleletet ezekre a kérdésekre, állandóan
a szemünk előtt tartva, hogy nem
nagy dicsőség kezdő írókat lebírálni.

Pálffy József Katonadolog című műve
háborús regény. Az olvasó nem tud
szabadulni attól a gondolattól, hogy
elrontott Zilahy-regényt tart a kezé-
ben. Meseszövése erőltetett, a szerep-
lők vékonyan jellemzettek és minden
ok nélkül változtatják nézeteiket.
Annyira megvalósítja a realista «im-
passibilité»-t, a szerző érzéketlenségét
a regényalakokkal szemben, hogy ma-

guk a regényalakok is érzéketlennék
látszanak saját sorsukkal szemben.

Órsy Atilla Egy marék föld című
regényéből egy Courts Mahlerba oltott
Szabó Dezsőt ismerünk meg. A sze-
replők eszeveszetten házasodnak, sze-
mükben az ember számára elérhető
legnagyobb boldogság a meleg, csa-
ládi otthon. Ebben van is igazság és
a gyengébb nem valószínűleg szíve-
sen olvasná regényét, ha logikusab-
ban és kevésbé komplikáltan szőné
meséjét és indokoltabban hullatná el
Szabó Dezső-i fortissimóit. Sokat el-
mélkednek és érzelegnek alakjai, ke-
veset beszélnek és tesznek. Inkább a
szerző szeret beszélni, irigyli alakjai-
tól a helyet. Ha a szerző önzetlenebbül
viselkedik és fegyelmezi magát, lehet
még olvasott regényíró.

Buday Géza Ábel-jében kiforrott
író mutatkozik be, akinek nincsenek
nagy törekvései, csak mulattatni akar.
A «rég, jó világot» eleveníti fel, tréfá-
kat mesél el, kicsit könnyelmű, de
alapjában véve derék fiúkat szerepel-
tet, akik a kellő pillanatban megko-
molyodnak. A legjártabb úton halad,
Jókai-Mikszáth-Herczeg Ferenc leve-
gőjét hozza magával, talán azért tűnik
fel olyan kiforrottnak. Emberlátása
nem olyan mély, mint mestereié, de el-
beszélésében határozottan van fűrés-
ség, elevenség. A kezdő írók szokásos
bűnébe ő is beleesik: sokat markol
tárgyban is, szóban is. Ha kitartóan
ostromolja a kiadók kemény szívét,
szórakoztató irodalmunk egyik elis-
mert munkása lehet. *Fábián István.*

**Thury Zsuzsa: A Szentpétery-gye-
rekek.** Regény. (Az Erdélyi Szépmí-
ves Céh, Kolozsvár, kiadása.) Tehet-
séges író jó munkája ez a regény,
amelyről általánosságban csak dicsé-
rettel lehet szólni. Thury Zoltánnak,
a korán és tegyük hozzá: méltatlan-
ul elfelejtett, igazán kiváló novellis-
tának a lánya írta. Bizonyos motí-
vumokból arra kell következtetnünk,

hogy a regényben a saját családjának a történetét dolgozta fel, tehát azt a témát, amelyből a legtöbb nő-író sikerrel szokott levizsgázni. Igaz, sokuknál ez a regény bölcsője és egyszerűsége is minden alkotóképességnek és többet, különben aztán egész életükben nem tudnak produkálni. De Thury Zsuzsa indulásánál semmi okunk sincs ezt fölteni.

A regény a festő Szentpétery betegkedésével kezdődik. A nagytehetségű embert a tüdővész hamarosan a föld alá költözteti és Szentpétery né magára marad a négy gyerekkel. Kitanulja Bécsben a szabászatot, varróiskolát nyit, komoly akarattal lát munkához és fölneveli gyermekeit.

Valamennyiük közül az anya portréja a legszebb. De pontos megfigyelésekre vall a négy Szentpétery-gyerek egymástól különböző karakterének rajza is: a legkitűnőbbben ellesett valóság látszatával hatnak az olvasóra. Sok melegséggel és finomsággal szövődnek ezek a megfigyelések egységessé és ha nem volna bántó, azt mondanók: rutinnal. De ebben az esetben egy öröklött képesség megnyilatkozásáról van szó.

Thury Zsuzsa kitűnően tud elbeszélni. Alakjait azonban kívülről mutatja meg; csak egy-egy mondat, ideges gesztus világít lelkükbe. De első megjelenésüktől utolsó szavukig elevenek és érdekesek. Hangja közvetlen és le tudja bilincselni az olvasót. Motivumai sok szint és elevenséget hoznak a történetbe és még a konstrukció ellen se tudnánk komolyabb kifogást felhozni. Az első oldalaktól kezdve érezzük, hogy jó könyv van a kezünkben, növekvő figyelemmel követjük az elbeszélés szálait, de amikor letettük a könyvet, mégis az az érzésünk, hogy nem egészen azt kaptuk meg, amit vártunk. Pedig ha jól meggondoljuk a dolgot, csak azzal maradt adósunk, amivel jobbra minden első regény adósunk marad: a

regény alakjainak viszonyával a világhoz. Jól látjuk őket, tudjuk, hogy problémáik, harcaik vannak önmagukkal és a világgal, de arról a lelkek mélyén forrongó életről, amely az elbeszélést valóban regénnyé avatja és szinte teremtő erővel mozgatja a szereplők gondolatait és cselekedeteit, nem igen kapunk, csak izelítőt.

De ez, mint említettük, Thury Zsuzsának első regénye. És azok a jó írói tulajdonságok, amelyek ezt a könyvet pompás és élvezetes olvasmánnyá teszik, kétségtelen bizonyítékai annak, hogy későbbi írásaiban mind több és mélyebb értéket fog fölszínre hozni.

m—i.

Dr. Csergő Károly: Az Alföld problémái. Tanulmány az alföldi agrár- és munkásviszonyok javításáról és ezzel kapcsolatban a Duna-Tisza csatornáról. Szentés. 1931.

A szerző Csongrád vármegye alispánja. Ha tehát valaki úgy, éppen ő hivatott arra, hogy erről a kérdéstről elmélkedjék. Innen látott napvilágot pár évtizeddel ezelőtt Vadnay Andor híres tanulmánya is: «A Tiszamellékről.» Vadnay jós lelke előre látta a mai állapotokat, pedig akkor még nem volt mögöttünk a világháború. S fényes bizonyítéka a magyar élniakarásnak, amikor akad egy túlon-túl lefoglalt, hivatalos munkákkal agyonterhelt alispán, aki tollat vesz a kezébe a magyar föld, a magyar nép sorsának javítása érdekében.

A könyv komoly szakmunka. Szerzője végigtanulmányozta az Alföld földtörténeti és embertörténeti múltját, ismeri a talajviszonyokat, s ismeri a földön élő embereket is. Meglátja a hibákat, hiszen mint közigazgatási ember elégszer bejárta a városokat, községeket, tanyákat. Látta a kanyargó Tiszát, a régi és új ártereket, a haszontalan posványokat, az Alföld szépségfoltjait, a szikéseket, látta a dolgozó, küzködő magyar embereket

és így alakult ki a népének sorsával egybeforrott régi veretű, patinás magyar úrban a jövőnek a képe.

Két képet állít egymással szembe. Az egyiken látjuk a magyar Kánaánt az Alföldet, ahol a földnek, levegőnek, napsugárnak valami különös ereje van. A tiszavidéki búza híres az egész világon, a magyar gyümölcsnek valami különleges zamata van, amit máshol nem találunk. Ugyanez áll a magyar borra, paprikára, hagymára, borsóra, babra, uborkára, a parlagi baromfira. Mindnek van valami sajátos magyar vonása és kiválósága.

És mégis mit látunk? Sóhajok szakadnak az emberi lelkekből, majdnem jajszó, siránkozás veri fel a néma éjszakák csendjét, sok a gond, a szenvedés, teljes a bizonytalanság és a tanácstalanság, nem tud megélni a nép! Panaszkodik a gazdaosztály, de a munkások is.

Kétségtelen, hogy a főök Trianon, mely országunkat gazdaságilag is beteggé tette. Kétségtelen az is, hogy a gazdasági pangás világjelenség. De Csergő helyes megállapítása szerint az egyik nagy ok az, hogy a mai megváltozott viszonyok mellett sem akar eltérni senki sem a régi megszokott gazdálkodási módoktól és viszonyoktól. A gazda ma is csak búzát és kukoricát akar termelni; pedig a kukoricát a szárazság — hazánk szeszélyes klímája miatt — majdnem minden második évben elpusztítja és ezzel mérhetetlen károkat okoz a gazdának, nemzetnek egyaránt. A gazda ma is idegenkedik sok olyan kezdeményezéstől, ami valamivel több fáradsággal könnyen megvalósítható volna, mégis több jövedelmet hozna.

A munkás ma is kubikmunkából akar megélni, pedig kubikmunka nincs. A cserép- és téglaverők ma sem

engednek ebből a foglalkozási ágból, holott nincs cserép- és téglaverés. A gazdasági munkás ma is a nyári keresményére alapítja egész évi megélhetését, holott ez elégtelen az egész esztendőre, de sokszor a nyári kereset is megrövidül valami ok miatt és akkor beüt a nélkülözés.

Szerzőnk nem hagy bennünket a sötétségben, megmutatja a kivezető utakat is. Kijelenti, hogy mind a közgazdasági életnek, mind az embereknek igazodniuk kell a megváltozott viszonyokhoz. Új kereseti lehetőségeket, új forrásokat, új foglalkozási ágakat kell keresniök, amelyeket a mai viszonyok között is meg lehet valósítani és így átsegítenek a bajjokon.

Szerzőnk az orvosságok között legelsőnek a Duna-Tisza csatorna megépítését tartja, azután taglalja a többtermelést, gyümölcsstermelést, baromfi tenyésztést, juhtenyésztést. A háziipar köréből a vesszőfonást, gyékényszövést, selyemtenyésztést, stb. sorolja föl. Szerintünk legfontosabb a több- és a jobbtermelés. Azt termelni, amit el is tudunk adni a külföldnek, vagy amit eddig külföldön vettünk. Rengeteg gyümölcsre volna szükség, azután következnek a tejtermékek. Hány gyerek nő fel nélkül az Alföldön a tüdővész-bacillusok örömére. Sok tehát a tennivaló, sok a munka de, ezt csak szövetkezeti alapon és úton lehet elvégezni. Az egyes ember gazda elvesz a világversenyben.

Nekünk pedig jómódú, megelégedett boldog gazdákra, magyar emberekre van szükségünk, akiknek telik kulturális kiadásokra, irodalomra, könyvekre is. Ebben közös mindnyájunk sorsa, amikor a nép régi kalendáriumi műveltségét felváltja az igazi tudás és műveltség.

Horváth Károly.

Kuncz Aladár.

A teste ott nyugszik már a kerepesi temetőben, — a sors külön kegyetlensége folytán csak egy marék erdélyi rög hullhatott a koporsójára, csak pár levél a marosvécsi «irodalmi» tölgyekről, csak pár szál virág a kolozsvári kertekből, csak néhány örökzöld ág Sztána fenyőfáiról. Ezt az utolsó örökzöld transzylván szimbolumot mindnyájunk nevében, de saját iniciatívájára «zord» barátja: Kós Károly vitte neki, aki ezúttal nem tudta hangos, pattogó beszédbe fojtani belső megrendültségét, de mégis keserű szeretettel tört ki, mikor arról volt szó, hogy sablonos babérkoszorút vigyünk neki föl — Erdélyből. «Nem babért, fenyőt viszünk!» Kuncz Aladárnak valóban a lelkünket kellett vinnünk, ha azt akartuk, hogy a lelke velünk maradjon.

Mert a lelke velünk maradt. Nemcsak mint emlékezet, nemcsak mint megszentelt fájdalom, nemcsak mint a közelmúlt irodalomtörténeti évek mély, belső fénnel tündöklő középpontja, hanem mint élő és továbbható erő, minden munkánkba belehangzó szó, mint buzdító, számonkérő és ítélő másvilági kritikus.

Erdélyé volt és Erdélyé maradt. Innen indult mint diák az első, könnyű érettségi után, — ide tért vissza a tapasztalatok és szenvedések súlyával éretten. Itt érezte magát igazán otthon, itt végezte élete legnagyobb és legdöntőbb munkáját, kettős munkát: az erdélyi irodalmi élet komoly megszervezését, magasabbrendű egységbe foglalását és — nagy regénye megalkotását. Az első

munkája olyan feltűnés nélkül, csendben, szinte észrevétlenül s magától értetődő természetességgel folyt, hogy csak most eszmélünk rá: mekkora értéket jelent. A másik műve élete utolsó óráiban felvitte őt a legnagyobb magyar írók magaslatára. A diadalból hanyatlott a halálba. Szívfacsaró tragikum és könnyes kiengesztelődés: hogy így kellett elmennie s hogy mégis megérhette. Nem tudom: káromoljuk-e a sorsot, vagy áldjuk az Istent?

Akivel az ember gyakran van együtt, azzal is vannak kivételes találkozásai. Nekem is voltak Kuncz Aladárral ilyen kivételes találkozásaim. Legelső találkozásunkra inkább ő emlékezett. Gyerekember voltam, mikor házunknál járt egyizben. Gyulai és Pákh Albert levelezését kutatta s megtudta, hogy Pákh Albert rokonunk lévén, családjuk birtokában vannak még Gyulai-levelek. Közölte is őket akkor a Nyugatban. Második találkozásunk, mely már nekem felejthetetlen, 1923 őszén történt, mikor végleg Kolozsvárra jött vissza. Zilált, zavaros volt az irodalmi helyzet nálunk, írók voltak, művek voltak, de élet nem volt. Hanyatló tendenciájú lapok, folyóiratok, vak világnézeti szélmalomharcok. Kuncz Aladár akkor jött. Annyi szenvedés után is töretlen lélekkel, új munkára, csendes, építő harcra készen. A nevét ismertem. Éppen a Napkeletben ismertette meg Budapestnélte alatt az erdélyi írásokat, józan, komoly, megértő kritikával. Nem egyet átvettünk a Pásztortűzbe, aztán kértünk tőle cikkeket magunk részére. Előbb a lelke darab-

jait küldte heroldoknak, végül megérkezett ő maga, — egy csendes októberi délután együtt ültünk az Ellenzék nyomdájában, a református kollégium szuterénjében. Akkor kezdte szerkeszteni az Ellenzék irodalmi mellékletét. Zajtalanul gyűjtött író, nevelt közönséget. Láthatatlan centrum lett. De annál szemelláthatóbb az Ellenzék vasárnapi száma. Aztán jött Marosvécs, a Helikon, mindenben oroszánrészre volt az ő csendes kezének. Azon a csendes, verőfényes őszi napon megéreztem benne a jövő emberét. Mennyire nem volt igazuk azoknak az aránylag keveseknek, akik akkor tőle mint «modern» budapesti írótól féltették a tradicionális erdélyi szellemet s az új erdélyi irodalom kivívott eredményeit! Kuncz Aladár életében csak epizód volt minden Erdélyen-kívülség, bármily hosszú ideig tartott legyen is. Ösztönös biztossággal helyezkedett bele kisebbségi sorsunk különösségébe s új transzylván adottságunkba.

De nagy európai horizontot, a műveltség roppant erejét hozta. Biztos

ízlést és semmi elfogultságot. A harmadik nagy találkozásom vele akkor esett, mikor fátyolos szemmel bámultam Áprily Lajos repatriáló vonata után. Akkor szinte szavak nélkül bizonyította be nekem, hogy ha meg is rendültek a hegyek, nincs még vége az erdélyi világnak. Negyedszer édesanyám halála után szólt hozzám, megint csak az ő hangján. Munkát keresett és talált számomra kiapadhatatlan leleményességgel.

Ötödik és utolsó «nagy» találkozásunkról nem beszélek. Csak annyit, hogy a budapesti Herzog-klinika egyik külön szobája látta a mi búcsúzásunkat.

Megnagyított arcképét most szerettem meg. Itt függ szobám falán. Szeretnék minden írással, verssel, prózával egyformán hozzá járulni és megkérdezni: Mit szólsz hozzá, kedves Aladár? Azt hiszem, vagyunk jónéhányan Erdélyben, akik így állunk most az ő arcképe előtt.

Nagyon szegények vagyunk nélküle. Nagyon gazdagok lehetünk még vele és általa.

Reményik Sándor.

Tudományos élet.

Az első irodalomtörténeti kongresszus.

A kongresszus rendezőinek alap gondolata az volt, hogy az első kongresszuson szembesítik, vagy legalább egymás mellé állítják az uralkodó irodalomtörténeti iskolák reprezentatív egyéniségeit, hogy egyetlen kongresszus keretében «polarizálódjanak»¹ a végletek. Senki sem esett kétségbe a jövő felől, amikor ezek a végletek felvonultak és a dialektika feszültségében egyszer-másszor mintha szét akarták volna robbantani a kutatás eddigi kereteit s tabula rasán tobzódni a teremtés gyönyörűségében. Nyilván-

való volt, hogy a legszélesebb ivű legyező elefántcsontlemezei is találkoznak egy közös pontban. A kongresszusnak csak arra kellett vigyáznia hogy türelmetlen kezek meg ne akadályozzák a lemezek síma összecukódását, egymás mellé rendeződését. Mindenki látta, hogy nem ellenfelekről van szó, hanem versenyzőkről; nem ellentétekről, hanem változatokról.

Éppen ezért ritka gazdagsága bontakozott ki a gondolatoknak. S ezek rendszeren nem maradtak meg a kongresszus szűkebb körében, hanem szét-szóródtak a közönség közé is. Az irodalommal való foglalkozás sohasem lehet egészen üvegházi növény. Az

¹ Az elnök, F. Baldensperger saját szava.

irodalom mindenkinek nemcsak a szívéhez nőtt, hanem az értelmét is foglalkoztatja. Irodalmi ítéleteket laikusok is formálnak; az olvasó, a színházlátogató nem mondhat le hatalmas élménye becézéséről s az ő szellemi életébe való elhelyezéséről. Az irodalomtudománynak a közönséghez való különleges viszonya sokat foglalkoztatta a kongresszust is (Balzensperger, Cysarz, Thienemann, Hankiss). S ha most, itt nem is mélyíthetjük el ezt a problémát, jólesik megemlékeznünk róla, márcsak azért is, mert igazolja ezt a beszámolót.

A legszélesebb hullámbarázdákat az esztétizáló irányzat képviselőinek a historizmus ellen intézett támadása szántotta. S a kongresszus végén elfogadott határozati javaslat ki is fejezi e tendencia alapirányát, amikor a kormányzatokhoz az irodalmi oktatás elmélyítéséért, a «szöveg» megbecsültetését és közvetlen megismertetését lehetővé tevő óraszámért fordul. S bár az «esztétizálók» a történelmiség kritikájában kétségkívül túl messze mentek s főképp: nyitott kapukat döngettek, mégis hasznos munkát végeztek — különösen didaktikai téren (Ermatinger, Fay, Croce).

Velük szemben (de igazán van-e «szemben» ott, ahol a vitázók egy köríven helyezkednek el?) a szellem-történeti irányzat különböző árnyalatainak képviselőit más problémák érdekelték. Az irodalomtörténet az emberiség panaceájává, az irodalommal egyenrangú alkotómunkává válik (Cysarz); az eszmék és intézmények hordozójává (Schücking), az élet atmoszférájává (Hankiss); író és közönség együtt alakítják és fogadják el egy lépcsőzetes civilizációs-rendszerben (Thienemann).

Kissé «pozitívabb» az az irodalomföldrajzi álláspont, amely a törzsi, regionális irodalomnak is megkülönböztethető egyéniséget tulajdonít (Nadler). Ennek a rendszernek Közép-

európára vonatkoztatott eredményeit vette vizsgálat alá s sikerrel korrigálta Eckhardt Sándor. Előadásában kimutatta, hogy Bécs közvetítő szerepe nálunk sohasem volt korlátlan s amikor irodalmunk klasszikus érettségének ideje bekövetkezett, akkor felszabadult a regionális hatás alól; — egyébként a magyar irodalomnak is megvolt a maga — ma még alig tanulmányozott — kisugárzása a Duna medencéjében.

A történeti módszert s a filológiai apparátust ügyesen vették védelmükbe hívei (Ascoli, Sorrento). A kritika és az irodalomtudomány sokat vitatott viszonyára főképp az olaszok derítették újszerű fényt. A kritika nem poszthumus, másodlagos valami, mondta a firenzei Russo, hanem a műben bennefoglaltatik, immanens.

Igy emelkedik egyre magasabbra hívei szemében e tudomány jelentősége. S ez jól van így: a válságon csak az lábolhat keresztül, aki látja s aki hisz a túlsó partban.

Az egyetemes irodalomtörténet fogalma és módszerei legtisztábban a főtitkár, Van Tieghem és a krakkói Folkierski előadásában bontakoztak ki. Mindenkit megnyugtathatott az a bölcs mérséklet, amellyel az irodalomtörténeti közös munka szervezői óvatos határt szabnak a közösnek, amelyen túl a *nemzeti* irodalmak belső kutatása kezdődik.

Nemzeti szempontból nézve a kongresszus eredményeit, említsük meg itt, hogy az azt rendező bizottság munkálataiban a magyar irodalom már eddig is biztosabb és érdemesebb helyhez jutott, mint az elszórt magánvállalkozások és egyéni propaganda összes erőfeszítéseinek csúcán; hogy a magyar kultúra, amelyet minisztere és professzorai annyi odaadással képviseltek, fontos versenyben vonta magára a figyelmet s hogy a kongresszus elnöke, Fernand Balzensperger az új egyetemes irodalomtörténet-

írás leendő gárdája előtt, az egész közvélemény képviselője előtt enun-ciálta, hogy 1840 és 1860 között (amikor a romantika kifárad s az orosz és skandináv hatás még nem ömlik el Európán) a magyar irodalom érdemel legtöbb figyelmet. Az elnöki

záróbeszéd ránk vonatkozó mondatá-
val pedig a magyar kulturális propa-
ganda éveket nyert: hétmérföldes
csizmát kapott a nehéz, de — érez-
zük — most már egyre könnyebbé
váló útra.

Hankiss János.

Zenei szemle.

Egypár észrevétel az operáról.

Vajjon helytálló-e az a ma szélte-
ben hangoztatott felfogás, mely szerint
az opera idejét múlt, elavult zenei
műforma? Tényleg elvesztette volna
létfogóságát azért, mert társad-
almi háttere az utóbbi évtizedekben
olyan hatalmas átalakuláson ment ke-
resztül? Az a tény, hogy a modern
zene mestereinek érdeklődése túlnyo-
móan más irányba terelődött, annak
a jele volna-e, hogy ezen a téren kor-
szakalkotó maradandó értékeket ma
nem várhatunk?

Mindezekre a kérdésekre csak úgy
válaszolhatunk érdemlegesen, ha előbb
tisztázzuk az opera lényegéből folyó
követelményeket.

Az opera a társadalom tulajdon-
képpen zenei nevelője, így zenei neve-
lés és opera, népnevelés és opera a leg-
szorosabb összefüggésben állnak egy-
mással. Hatása a legszélesebbkörű és
legáltalánosabb, mert az összes mű-
vészetek: színek és formák, drámai
cselekmény, zene és tánc egyesülnek
benne a művészi kifejezés szolgálá-
tára. Éppen ezért játszva tanít meg
a zene hallására, megértésére és élve-
zetére olyanokat is, akik különben
nem sok hajlandóságot mutatnak a
rendszeres zenetanulásra. Az opera
nem irodalmi műfaj, hanem elsősor-
ban élő jelenség: színház, amely már
nehézkés, sokoldalú apparátusa miatt
is inkább konzervatív jellegű. Lété-
nek alapfeltételei, reális és ideális
hatása ebből a szempontból ítélendő
meg.

Ha végigtekintjük a történet folya-
mán kialakult opera-típusokat: az
ünnepi, a nemzeti, a szórakoztató
operákat, mindegyikben egyformán
megtaláljuk azt a zárt világot, mely
távol a mindennapi élet szürke reali-
tásaitól a színház álomvilágába visz
s mégis örök emberi érzések, szenve-
délyek színes sokoldalú ecsetelésével
a lélek lényegét tükrözteti.

Az ünnepi opera klasszikus példája
a barokk opera, melynek káprázatos
dekorációi, ragyogó balettekkel, tűzi-
játékokkal teletűzdelt gazdag színre-
hozatala az akkori társadalom lelkes
részvételét tudta magához vonzani.
A nagy olasz és francia operastílus
egészen Wagner reformáló fellépéséig
ezt a reprezentatív ünnepies szelle-
met képviselte. A nagy színházi ünne-
pélyek legszebb, legpazarabb színű
formájának különösen akkor tekin-
tethetjük az ünnepi operát, ha ez egyú-
tal nemzeti operának is számít. Gon-
doljunk csak Weber, Verdi, Bizet,
Moussorgski nemzeti tárgyú operáira,
melyek mindmegannyi gyűjtőmeden-
céi a népi művészi erőnek. Ami a
zenét illeti, internacionális operáról
tulajdonképpen nem is beszélhetünk,
mert minden zeneszerző egy bizonyos
faji zenének akár eredeti, akár utá-
nozó képviselője. A szigorúan vett
nemzeti opera tehát nemcsak zenéjé-
ben, hanem szövegében, egész milieu-
jében nemzeti vonatkozású. A szóra-
koztató opera viszont inkább általá-
nos társadalmi jellegű: részben a
nemzeti, részben az ünnepi opera
elemeiből táplálkozik.

Ezeknek a formáknak a jogosultsága csak olyan korban lehet vita tárgya, midőn — mint a jelenben is — nem a tehetség hiányzik a zeneszerzőkben egy opera megkomponálásához, hanem az opera scenikai organizmusának kellő ismerete, a színházi stílus törvényeinek gondos tanulmánya, melyhez csakis a történeti kultúra segít. Az operának, mint zenei műfajnak, megvannak a maga hagyományai, ezeknek a hagyományoknak a tiszteletbentartása az a titkos, személy feletti erő, mely a multat a jövővel összeköti. A modern operaszerzők, mivel mindenáron csak újat akarnak, a réginek teljes lerombolását, ezzel csak azt érik el, hogy a színrehozatalban nem ők és a szövegíró, hanem a karmester és a rendező az irányítók, már pedig az az opera, melyet csak egy kitűnő rendezés, látványos díszletezés és egy önhatalmú karmester tesz épkézlábúvá, nem sokat jelenthet a társadalom zenei nevelése szempontjából.

A történeti kultúrára azonban nemcsak az alkotónak, hanem az egész operai együttesnek szüksége van. Hiába vannak kitűnő operaénekesek, ha a nemzeti operai játéktípus kifejlesztése figyelmen kívül marad. Ez a legjobb iskola az operai zene- és énekar, valamint a magánénekesek számára. A zenekar hangzása, az ének-

kar és a szólisták művészi disciplinája, mozgásművészetének könnyedsége, szövegkiejtésének magyarossága, egész kultúrája mind egy tradíciókat híven őrző egységes stílusra való törekvésből táplálkozik. Éppen ezért az opera azok közé a kultúrintzmények közé tartozik, melyeket nem lehet szocializálni. A kollektív vezetés ellenében áll a játéktípus lényegével, mely egy vezetésre termett személy akaratától áthatott egységes műsortervezetet és igazgatást követel.

Ha az operának, mint kultúrintzménynek lényegét a társadalom zenei nevelésében látjuk, ebből már önként következik, hogy dacára a társadalmi átalakulásoknak, az opera mindig aktuális és élő zenei műfaj marad. Ereje éppen szintetikus hatásában, a zenei megértés számos segédeszközében és a valóság idealizálásában rejlik. Ha a nagy látványosságnak, pazar kiállításnak ma nincs is az a nagy visszhangja a közönség ünneplő kedvében, mégis éppen a mai élet gépies, fantáziátlan, józan realitásával szemben a színpadon keresünk melegebb, irreálisabb, színesebb világot. Csakis az az operaszerző fog ezen a téren nagyot alkotni, aki fájának teremtő erejét egyesíti a műfaj követelményeinek tiszteletbentartásával és az új zenei stílust eme követelmények szolgálatába állítja.

Prahács Margit.

A Szerkesztőség közleményei.

Figyelmeztetjük előfizetőinket és munkatársainkat a NAPKELET szerkesztőségének és kiadóhivatalának új címére: Budapest, VII., Rózsa-u. 23. Telefon: J. 314—20. Hivatalos órák délután 5—7-ig.

A folyóirat anyaggyűjtését minden hónap 15-én zárjuk. — Irógépen írt cikkeket kérünk. — Kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott, megcímzett borítékot mellékel a szerző. — Korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk; a kéziratból eltérő korrektúrák és utólagos szövegváltozások költségeivel a szerző számláját terheljük.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE. Helyettes szerkesztője: HARTMANN JÁNOS.

A kiadásért felelős: HEGEDŰS ISTVÁN.

Stephaneum nyomda r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.